

СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ВІДКРИТОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ВІДКРИТОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Київ – 2021

УДК 323.21

*Схвалено рішенням Вченої ради ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України 17 листопада 2021 р.,
протокол № 11*

Сучасні політичні технології: досвід та перспективи реалізації в Україні : матеріали Всеукр. відкритої наук.-практ. конф., м. Київ, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 17 грудня 2021 р.; ред. колегія : Ія Дегтярьова, Владислав Котляр, Олександр Кульга, Тетяна Мельник та ін. –К.: ДКС-Центр, 2021. – 176 с.

ISBN 978-617-7300-93-8

У збірнику представлено виклад доповідей і повідомлень, поданих на Всеукраїнську відкриту науково-практичну конференцію «Сучасні політичні технології: досвід та перспективи реалізації в Україні».

Для наукових, науково-педагогічних працівників, теоретиків і практиків публічного управління, політологів, психологів, а також усіх хто цікавиться питаннями політичних технологій.

*У матеріалах збережено стиль,
орфографію та пунктуацію авторів.
Редакція може не поділяти думку
авторів і не несе відповідальності за
достовірність наданої ними інформації.*

ISBN 978-617-7300-93-8

© ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук
України, 2021

ОРГАНІЗАТОРИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Українська
асоціація політичного
консалтінгу

Таврійський національний
університет імені
В. І. Вернадського

ДЗВО
«Університет менеджменту
освіти» НАПН України

Фундація європейських
і безпекових досліджень

Інститут дослідження
Голодомору

Український
Центр суспільного розвитку

Асоціація
політичних психологів
України

Білоцерківський
національний аграрний
університет

Всеукраїнська асоціація
магістрів державного
управління

Міжнародна асоціація
малих громад

Прикарпатський
національний університет
ім.В. Стефаніка
Інститут післядипломної освіти
та доузівської підготовки

Всеукраїнська
асоціація політичних наук

Аналітично-консалтинговий центр
публічного врядування і права

ЗМІСТ

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИКА: АКТОРИ, ІНСТИТУТИ, ПРОЦЕСИ.....9

Кириченко М.О., Муранова Н.П. Сутність політичних технологій: запрошення до наукової дискусії!..... 9

Кульга О.О. Проблеми державної політики інноваційного розвитку системи вищої освіти України..... 12

Гніденко П.В., Костецька Л. М., Кравченко С. О., Державне управління в умовах демократизації політичних процесів15

Мельник Т.О., Рожнова Т.Є. Напрями посилення ролі Think Tanks у подоланні розриву між знаннями та політикою 20

Моргун В.Ф. Уроки розвитку демократії в Україні: від Миколи Неплюєва і Антона Макаренка до Федора Моргуна і Олександра Захаренка 26

Москаленко С.О., Кашлакова А.І. Удосконалення процесів формування публічної політики: комунікативна складова..... 32

Порєва В.О. «Енергетична бідність» в контексті сучасних політичних процесів ЄС та України: роль громадських організацій 36

Цвіватий В.Г. Політичні технології лобізму в діаспоральних практиках і діаспоральній політиці держав у ХХІ столітті: теоретико-методологічний та історичний дискурси 42

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ.....49

Маркова С.В. Держава і громадянське суспільство: історико-політологічний дискурс (для викладачів та вчителів громадянської освіти)..... 49

Чупрій Л. В. Історична пам'ять як чинник державотворення та політична технологія в контексті забезпечення територіальної цілісності України ... 52

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ.....59

Буряченко О.В. Боротьба за політичне поле: пандемія як драйвер політичних технологій..... 59

Дегтярєва І.О. Типологія політичних технологій 63

Зубченко О.С. Прояви соціально-політичних розмежувань на місцевих виборах 64

Кочубейник О. М. Політизація суспільних наук як технологія впливу на критерії науковості.....	67
Погоріла А.О., Костецька Л.М., Кравченко С.О. Політичні технології: маніпулювання у виборчому процесі.....	72
ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА.....	76
Гулай В.В. Політичний ландшафт Львівщини за результатами місцевих виборів 2020 року: кейс малих та середніх міських ОТГ	76
Екзархов М.А., Костецька Л.М. Політичні технології та національна безпека: виклики для України	81
Кіслов Д.В. Гібридні кризи: досвід, уроки та тенденції.....	83
Пришляк С.П. Обґрунтовані управлінські рішення як директивна політична технологія забезпечення національної безпеки.....	87
Хоменко О.А. Донеччина як полігон апробації стратегій гуманітарної агресії «руського мира» у 2005 – 2013 роках	90
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	95
Парфенюк Т.В. Government Relations у взаємодії держави і бізнесу в енергетичній сфері України.....	95
Рейтерович І.В. Політичні процеси в сучасній Україні: особливості, проблеми, перспективи	100
ПСИХОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	104
Жовтянська В.В., Кухарук О.Ю. «Ми і вони»: соціально-психологічні наслідки застосування політичних технологій.....	104
Кім В.В. Технології невербальних маніпуляцій в політичній комунікації	106
Корсакевич С.С. Психологічні технології легітимації політичної влади і державницьких рішень в політичній комунікації	110
Кравченко С.І. Психологічні основи технологій консолідації груп політично радикалізованої молоді	114
Палагнюк О.В. Соціальна солідарність: політична технологія чи природний процес?.....	117
Ракова М.О., Фурсенко А. Р., Костецька Л.М. Значення політичної психології у політичних технологіях	122
Стрижкова Є.І., Юрганов О.С., Костецька Л.М. Політичні технології у контексті психології.....	125

Чуніхіна С.Л. Спілкування зі складними аудиторіями: психологічні технології 127

Шидловський А.М. Усвідомленість виборцями деформації предикату політичної ідеології під час виборів в континуумі демократія-диктатура 132

Якушева Є. М. Психологічні чинники формування політичної самосвідомості особистості 135

ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ТЕНДЕНЦІЙ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....139

Гонюкова Л.В. Перспективи гендерно орієнтованого врядування в Україні 139

Гоцул І. Публічна політика: напрями розвитку галузі фізичної культури і спорту в Україні 143

Костецька Л.М. Роль комунікації як складової публічної влади у політичному процесі 146

Марухленко О.В. Завдання щодо нарощування соціального потенціалу для досягнення цілей сталого розвитку регіонів 149

Пірен М.І., Федірчик Т.Д. Роль інноваційної освіти у підготовці фахівців до участі у публічному урядуванні в територіальних громадах 154

Пірен М.І., Шманько О.В. Європейські цінності в системі публічної влади – основа прогресивного суспільно-політичного розвитку України 157

Петроє О.М. Цілі та пріоритети публічної політики з розбудови простору «Відкритого Уряду» та «Відкритого врядування» в Україні 161

Степаненко О. Місце та роль альтернативних способів врегулювання спорів у контексті сучасних політичних процесів та тенденцій суспільного розвитку 166

Тимошенко Т.О. Система сталого управління туризмом на рівні територіальних громад в умовах децентралізації: світовий досвід для України..... 168

Шутовська З. О. Соціокультурні компетентності як основа професіоналізації публічної влади 172

Дорогі друзі!

Всеукраїнська відкрита науково-практична конференція «Сучасні політичні технології: досвід та перспективи реалізації в Україні» була ініційована громадськими організаціями «Українська асоціація політичного консалтингу» та «Аналітично-консалтинговий центр публічного врядування і права» у зв'язку з потребою вдосконалення вітчизняних політичних процесів відповідно до кращих політичних стандартів, а також науково обґрунтованих підходів. Ідея була підтримана багатьма іншими громадськими організаціями та провідними вітчизняними закладами вищої освіти, які долучилися як спів організатори конференції, що свідчить про її надзвичайну актуальність.

Мета конференції – узагальнення та розвиток існуючих міждисциплінарних знань про політичні технології з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Переконані, що знання про політичні технології є важливими не лише для політичних партій і політичних діячів, а загалом для всіх громадян, адже кожен із нас є учасником політичних процесів і має компетентно і системно реалізовувати свої політичні права.

Вдячні кожному з авторів за наукові праці, представлені у цьому збірнику! Упевнені, що вони є дуже важливими для розвитку науки та сприяння довгоочікуваному якісному політичному поступу в Україні!

Бажаємо усім бути гідними і щасливими громадянами своєї держави!

*З побажанням успіхів та вагомих наукових і практичних здобутків –
організаційний комітет конференції:*

Владислав КОТЛЯР – голова ГО «Українська асоціація політичного консалтингу», голова Оргкомітету

Лілія РИЧКІНА – заступник голови ГО «Українська асоціація політичного консалтингу», магістр державного управління, секретар Оргкомітету

Микола КИРИЧЕНКО, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, доктор філософії, ректор ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

Олександр КУЛЬГА – перший проректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат економічних наук, доцент

Ольга ПЕТРОЄ – голова ГО «Аналітично-консалтинговий центр публічного врядування і права», доктор наук з державного управління, професор

Ія ДЕГТЯРЬОВА – голова правління ГО «Аналітично-консалтинговий центр публічного врядування і права», керівник проєкту «Новітня академія демократичного управління», доктор наук з державного управління, професор

- Тетяна МЕЛЬНИК** – директор з розвитку проєкту «Новітня академія демократичного управління», експерт ГО «Аналітично-консалтинговий центр публічного врядування і права», магістр державного управління
- Андрій ІВАНЕЦЬ** – старший науковий співробітник Інституту дослідження Голодомору Національного музею Голодомору-геноциду, представник Крайової Ради Українців Криму, кандидат історичних наук
- Василь КУЙБІДА** – президент Всеукраїнської асоціації магістрів державного управління, доктор наук з державного управління, професор
- Юрій МЕЛЬНИК** – голова ГО «Фундація європейських і безпекових досліджень» кандидат юридичних наук, доцент
- Ігор РЕЙТЕРОВИЧ** – експерт ГО «Український Центр суспільного розвитку», кандидат політичних наук, доцент
- Ірина ГУБЕЛАДЗЕ** – старший науковий співробітник лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, президент ГО «Асоціація політичних психологів України», кандидат психологічних наук
- Світлана ЧУНІХІНА** – віце-президент Асоціації політичних психологів України, заступник директора Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук
- Зоряна БУРИК** – професор кафедри управління та бізнес-адміністрування Інституту післядипломної освіти та довузівської підготовки Прикарпатського національного університету ім.В.Стефаника, доктор наук з державного управління
- Тетяна СОКОЛЬСЬКА** – завідувач кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету, доктор економічних наук, професор
- Тетяна РОЖНОВА** – директор Навчально-наукового інституту менеджменту та психології Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, доцент
- Олексій БУРЯЧЕНКО** – голова Міжнародної асоціації малих громад, кандидат політичних наук
- Валерій БЕБИК** – голова Всеукраїнської асоціації політичних наук, кандидат психологічних наук, доктор політичних наук, професор.

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІТИКА: АКТОРИ, ІНСТИТУТИ, ПРОЦЕСИ

Кириченко М.О., член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, доктор філософії, ректор ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України

Муранова Н.П., доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної, освітньої роботи та міжнародних зв'язків
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ЗАПРОШЕННЯ ДО НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

Багато проблем не виникало б у суспільному житті, якби не так звані «інформаційні прогалини», які в багатьох випадках зумовлені неоднозначним розумінням одних і тих же понять. Аналогічно і щодо поняття «політична технологія», яку в українському суспільстві часто сприймають в негативному контексті, зокрема завдяки реальній практиці застосування під час проведення виборів.

Невипадково Л. Тупчієнко свого часу поділяв політичні технології на позитивні і негативні. Позитивними технологіями він вважав науково обгрунтовані, професійні, чесні, ефективні методи політичної діяльності, коректне суперництво, толерантне ставлення до опонента. Що ж до негативних технологій у політиці, то він запропонував їх трактувати як дії (методи, способи), спрямовані на досягнення часткових чи сьогоденних результатів без врахування загальних довготривалих наслідків. Йдеться про політичні хитрощі, підставки, підначки тощо [4, с.21–22]. В даному випадку акцент зроблений на характері технології на основі її цільової спрямованості, проте важливими є й змістові складові.

Так, визначення сутності поняття «політична технологія» дозволить якомога чіткіше окреслити межі і зміст предметної сфери її практичного застосування. При цьому доцільно виходити зі змісту сутнісних характеристик її складових – «технологія», «політика», «публічна політика», які пропонуються в енциклопедичних словниках та інших наукових джерелах.

Загалом *технологія* – це: 1) сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-

небудь; 2) сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, інформації, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій, надання послуг тощо [1, с. 1448]. Термін походить від двох давньогрецьких слів «техно» – мистецтво, майстерність та «логос» – наука, знання.

Так, *технологія в будь-якій сфері* – це упорядкована множина знань, послідовних дій та способів для досягнення певного очікуваного результату. Позитивні чи негативні її характеристики зумовлені передусім цілями застосування технології.

У свою чергу, «політика» є багатозначним поняттям, зокрема це: 1) загальний напрям, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії; 2) напрям діяльності держави, певного класу або політичної партії у тій чи іншій галузі у певний період; 3) події та питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя [1, с. 1035]. Відповідно, «політичний» – це той, який: базується на політиці; пов'язаний з проведенням політики в життя [там же].

Згідно зі Словником політики та урядування, «політика» (англ. *policy*) – це детальний план про те, як щось буде зроблено; наприклад, політика уряду щодо заробітної плати, урядова політика щодо заробітної плати, цінова політика, економічна політика держави тощо [5, с. 182]

Також поряд з поняттям *policy* використовується поняття *politics*, яке в українській мові теж перекладається як «політика», і пропонується згаданим словником до розуміння як теорія і практика управління державою [там же, с. 183].

Отже, якщо коротко, *policy* – це засади і курс діяльності у певному напрямі, а *politics* – це вид діяльності щодо впливу на управління державою.

У вітчизняному Енциклопедичному словнику з державного управління політика визначена в трьох аспектах: 1) цілеспрямована діяльність у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, яка пов'язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади як знаряддя регулювання і формування цих взаємовідносин; певна частина, програма або напрям такої діяльності; 2) сукупність засобів (інструментів) та методів (технік) для реалізації певних інтересів, тобто для досягнення певних цілей (звичайно, в певному соціальному середовищі); 3) сфера боротьби за владу з метою реалізації певних інтересів та цілей [2, с. 531, 532].

Відтак, *політичні технології* вітчизняними науковцями пропонується розглядати як сукупність прийомів та способів реалізації політико-технологічної діяльності. Політико-технологічна діяльність – послідовність взаємодій політичного суб'єкта, що має конкретні цілі й об'єкта впливу, ступінь введення якого в таку взаємодію обумовлює рівень досягнення визначених цілей. <...> Об'єктом політико-технологічної діяльності постає сукупність індивідів, на яких здійснюється ціленаправлений вплив з метою досягнення цілей. Взаємодія суб'єкта й об'єкта політико-технологічної діяльності обумовлюється процесами мотивації (наявність особистісних

мотивів та потреб діяти), комунікації (постійний обмін інформацією з метою конкретизації цілей, завдань, намірів), структуризації (усвідомлення учасниками політико-технологічної діяльності загальних правил гри). Виокремлюють суб'єктивні (розуміння суб'єктом змісту діяльності, знання про політ. технології досягнення конкретного результату) й об'єктивні (умови, в котрих здійснюється діяльність) чинники впливу на динаміку розгортання політико-технологічної діяльності [3, с.264, 264]

Варто відзначити, що огляд англомовних наукових джерел дозволив встановити, що поняття «політичні технології» на Заході не вживається у традиційному для України значенні. Як відзначив А.Вільсон, – це евфемізм, який зазвичай використовується в колишніх радянських державах [8].

Залежно від сфери, слід виокремити такі типи політичних технологій – інформаційні, обчислювальні, соціальні, виробничі, виборчі, управлінські, адміністративні, політичні та ін. Усі вони є взаємопов'язаними. Так, Дж. Тененберг, обгрунтовано відзначає, що нові технології можуть стати причиною появи певної політики як відповіді на них, яка, у свою чергу, зумовлює подальший технологічний розвиток і т.д. [7, с. 20].

Політичні технології також характеризуються: чисельністю людей, на яких вони спрямовані, рівнем підконтрольності, рівнем доказової обгрунтованості, ресурсними та іншими можливостями для застосування, вартістю та витратами, очікуваними змінами і вигодами, інноваційністю та ін.

Сучасними особливостями політичних технологій можна вважати їх спільну суб'єкт-суб'єктну підконтрольність (політичні наслідки забезпечуються як суб'єктом застосування технології, так і тими, на кого вона спрямована і тоді вони теж стають суб'єктами), цифровізацію, що пов'язано зі швидкими темпами впровадження нових технологій, а звідси швидкість поширення та масштабування. Хоча сьогодні технології надшвидко перетинають будь-які адміністративно-територіальні кордони, на не стає менш важливим і територіальний чинник. Наприклад, індійський дослідник Мір Узаїр Фарук (Mір Uzair Faгоoq) у статті «Територія як політична технологія»!, звертаючись до відомого в усьому світі Кашмірського конфлікту, порушує питання визначення меж і статусу території, що зрештою визначають повсякденне життя людей, а також формують політичні реалії. При цьому він акцентує увагу на тому, що стратегії влади для контролю над територіями є особливо вираженими щодо територій, які стали об'єктами політичного конфлікту [6].

Вищевикладене дає підстави для висновку, що поняття «політичні технології» за своїми змістовими характеристиками пов'язане як з політикою як *policy*, так і з політикою як *politics*, хоча у вітчизняному політичному дискурсі воно використовується для позначення способів впливу на владу та боротьбу за неї. З огляду на це, завдання визначення змісту і предметної сфери використання поняття «політичні технології» потребує додаткового дослідження та наукових дискусій.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
3. Політологія: енциклопедичний словник / [В.М. Денисенко, Л.Я. Угрин, Н.М. Хома]; за ред. д-ра філос. наук, проф. В.П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 406 с.
4. Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2008. Спецвипуск: Політичні технології. 152 с.
5. Dictionary of politics and government P.H. Collin. London: Bloomsbury Publishing, 2004. 289 p.
6. Mir Uzair Farooq Territory as Political Technology // Economic and Political Weekly. Vol. 56, Issue No. 41, 09 Oct, 2021. <https://www.epw.in/journal/2021/41/postscript/territory-political-technology.html>
7. Tenenberg J. The Politics of Technology and the Governance of Commons J.Tenenberg. The 12th Biennial Conference of the International Association for the Study of the Commons. 25 с.
8. Wilson A. Political technology": why is it alive and flourishing in the former USSR? <https://www.opendemocracy.net/en/odr/political-technology-why-is-it-alive-and-flourishing-in-former-ussr/>.

Кульга О. О., кандидат економічних наук, доцент,
перший проректор Таврійського національного університету
імені В.І. Вернадського

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

На сьогодні інноваційний розвиток є важливим пріоритетом політики всіх провідних країн світу, оскільки саме він дає змогу прискорено реагувати на зростаючі виклики сучасного суспільства, особливо під час криз. Важливе місце у інноваційному розвитку суспільства належить освітнім інноваціям, які доцільно запроваджувати у формі інноваційних проєктів з чітким визначенням цілей, завдань, послідовності етапів, виконавців та розподілом сфери їх

відповідальності, необхідних ресурсів, механізмів контролю за процесом реалізації передбачених заходів, що у визначені строки мають забезпечити очікувані результати.

Потреби інноваційного розвитку вищої освіти України зумовлені глобальними тенденціями, згідно з якими людство вступило у інноваційний тип цивілізації. Його характерною рисою є постійні зміни знань, технологій, інформації, обставин, стилю життя тощо, що відбуваються значно швидше, ніж зміна поколінь. Тому перед освітою виникають нові завдання, пов'язані з підготовкою людини до мінливого та динамічного суспільного середовища. Вкрай актуалізується потреба виробити у здобувачів вищої освіти бажання та спроможність навчатися впродовж життя, щоб завжди бути компетентними і конкурентоспроможними. Тому важливо перебудувати зміст та методики навчання на основі компетентнісного підходу, якісно посилити у навчальному процесі індивідуальну та самостійну роботу студентів. Це створить умови для формування інноваційної людини, для якої знання і творчість є фундаментом життя [2, с. 130].

Сучасна освітня інноваційна політика має бути підпорядкована цілям інноваційного розвитку країни і досягнення гідного місця держави у світі на довгострокову перспективу. У зв'язку з цим доцільно виділити низку проблем інноваційного розвитку вищої освіти та державної політики її забезпечення в Україні, серед яких [3]:

- слабка відповідність та націленість освітніх послуг, в тому числі їх інноваційної компоненти, на вимоги суспільства, запити громадян, потреби ринку праці;
- відсутність чітко налагодженої системи працевлаштування випускників освітніх закладів, їх професійного супроводу;
- брак системного моніторингу та оцінювання інноваційного розвитку вищої освіти;
- низькі темпи впровадження у навчально-виховний процес закладів вищої освіти сучасних інформаційних технологій;
- слабкий соціально-правовий захист інноваційної діяльності у закладах вищої освіти;
- низький рівень матеріально-технічного забезпечення інноваційної діяльності навчальних закладів, неефективне використання відповідних фінансових і матеріальних ресурсів;
- слабка мотивація і недостатнє нерозуміння суспільства та бізнесу необхідності інвестицій у інноваційний розвиток вищої освіти;
- відсутність цілісної системи матеріального та морального стимулювання працівників системи вищої освіти до інноваційної діяльності;
- неготовність значної частини освітян до створення та впровадження інновацій;
- обмежений обсяг фінансування для забезпечення системного виконання всіх завдань і заходів інноваційного освітнього розвитку;

- недостатня підготовленість органів публічного управління у сфері вищої освіти до комплексного вирішення завдань її інноваційного розвитку.

Враховуючи зазначені проблеми, основними напрямками державної інноваційної освітньої політики в Україні повинні стати [1; 3]:

- сприяння підвищенню інноваційної активності, що забезпечує зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції на базі освоєння науково-технічних досягнень і оновлення виробництва;

- орієнтація на всебічну підтримку проривних і поліпшуючих інновацій, що становлять основу сучасного технологічного укладу;

- поєднання цілеспрямованої державної політики інноваційного розвитку з ефективним функціонуванням ринкових механізмів запровадження інновацій, захистом інтелектуальної власності;

- забезпечення пріоритетності розвитку науки та науково-технічного потенціалу закладів вищої освіти, осучаснення тематики відповідних наукових досліджень;

- формування відкритої інформаційно-аналітичної бази інноваційних інструментів та практик у вищій освіті;

- запровадження компетентнісного підходу до розроблення освітніх програм підготовки студентів;

- налагодження механізмів індивідуалізації навчання для обдарованих студентів, спрямованої на проектування їх особистісно-розвивального середовища;

- створення нормативно-правового, методологічного, науково-методичного, навчально-технічного супроводу інноваційного розвитку системи вищої освіти, прогнозування тенденцій її інноваційного розвитку;

- запровадження дієвої системи мотивації до інноваційної діяльності у сфері вищої освіти;

- розроблення механізмів зменшення ризиків інноваційної освітньої діяльності;

- сприяння інноваційному розвитку освітніх закладів у регіонах, міжрегіональному й міжнародному трансферу технологій, міжнародному інвестиційному співробітництву, захисту інтересів інноваційного підприємництва в Україні.

Список використаних джерел

1. Бутенко О.А. Формування державної інноваційної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 1. С. 21-24.

2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Пед. думка, 2011. 304 с.

3. Проект Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки. URL: <http://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-strategiyi-rozvitku-vishoyi-osviti-ukrayini> (дата звернення: 20.10.2021).

Гніденко П.В., студентка II курсу
магістерської програми кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Костецька Л.М., кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Кравченко С.О., доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

У сучасній політичній науці дослідження процесу демократизації є одним з головних місць, що пов'язано з застарілим розумінням демократії як дієвого механізму вирішення політичних конфліктів, забезпечення добробуту та сталого розвитку суспільства. Демократизація політичних процесів виступає основною формою організації політичного життя і управління державою, незалежно від ідеологічної позиції різних політичних суб'єктів.

Значна кількість науковців приділяли особливу увагу дослідженню політичної діяльності, політичного лідерства та впливу зазначених сфер на державне управління в ситуативному прояві. Зазначену проблематику досліджують, зокрема: С. Біленко, В. Горбатенко, С. Кузнецова, Ф. Кирилук, М. Логунова, М. Обушний, А. Пахарев, А. Пойченко, В. Ребало, О. Романовський, Ф. Рудич, Н. Скоблюк, М. Школяр, Л. Шкляр та ін.

Принципи державного управління в умовах демократизації, зокрема такі як поділ влади, верховенство права, політичний плюралізм, свобода слова, вільні і чесні вибори тощо, були задекларовані в якості принципів політичного розвитку посткомуністичних країн на першому етапі їх перетворень.

В процесі демократизації державного управління необхідно вирішити такі завдання, як наближення центру прийняття рішень до громадян, своєчасне реагування влади на потреби соціальних груп і окремих індивідів, залучення широких суспільних верств до процесу обговорення і вироблення державних рішень, а також підвищення якості управлінсько-публічних послуг.

У період демократичної кризи у сучасному суспільстві відбувається зміна вертикалі публічного управління, яка показує виділення нового кола проблем, які повинні бути враховані та затверджені не декларативно-формальною публічністю діяльності інститутів влади, а результативності їх діяльності відповідно до запитів і потреб суспільства. Це безпосередньо формує новий вектор розвитку демократичних інститутів, спрямованих на створення

функціональних передумов публічності, які, передусім, слугуватимуть дебюрократизації традиційної системи публічного управління з її високим рівнем ієрархізації та структурності. Відповідно до визначеної дослідницької логіки теоретико-методологічний аналіз публічності як інструменту демократизації державного управління потребує перш за все систематизації основних дослідницьких підходів і концепцій щодо ідентифікації понять демократія й демократизація та розроблення інструментарію їх методологічної імплементації у практику державного управління [3].

На думку Ж. Ліотара, в сучасному світі тотально посилюється контроль влади над громадянами, що тим самим диверсифікує традиційну конструкцію демократичного устрою, яка «блокує розширення демократичних свобод та участь громадян у процесах державного управління» [6]. В результаті цього виникає «псевдодемократичний тоталітаризм», що слугує технологічною передумовою для виникнення соціальних рухів, які є конформістськими по відношенню до діючого політичного устрою. Використовуючи концепцію Ж. Ліотара, альтернативою для розвитку демократії в сучасному світі може бути формування «суспільства множинності», яке в «через свою універсальність може претендувати на абсолютну істинність «метанаратив», що поступаються пріоритетністю позиції малих наративів, сукупність яких і формує мозаїчну палітру глобалізованого та мультикультурного світу доби постмодерну».

В умовах демократизації політичного процесу відбуваються істотні зміни в сфері державної політики та державного управління, які багато в чому визначають вектор суспільного розвитку, стан політичного режиму і механізми управління суспільством.

У сучасному політичному дискурсі державне управління в політичному, адміністративному і економічному аспектах являє собою процес вдосконалення роботи органів державної влади, поліпшення функціонування управлінської системи, прийняття і реалізації владних рішень.

В контексті демократизації політичного процесу говорять про необхідність реформування державної служби, сприяння більш ефективної організації державних структур, а також впровадженні принципів відкритості, підзвітності та відповідальності в діяльності органів державної влади.

Так, на думку А. Колодій, «одним із завдань науки державного управління є підвищення здатності державного апарату забезпечувати належну якість управління як на рівні політичного управління, так і на рівні професійного адміністрування, підвищувати його ефективність і результативність не тільки з точки зору управлінців, але і громадян [4].

Сучасна концепція державного управління відповідає системі цінностей, політики та інститутів, завдяки яким цивілізовані країни здатні ефективно управляти економікою, соціальними та політичними справами в результаті взаємодії держави, громадянського суспільства і бізнесу (приватного сектора).

Крім того, сучасний етап розвитку економіки актуалізує проблеми реалізації державного фінансового контролю, оскільки чисельність правопорушень в фінансовій сфері зростає, а отже обсяг збитку який при цьому наноситься державному бюджету, значно зростає щорічно, все більш актуальною стає проблематика належного забезпечення необхідної результативності функціонування системи державного фінансового контролю, що дасть можливість досягти раціонального виконання державного бюджету, забезпечення синхронізованого руху бюджетних потоків, виправданості та обґрунтованості витрат, високого ступеня якості розпорядження фінансовими ресурсами в ринкових умовах національної економіки.

В системі державного управління, зокрема в напрямку забезпечення фінансової безпеки державний фінансовий контроль відіграє значиму роль. В нашій державі для побудови міцної політичної системи держави та створення сприятливих умов для суспільства необхідністю виступає побудова якісної системи забезпечення контролю за належним виконанням показників бюджету України, а також відповідним використанням та витрачанням державних фінансових ресурсів в умовах демократизації [5].

Дотримання основних принципів державного управління в умовах демократизації політичного процесу передбачає виконання основних завдань держави по нормотворчій діяльності вищого рівня, створення належних умов для виконання положень нормативних актів, реалізацію державної політики в різних сферах життєдіяльності суспільства і повноцінне забезпечення і захист прав і свобод громадянина.

До факторів, які негативно впливають на демократизацію політичного процесу належать [1]:

- надмірна бюрократизацію прийняття політичних рішень,
- низька ефективність апаратів і управлінських процедур в структурі державної влади і місцевого самоврядування на тлі низької політичної та управлінської культури,
- централізація влади і відсутність механізмів самоорганізації населення,
- високий рівень конфліктності в суспільстві,
- відсутність необхідної кількості активних соціальних акторів демократичної трансформації суспільства,
- недостатньо активізовані процеси державного фінансового контролю.

На думку експертів в економічній сфері, величезна увага повинна бути приділена саме активізації процесів розвитку системи стандартів в галузі фінансового контролю в Україні [4]. Відтак, до найважливіших заходів щодо забезпечення демократизації сфери фінансового контролю, створювана система повинна бути спрощеною на кожному рівні та максимально відповідати сучасним потребам демократичної держави в процесах уніфікації і

можливостей забезпечення єдності існуючої методології реалізації фінансового контролю.

Тож, вирішення цієї проблеми пов'язано із здійсненням ефективної діяльності принципів демократизації політичних процесів в країні та об'єктивності в роботі кожного контролюючого органу в системі. Основна стратегія функціонування системи державного фінансового контролю в Україні повинна в повному обсязі враховувати стратегічні інтереси держави в цілому і відповідати її стратегії розвитку.

Загалом, демократизація політичного процесу вимагає постійного перегляду законодавчих положень для приведення їх у відповідність з новими умовами. Саме тому основна роль в процесі демократизації державного управління належить парламентам, завдання яких – чітко законодавче регулювання різних сфер життя суспільства з метою регламентації діяльності різних громадських груп, соціальних інститутів та фінансових установ.

Демократизація управління в сучасному політичному процесі відбувається під впливом процесів глобалізації, інформатизації та маркетизації [3].

По-перше, процес глобалізації, який здійснює суперечливий вплив на розвиток демократичного управління. Саме так, хвиля глобалізації сприяє поширенню демократичних цінностей, де більшість країн отримує можливість долучатися до світових фінансових, технологічних, інформаційних потоків.

По-друге, в сучасному світі подальший розвиток демократичного управління пов'язується з становленням фінансово незалежного суспільства та управління інформаційними потоками.

По-третє, маркетизація політичного процесу, яка розуміється як перерозподіл ролей між державою і суспільством, обумовлена впровадженням ринкових механізмів економічної та політичної конкуренції в політичну взаємодію.

Адже, ефективність державного регулювання полягає у тому, що воно має істотно випереджувати усталені тенденції розвитку держави та суспільства, відображені у стереотипах масової свідомості, і пропонувати нові шляхи вирішення політичних проблем. Знаючи громадську думку, можна корегувати рішення в контексті національної безпеки, які приймаються, передбачати і пом'якшувати негативні наслідки. У демократичних державах довіра до влади безпосередньо визначається її здатністю до реального діалогу із суспільною думкою і громадянським суспільством.

Серйозною перешкодою для успішного здійснення економічних реформ є досить громіздка структура органів державного фінансового контролю. Перш за все, завдання органів державного фінансового контролю є недостатньо конкретними, з досить розмитими межами їх відповідальності, а діяльність установ координується слабо. Для запобігання даній ситуації вони повинні більш тісно взаємодіяти між собою відповідно до потреб кожного контролюючого органу [2].

Тож, зважаючи на суспільні проблеми сьогодення, можна свідчити про те, що формуванню політичної культури демократичного типу перешкоджає нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, їх низька ефективність впливати на прийняття державних рішень. За останні роки трансформації політичної культури значна частина громадянського суспільства сприйняла основні демократичні ідеали; зазнали значного оновлення методи і прийоми забезпечення гуманітарної складової частини національної безпеки в державі. Громадянське суспільство поступово звикає до становлення демократичної політичної культури, перспективи їх розвитку полягають в утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні національної безпеки.

Нині, процеси децентралізації є задекларованими, проте не супроводжуються залученістю пересічних громадян до управління місцевими справами. Саме тому на сучасному етапі громадська активність не виконує роль чинника демократизації, а за певних обставин, навпаки, може стати дестабілізуючим чинником політичної системи.

Саме оптимізація ролі громадської активності як чинника демократизації політичної системи України має базуватись на сприянні формуванню соціального капіталу. З цією метою державі слід заохочувати будь-які інституціоналізовані форми політичної участі, законодавчо встановити неформальні прояви впливу на владу та стабілізувати виборче законодавство, фінансово та організаційно стимулювати активізацію вже існуючих громадських організацій, забезпечити використання електронних засобів комунікації для посилення громадської активності, зокрема в управлінні місцевими справами [6].

Отже, в процесі демократизації державного управління особлива роль припадає на розширення участі суспільних інститутів в управлінні публічною сферою, у той час, як вертикальний вимір управління доповнюється горизонтальним. Подальшим кроком у реформуванні та інституційних змінах в середовищі державного фінансового контролю має бути формування вищого органу державного фінансового контролю, який забезпечить налагодження співпраці між органами парламентського, президентського та урядового фінансового контролю щодо планування, проведення та контролю якості здійснених контрольних заходів.

Список використаних джерел

1. Бабкіна О. Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства. Київ : Віче, 2017. № 13.

2. Гапоненко В. А. Інститут політичного лідерства як передумова демократизації політичної системи України. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін, 22(28), 2020. С.42-47.

3. Коваленко О. Державне управління в процесі соціалізації суспільного відтворення. Держава та регіони. Серія «Державне управління». 2013. № 2. С. 71-75.

4. Колодій А. Процес деліберації як складова демократичного врядування. Демократичні стандарти врядування й публічного адміністрування : матеріали наук.-практ. конф. м. Львів, 4 квіт. 2008 р. м. Львів : ЛРІДУ НАДУ при Президентові України, 2008. С. 106-110.

5. Куліченко В. Правова соціалізація особистості як об'єкт соціально-філософського аналізу : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Житомир. 2013. 20 с.

Мельник Т.О., аспірантка кафедри регіональної політики
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рожнова Т.Є., кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України

НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ THINK TANKS У ПОДОЛАННІ РОЗРИВУ МІЖ ЗНАННЯМИ ТА ПОЛІТИКОЮ

Think Tanks або “мозкові центри” є різновидом неурядових організацій, що займають своє особливе місце в системі громадянського суспільства. Діяльність на засадах неурядової організації дозволяє формувати громадську думку, впливати на вироблення публічної політики та суспільний розвиток.

Незалежна аналітика допомагає пояснювати політичні процеси без викривлень, стримує державу від приховування інформації. Потреба участі неурядових дослідних організацій у виробленні публічної політики зумовлюється постійним ускладненням цього процесу, спричиненим високими темпами суспільно-політичних та економічних змін, зростанням впливу різних політичних акторів, та відображає потребу в інформаційно-аналітичному супроводі публічного управління.

Енциклопедія державного управління визначає неурядову дослідну організацію (англ. Think Tank) як незалежну, неприбуткову організацію, яка об'єднує фахівців, що володіють спеціальними знаннями, метою діяльності якої є досягнення суспільного блага, а головними засобами його досягнення – дослідження конкретних суспільно значущих проблем, вироблення відповідних

рекомендацій, їх просування у державну політику. В українській суспільній та науковій практиці для позначення неурядових дослідних організацій використовують назви “аналітичні центри”, “мозкові центри” “фабрики думок”, “інститути дослідження політики”, “інститути політичних досліджень”, “центри публічної політики” тощо [5, с. 364]. Найбільш поширеним терміном для позначення таких організацій в Україні є “аналітичний центр”, а закордоном, зокрема в США, де працює найбільша кількість таких закладів – “Think Tank”.

В українському законодавстві поняття “неурядова дослідна організація”, як і інші, які вживають до визначення тих організацій, що на Заході мають назву Think Tank, не має визначення. Незважаючи на це, в Україні аналітичні центри (далі – АЦ) є генераторами ідей для органів публічної влади, пропонують аналітичні продукти, інноваційні рішення, механізми їх реалізації, використовуючи для їх розробок зазвичай позабюджетні кошти. Проте, їх роль є значно меншою, ніж в економічно розвинених державах світу.

В Сполучених Штатах АЦ поділяють на три основні групи: державні інституції, які безпосередньо працюють для державного апарату; АЦ, які працюють при університетах, та ті, що працюють за рахунок приватних пожертв громадян та різноманітних донорів.

“Фабрики думок” Китаю умовно можна поділити на чотири категорії: *державні АЦ* (найбільш впливові з огляду на їхню безпосередню взаємодію з органами влади), *спеціалізовані академічні дослідницькі інститути* (їхня діяльність зосереджена на академічних дослідженнях, розробках концептуальних довгострокових стратегій і цільових програм), *АЦ, які працюють у системі університетів* (головним завданням яких є просування “м’якої сили” Китаю за її межами шляхом розширення мережі культурно-гуманітарних контактів із зарубіжними партнерами та просування інтересів КНР у світі, підвищення обізнаності населення вздовж Шовкового шляху з ініціативи керівництва КНР “Пояс і шлях”), *центри, які створені приватними інституціями*. Більшість із заявленої кількості – це державні структури, лише 5 % формально вважаються незалежними [2].

В Україні АЦ утворюють три основні блоки. *Перший великий блок* АЦ працює за рахунок міжнародної підтримки, яку надають уряди інших держав, зокрема США, Швеція, Нідерланди, Європейська Комісія, Японія. *Інший блок* – це громадські організації, які отримують державне фінансування. Як і в США та Європі, в Україні такі організації теж є. *І найважливіший блок* – АЦ, які працюють у формі громадської організації та мають серед джерел фінансування як гранти різних донорів, так і значну частку внесків від громадян, що забезпечує їм високий рівень незалежності у їх діяльності. Крім того, завдяки гнучкості та адаптивності до нових форм діяльності, порівняно з державними аналітичними організаціями, неурядові АЦ можуть виступати інноваторами в дослідженнях та їх адвокації.

В Україні АЦ провадять свою діяльність у сфері міжнародних відносин, національної безпеки, економічного розвитку, допомагають формувати “зелену

політику”, працюють над посиленням енергонезалежності України, аналізують соціальні питання, захищають інтереси меншин, вразливих груп тощо.

За участі АЦ розроблялись концептуальні документи держави у різних сферах – Коаліційна угода для парламентської більшості, програми дій Кабінету Міністрів, Енергетичної стратегії України до 2030 року, Концепції державної регіональної політики, законопроекти, галузеві програми. Крім того, АЦ слугують джерелом об’єктивної, незалежної від влади інформації про Україну для міжнародних організацій, урядів зарубіжних країн, бізнес-корпорацій, науковців, експертів, представників ЗМІ в усьому світі. Українські АЦ входять до складу міжнародних експертних мереж та мають двосторонні партнерства з відомими колегами з різних країн світу. Дослідженнями АЦ, особливо, здійснених на емпіричній базі, користуються і академічні дослідники [6]. Залучення експертів АЦ увійшло й у парламентську практику, зокрема участі в парламентських слуханнях з різних питань.

У світі є багато АЦ, які визначають засади політик різних держав, а саме: у Британії є “Chatham House”, у Бельгії – “Bruegel”, у КНР – “China Institutes of Contemporary International Relations”, у США їх дуже багато, але найвідоміша – “Brookings Institution”. Brookings Institution – переможець у рейтингу найкращих АЦ світу за 2016-2019 роки. У 2020 році у рейтингу кращих АЦ світу – 174 АЦ, з них практично кожен шостий зі Сполучених Штатів (26 АЦ) [7].

Зазначений рейтинг публікується в рамках Програми аналітичних центрів та громадянського суспільства Інституту Лаудера Університету Пенсільванії, а його автором є Джеймс Г. МакГанн. Деталізоване та ґрунтовне дослідження має результатом щорічний глобальний звіт щодо розвитку АЦ (Global Go To Think Tank Index), який передбачає формування рейтингу найкращих АЦ світу в різних категоріях, визначних за спеціальною методологією, а також фіксуються ключові тренди у світі Think Tanks.

Відповідно до світового рейтингу за кількістю діючих у державі АЦ Україна займає місце № 19 (90 АЦ). Найрозвиненіша мережа АЦ діє в державах – світових лідерах, а саме в США, де відповідно до рейтингу налічується 2203 АЦ, та Китаї – 1413 АЦ, на третьому місці – Індія (612 АЦ) [7].

В регіоні Центральної та Східної Європи (куди увійшли 22 держави) нараховується 846 АЦ. За кількістю АЦ в цьому регіоні на першому місці – Росія (143 АЦ), на другому – Україна (90), на третьому – Польща (72 АЦ) [7].

Серед українських АЦ в загальному світовому рейтингу АЦ найвищу та єдину сходинку (№ 40) займає "Центр Разумкова". При цьому, в рейтингу АЦ регіону Центральної та Східної Європи він – перший. До рейтингу цього регіону також увійшли 8 українських АЦ (Міжнародний центр перспективних досліджень займає місце 35-ге; Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана – 38-ме; Фондація демократичних ініціатив імені Ілька Кучеріва – 52-ге; Дніпровський центр соціальних досліджень – 53-ге; Інститут світової політики – 67-ме; Інститут економічних досліджень та

політичних консультацій – 86-те; Інститут аналітики та адвокації – 90-те; Інститут масової інформації – 109-те) [7]. Всього в різних категоріях звіту щодо розвитку АЦ за 2020 рік можна знайти 19 українських АЦ. В той же час, рейтинг показує лише частину успішних українських Think Tanks. Багато організацій своїми здобутками вже довели свій потенціал та створили позитивний імідж, проте так і не відзначились присутністю у впливовому рейтингу.

Експерти АЦ [1; 3; 4; 5] відзначають, що розвиток Think Tanks в Україні характеризується низкою проблем: відсутність сформованого ринку аналітичних послуг для органів публічної влади; небажання бізнесу брати участь у фінансуванні соціально-економічних дослідницьких проєктів; підготовлені в АЦ аналітичні продукти (статті, дослідження чи рекомендації) мало розміщуються у відкритому доступі; розробки експертів АЦ, надані органам публічної влади, далеко не завжди використовуються у формуванні політики та прийнятті рішень; складність знаходження балансу між необхідністю робити критичні зауваження щодо діяльності влади та при цьому не надто розгойдувати човен політичної стабільності; АЦ, які функціонують лише завдяки грантам і тому здебільшого зайняті конкретними проєктами, не мають можливості приділяти достатньо уваги поточним подіям та проблемам.

Узагальнюючи думки експертів-аналітиків АЦ [1; 3; 4; 5], подолати ці проблеми та надати відповідь на кризи можна, якщо забезпечити умови для розвитку за такими напрямками:

Базові принципи роботи

– Дотримуватись принципів професійної роботи АЦ: фаховість, компетентність, об'єктивність, відкритість, якість, відповідальність; партійна, політична та корпоративна незаангажованість.

– Готувати та проводити якісні та кількісні соціологічні дослідження.

– Створювати професійний аналітичний продукт, лаконічно та зрозуміло викладати матеріал, візуалізувати дані.

– Відслідковувати не тільки свої прогнози, а й наскільки аналітика чи інша робота АЦ вплинула на формування тієї чи іншої державної політики, на прийняття громадян або різних груп.

– Якнайбільше диверсифікувати джерела фінансування, оскільки отримання коштів від одного донора породжує однотипну аналітику, яка залежить від його пріоритетів.

– Спеціалізувати діяльність, тобто визначити ту сферу чи декілька сфер, у яких АЦ буде насправді експертним.

– Використовувати кризи для пошуку нових актуальних тем дослідження, а не для поширення драматизму.

Сучасні технології, цифрові інструменти

– Використовувати різноманіття гаджетів та вдосконалювати технічні засоби (відео, світло, звук) для комунікацій. У перспективі кількість цифрових

інструментів буде зростати, особливо в умовах пандемії, спричиненої COVID-19, та запроваджених у відповідь карантинних обмежень.

– Застосовувати програми для аналізу даних, технології машинного навчання щодо великих масивів даних, розширювати сфери застосування підходу до вироблення рішень, що ґрунтуються на даних.

Комунікація та партнерства

– Розвивати співпрацю з науковим та академічним співтовариством.

– залучати незалежних фахівців за контрактами для вивчення та вирішення проблеми у конкретній сфері. Як приклад, АЦ у США поділені за проблемами, які вивчають економічні, гуманітарні, медичні, безпекові та інші питання. Це дозволить створити колектив фахівців одного напрямку й готувати якісні продукти.

– Забезпечувати інформаційну присутність в Інтернеті.

– Формувати партнерські відносини зі ЗМІ, досягати ширших аудиторій і через присутність у ЗМІ і соціальних мережах.

– Вміти комунікувати в різних середовищах, представляти результати досліджень на брифінгах, прес-конференціях, у соціальних мережах, адже немає сенсу робити дослідження й тримати їх в шухляді. Щоб побачити свої напрацювання та рекомендації втіленими у життя, потрібно вміти донести, запропонувати їх тим, хто приймає рішення: центральній або місцевій владі, до того ж на публічних заходах формуються громадські лідери.

Зазначені умови розвитку є внутрішніми і самі АЦ можуть забезпечити їх в межах своєї діяльності. Водночас, є й зовнішні умови розвитку АЦ, ті, що залежать від дій органів публічної влади. Це зокрема такі:

– Створити правове поле для діяльності АЦ, щоб органи публічної влади співпрацювати з аналітиками у законний спосіб, з регламентованими правилами співпраці (наприклад, в частині підготовки фінансово-економічних обґрунтувань до публічно-управлінських рішень).

– Створювати спільні майданчики, де можна було б презентувати результати досліджень, точку зору на процеси, які відбуваються в світі й Україні.

– Організувати якісне навчання аналітиків, експертів, адже це головний ресурс АЦ, забезпечити стажування в успішних АЦ України та світу.

– Створити фонд фінансування АЦ з розподілом коштів на конкурсній основі та укладати угоди щодо надання експертних послуг органам влади.

– Враховувати наявні аналітичні нароби АЦ під час формування політики, прийняття управлінських рішень.

Отже, для Think Tanks притаманна широка різноманітність організаційних структур, цілей діяльності, завдань, джерел фінансування. Ці інституції виступають як місток між академічним співтовариством та політичними спільнотами, між державою та громадянським суспільством, що служить громадським інтересам як незалежний голос, який перекладає фундаментальні та прикладні дослідження на мову, яка є одночасно і

експертною, і зрозумілою для політиків, ЗМІ, громадськості. Публічно-управлінські рішення, прийняті на основі даних, підкріплених дослідженням, набувають ознак обґрунтованості, доказовості. Тому важливо працювати над забезпеченням умов розвитку АЦ в Україні.

Список використаних джерел

1. Конончук С. “Незалежна аналітика не давала державі закрити інформацію, дозувати її й викривлювати сприйняття процесів”. Вебсайт ГС “Коаліція Реанімаційний Паке́т Реформ”. 2020. 28 груд. URL: <https://cutt.ly/dEdGzPq> (дата звернення 19.09.2021).
2. Кошовий С.А. Формування сучасного порядку денного КНР: роль аналітичних центрів і експертного середовища. Красезнавчі дослідження. Збірник наукових праць. 2016. URL: <http://chinese-studies.com.ua/uk/Archive/2016/1-2/> (дата звернення 10.09.2021).
3. Матвієнко С. “Про важливість існування аналітичних центрів для розвитку країни”. Вебсайт “Лабораторія законодавчих ініціатив”. 2021. 7 трав. URL: <https://cutt.ly/1EdG57y> (дата звернення 14.09.2021).
4. Мірошник О. “Чи є в Україні “Центри впливу” або роль аналітичних центрів в формуванні політики в державі”. Вебсайт “Фонд місцевої демократії”. 2019. 18 лист. URL: <https://cutt.ly/4EdDgzu> (дата звернення 11.09.2021).
5. Тинкован О.В. “Неурядові дослідні організації”. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 8 : Публічне врядування / наук.-ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) та ін.; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.
6. Якименко Ю., Рачок А. “Аналітичні центри сьогодні й завтра: погляд з України”. Вебсайт “Центр Разумкова”. 2021. 1 лип. URL: <https://cutt.ly/LEdDl6E> (дата звернення 11.09.2021).
7. McGann, James G. (2021), “2020 Global Go To Think Tank Index Report”. TTCSP Global Go To Think Tank Index Reports. 18. URL: https://repository.upenn.edu/think_tanks/18 (дата звернення 14.09.2021).

Моргун В.Ф., кандидат психологічних наук, професор,
почесний професор кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

УРОКИ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ВІД МИКОЛИ НЕПЛЮЄВА І АНТОНА МАКАРЕНКА ДО ФЕДОРА МОРГУНА І ОЛЕКСАНДРА ЗАХАРЕНКА

Видатний управлінець Англії ХХ століття Вінстон Черчилль дуже своєрідно визначив демократію (народовладдя) як найкращу форму правління: «Демократія – прегопана форма правління, але нічого кращого людство поки не вигадало». Іншої думки був патріот, журналіст, поет і культурний діяч Володимир Данилейко: «*Demos* – наростень на шкірі, *demos* – не народ, а нарїст на тілах націй, сиріч «метиси», «приплод»; ...Націям потрібні не звироднілі демократії, а вистояні **націократії**, – за ними майбутнє історії» [3, с. 132].

Отже, якщо до демократії за Черчиллем додати поправку Данилейка, то демократія – це влада титульної нації з представництвом національних меншин.

Оглянувши вертикаль влади в Україні – від керівників держави до менеджменту низової ланки, можна виявити два «викривлених дзеркала» нашої демократії: по-перше, це ілюзія демократії у верхніх ешелонах; по-друге, ілюзія демократичної влади у керівників низових колективів із власною печаткою.

Перша ілюзія демократії (яка для топ-менеджерів країни не є ілюзією, бо більшість із них або самі олігархи, або – найманці олігархів) – це просто фіговий листок демократії, що прикриває безсоромну надексплуатацію «олігархатом» власного народу і надр України. Розвіює цю ілюзію:

1) ігнорування соціології: за даними Є. Головахи (2017) провідний Інститут соціології НАН України за останні роки не отримав жодного замовлення на соціологічне дослідження чи моніторинг громадської думки (?!);

2) відсутність закону про місцеві референдуми; завдяки і цьому, зокрема, ми втратили Крим і ризикуємо втратити Донбас; доходить до трагікомічного: экс-нардеп Ю. Бублик... судився з апаратом ВР за його реєстрацію (?!);

3) відсутність до останніх часів виборів за відкритими списками, адже кукловодам олігархату потрібні «свої» люди, а не найдостойніші;

4) відсутність дієвих механізмів припинення повноважень обраних посадовців (слід вітати закон про імпїчмент президента!, але наскільки він буде дієвим, побачимо).

Саме дефіцит цих основних механізмів демократії й виводить людей на Майдан, де народовладдя межує з... бунтом, революцією та громадянською війною [2; 4; 11].

На рівні організації низової ланки стикаємося з іншим викривленим дзеркалом демократії, коли остання перетворюється на охлократію на чолі з «кухаратом», який прагне реальної влади. На озброєння береться метод жививання колег із будь-якого колективу за... власним бажанням [9; 12]. Тому

Закон проти булінгу (цькування з елементами фізичного насилля) у школах, слід розширити до масштабів боротьби з мобінгом / булінгом у сімейних, учнівських, трудових колективах країни.

Якщо звернутися до кращого вітчизняного і світового досвіду демократичного управління, який із фігових листків прикриття неподобств влади повинен перетворитися на кращу профілактику псевдодемократії «олігархату» та охлократії «кухарату», то слід відмітити Хрестовоздвиженське православне трудове братство (ХПТБ, 1881-1929, с. Воздвиженське, Ямпільського р-ну Сумської обл.), яке заснував громадський, релігійний діяч і педагог Микола Миколайович Неплюєв (родом із Ямполя). У «Трудову комууну» входили також Притулок для сиріт, Воздвиженська сільськогосподарська школа (давала освіту на рівні коледжу), Преображенська жіноча школа та Храм Воздвиження Христа Господнього.

Л. Г. Мельник [7] назвав феномен братства Неплюєва – *єдиною утопією в світі, яка відбулася / була реалізована!* Мільйонер Неплюєв подарував безпритульним і бідним Сумщині не меценатську (спонсорську, благодійну) «рибу», а найкращу на той час «вудку». І не просто для заробітку на життя, а для відтворення самого життя вільної особистості у вільній освітній, соціально-культурній, виробничій і духовній громаді, яка налічувала до 1000 членів (під його особистим керівництвом, 1889-1908, і після його смерті – до 1929 року!), без урахування найманих працівників, що жили також за правилами громади.

Основами демократії братства були: вільне членство (вхід і вихід); наділення братчиків широким колом прав і свобод (пряма демократія загальних зборів); участь в ухвалі рішень, самоврядуванні й організації життя громади; рівність членів громади, що супроводжується виборністю, підзвітністю та громадським контролем.

Н. С. Солодовник (очевидець арештів, примусового виселення членів братства і його ліквідації в 1929 р) про соціально-психологічному портрети братчиків (які для виживання за більшовиків перейменували себе в комунарів): «Дуже вже кидалася в очі «несхожість» Воздвиженських комунарів із простими селянами: «Не п'ють, не лихословлять, не курять, називають один одного братами і сестрами, слухають панську / буржуазну музику (в Братстві був свій симфонічний оркестр). Взагалі – «не ті люди, не наші» [7, с. 112]. А тому – «закласти», заарештувати, виселити, а землю, інфраструктуру, знаряддя праці й усе майно привласнити або розікрасти, що і було зроблено під проводом більшовиків у 1929 році (!).

Іронія педагогічної долі полягає в тому, що «невідомий» Неплюєв і його демократична трудова педагогіка були предтечами «відомих» нам навчально-трудова закладів Данії, Росії, України та ізраїльських кібуц [1; 5; 6; 7; 8; 11].

Полтавська дитяча трудова колонія імені М. Горького (1920-1928) Макаренка (родом із Сумщини), яка переїхала до Куряжа під Харковом. Болшевська трудова комуна ОГПУ НКВС (1924-1937) у Підмосков'ї Матвія Самойловича Погребинського (родом із Полтавщини). Комуна імені

Ф. Е. Дзержинського (1927-1935/40) у Харкові Макаренко, вихованці якої виробляли фотоапарати ФЕД і мали торгове представництво з їх реалізації в Лондоні. Трудові «школи самопомочі» для дорослих соціальних маргіналів від 18 років і до пенсійного віку, які започаткував данський педагог Ганс Християн Кофод (Кофоед), паралельно з Неплюєвим, Макаренком і Погребинським, що *діють у Данії дотепер* [8]. Система трудового виховання і освіти в них майже співпадає з макаренківською; результати соціальної адаптації (зокрема, й іммігрантів, від яких Європа потерпає і сьогодні) блискучі.

Сучасні опоненти Макаренко, що чіпляють на великого педагога ярлики «тоталітариста, сталініста», не є оригінальними, адже вони переспівують безпідставну критику його відомих хулителів – від Н. Крупської до Ю. Азарова.

Антон Макаренко (1983-1986) у своїй роботі завкола (завідуючого колонією в с. Ковалівка під Полтавою) керувався *прямою демократією рішень загальних зборів учораїних злочинців (!)* [6; 8; 11]. Він практикував: *Демократичне трудове виховання*. Новенькому колоністу завкол радить тижнів два походити по колонії, придивитися до всіх трудових колективів, бригад, ланок і обрати найбільш підходящу для себе. Що це, як не вільний вибір професії? І він не обмежується тільки робочими спеціальностями. Другий вибір – це самовизначення у вищій освіті, яку отримало понад 90% вихованців. *Демократичне сімейне виховання*. Старшим хлопцям дозволялося зустрічатися з дівчатами, але їм нагадують про наслідки передчасного батьківства, що заспокоює. Дівчатам грали весілля і дарували «придане». *Демократичне правове виховання*. Макаренко порушує монополію педагогів на оцінку і залучає колоністів до участі у... товариських судах. Фактично він моделює суди присяжних у дорослій юриспруденції та формує правову свідомість вихованців як профілактику проти самосуду лінча, революційного терору чи свавілля розлюченого натовпу. Практикує прийом *«відтермінованого покарання»*, про яке *«забуває»*, коли спостерігає зміни у поведінці винуватця на краще. *Гуманний карцер*. Колонія за статутом повинна утримувати карцер. За браком вільних приміщень Макаренко під карцер відводить... свій кабінет, який обладнаний трьома *«засобами покарання»*: диван (аби *«шибеник»* відіспався), шафу (з хорошими книгами) і стіл (за яким їх можна почитати) – то ж маємо скоріше не карцер, а... кабінет психологічного розвантаження. *Демократичний менеджмент*. Макаренко для забезпечення життєдіяльності колонії створює систему тимчасових загонів, які очолюють за чергою... всі вихованці (*«чергові командири»*). Він долає розподіл колективу на *«актив»* та *«болото»* і залучає кожного до опанування ролі лідера. *Демократичне економічне виховання*. Випускники Макаренка одержували перед виходом у доросле життя чотири документи: атестат про освіту, посвідчення про кваліфікацію, трудову книжку, ощадну книжку (стартовий капітал). Виникає питання: чому вихованцям Неплюєва, колишній *«шпані»* Макаренка це все було можна, а сучасним дітям – не передбачено? *Демократичне дозвілля*. Діти самі планують подорожі на канікулах. У своєму театрі ставлять не тільки

класику, а і «капусники» про власне життя-буття, які за пристрастями на сцені не поступаються класиці [6; 8; 11].

У період децентралізації влади і передачі багатьох повноважень із столиці на місця (в регіони, територіальні громади), великого значення набуває *досвід демократичного регіонального менеджменту*, який коротко розглянемо на прикладі діяльності колишнього керівника Полтавської області Федора Моргуна [4; 10; 11].

1. *Вивчення історії питання та найпередовішого світового і вітчизняного досвіду.* Великомасштабному впровадженню ґрунтозахисної природної системи землеробства, наприклад, передувало знайомство з корифеями вітчизняної аграрної науки (Докучасва, Ізмаїльського, Овсинського та ін.), і сучасних вчених та практиків Канади, США, Казахстану, України, Росії (Фолкнера, Лисенка, Мальцева, Барасва, Шикули та ін.).

2. *Впровадження інновацій із залученням кваліфікованих фахівців не волонтаристським примусом, а демократичним прикладом.* Для впровадження екологічної системи землеробства на Полтавщині була створена система базових господарств, на прикладі яких вчилися фахівці всієї області (а згодом – України, СРСР і світу). Взірцем такого господарства й досі є «Агроекологія» (с. Михайлики Шишацького р-ну Полтавської обл.), що очолює Герой Соціалістичної Праці, Герой України С. С. Антонєць, який разом із доктором сільськогосподарських наук Ф. Т. Моргуном, професорами і докторами наук М. К. Шикулою (Київ), В. М. Писаренком (Полтава) та ін., розробили екологічну систему органічного землеробства без застосування гербіцидів, пестицидів та мінеральних добрив.

Для порятунку сільських шкіл, української мови і культури була зроблена ставка на програму «Учитель: школа-педвуз-школа», розробку і впровадження якої було доручено ректору Полтавського педагогічного інституту І. А. Зязюну (наймолодшому в СРСР, запрошеному Ф. Моргуном із Києва). Зязюн долучає до неї зав. кафедрою педагогіки М. П. Лебедику (запрошеному із Запоріжжя), зав. кафедрою психології В. Ф. Моргуну (запрошеному з Москви), зав. кафедрою педагогічної майстерності полтавки Н. М. Тарасевич і всіх членів колективу вишу. До було дотично і багато шкільних учителів, які очолили «Школи юного педагога» на місцях. Пізніше, на межі ХХ-ХХІ століть, ця програма була покладена в основу Всесоюдної програми «Вчитель сільської школи» (на чолі з акад. І. Зязюном) і, в незалежній Україні – Всеукраїнської програми «Учитель» (на чолі з акад. В. Кременем) [4; 10; 11].

3. *Використання елементів прямої демократії (засобами обласних радіонарад).* Знамениті «радіоняні» Федора Моргуна (своєрідний аналог козацького Віче чи сучасного Майдану) не тільки економили пальне керівних «Бобіків» («Волг», «Таврій» тощо). Ці радіонаради дозволяли оперативно залучити до прийняття рішень із будь-яких питань увесь актив області, а інтерес до їх змісту «простих селян і робітників» був настільки великим, що

приходилося організовувати трансляцію в сільських клубах. Радіонаради грали роль і соціологічного моніторингу громадської думки регіону.

4. *Масове і регулярне залучення преси, радіо, телебачення, діячів культури і мистецтва до життя області.* Сьогодні ми з сумом констатуємо відставання у масмедійно-психологічному компоненті гібридної війни. А Ф. Моргуна превентивно (з випередженням) і систематично залучав діячів масмедіа, науки, культури і мистецтва до головних подій у всіх сферах життя області – від нарад, конференцій, семінарів локального масштабу до Сорочинського ярмарку, який набув тепер всеукраїнського статусу.

5. *Пряме включене спостереження і спілкування з людьми методом піших прогулянок без запрошень.* Один із місцевих міфів, який особливо драгував Ф. Моргуна – буцімто його часто бачили на гвинтокрилі, на якому він літав ланами, а також ганяв у лісосмугах керівників, аби не випивали. Насправді гелікоптером скористався один раз за 15 років, коли його терміново доправили до Кременчука, у якому назривала загроза техногенної аварії. Регулярно подорожував Полтавщиною пішки (без охорони, без краватки, без водія, який за декілька кілометрів очікував у домовленому місці, хіба – з палицею від собак). Так було ближче і до людей, і до істини, і до землі. Як найвища подяка сприймається надпис Ліни Костенко на сторінці роману «Маруся Чурай» (1982): *«Дорогому Федорові Трохимовичу Моргуна з побажанням доброго врожаю на кожній ниві його невтомної творчої праці».*

Порівняно менше відомий український педагог О. А. Захаренко [1] довів у *наші дні* в Сахнівській «школі-толоці» на Черкащині, що *демократична трудова педагогіка Неплюєва, Макаренка, Погребинського, Кофода* годиться не тільки для неповнолітніх чи дорослих маргіналів суспільства, а і для *дітей із звичайних дво-, три-, чотиричлених родин!* Методом трудової «толоки» Захаренко з учителями, дітьми і родинами найближчих сіл збудували найкращу в світі школу, яка має сьогодні: корпус початкових класів зі спальнями, дендропарк, стадіон зі спортивними майданчиками, парк атракціонів, землю в оренду, парк сільгоспмашин, теплицю, майстерню слюсарну, майстерню столярну, двоповерховий шкільний музей, два плавальних 25-метр. басейни, планетарій, обсерваторію... Столиці – позаздрять! Захаренко *долучив до спільної роботи у школі всіх мешканців села* (брали участь навіть ті, в кого не було дітей!), за що одну із статей про нього редактор журналу «Педагогіка толерантності» Ярослав Береговий озаглавив – «Директор Сахнівки» (!). Автор продовжив аналогію, і свою оду, присвячену пам'яті великого педагога, назвав «Директор... Землі». Ось заключна строфа цього вірша:

Не знаю, чи дадуть, свої, Героя?

І Нобеля, не наші, – чи дадуть?

Найголовнішим титулом вдостою –

«Директора Землі», де діти хай ростуть!

Висновки у цілому: 1) монополія на правління олігархату, що рядиться в тоги демократії, ось перше викривлене дзеркало топ-менеджменту в Україні, яке спотворює наше життя і веде народ до зубожіння, еміграції та депопуляції;

2) правління «кухарату» в організаціях низової ланки також не афішується, але нікуди не поділося; якщо зброєю олігархів є корупція і грабування, то знаряддям «кухарів» часто стає мобінг / булінг (пряме чи приховане цькування) кваліфікованих кадрів, «псевдодемократичною вершиною» якого є... заява на звільнення «жертви» за власним бажанням;

3) блискучі природні експерименти з «педагогіки майбутнього» видатних освітян України – Миколи Неплюєва, Антона Макаренка, які у своїй роботі керувалися *прямою демократією загальних зборів (!)*, агроєколога Федора Моргуна, орєвітян-гуманістів Василя Сухомлинського, Олександра Захаренка, який на Черкашині *долучив до спільної роботи з учнями всіх мешканців села – це потужні уроки демократії та громадянського суспільства в Україні.*

Україна, немов той древній богатир, стоїть на роздоріжжі: один шлях веде до колонії (аж ніяк не до макаренківської); другий – до третього Майдану і громадянської війни (у підсумку – до загрози розчленування и також до колонізацій); третій шлях – до демократичного громадянського суспільства і справжньої незалежності. Вільний вибір за нами!

Список використаних джерел

1. Академік із Сахнівки / О. А. Захаренко; за ред. А. І. Кузьмінського. Черкаси: ВВ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 448 с.

2. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади: моногр. К., 2005. 492 с.

3. Данилейко В. Думки / зібрав та узгодив О. Ханко. Полтава : видавець О. Ханко, 7514 (2006). 516 с.

4. Зязюн І. А. Гуманітарна політика Федора Моргуна в полтавському регіоні. *Вернадськийська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем* : зб. матер. IV Всеукр. Моргунівських чит. із міжнар. участю / за ред. В. І. Аранчій та ін. Полтава: Дивосвіт, 2014. С. 332-340.

5. Ільченко О. Сільськогосподарська колонія імені В. Г. Короленка: досвід виховання безпритульних дітей на Полтавщині. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць / за ред. М. В. Гриньової. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 80-86.

6. Макаренко А. С. Педагогические соч. В 8 т. М.: Педагогика, 1983-1986.

7. Мельник Л. Г. Сходження до Утопії, або «Машина часу» М. М. Неплюєва. (Соціально-економіч. аналіз) : моногр. Суми : ВД «Фолігрант», 2013. 240 с.

8. Моргун В. Ф. Педагогіка А. С. Макаренка і соціальна реабілітація молоді та дорослих у копенгагенській школі-господарстві Г. Х. Кофода. *Постметоди-ка*. Полтава, 2000. № 4. С. 59-62.

9. Моргун В. Хто управляє в Україні: олігархи та «кухарки» під фіговим листком демократії. *Психологія бізнесу та управління : виклики сьогодення* : зб.

тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16-17 березня 2018 р.) / за ред. В. П. Мельника; відповід. за вип. Н. І. Жигайло, М. О. Кохан, Ю. В. Максимець. Львів: СПОЛЮМ, 2018. С. 137-141.

10. Моргун Ф. Т. Руководители держав, не бойтесь быть святыми. Полтава : Полтавский литератор, 2006. 400 с.

11. Рибалка В. В., Самодрин А. П., Моргун В. Ф. Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства: метод. посіб. / за ред. В. В. Рибалки. К.: ТАЛКОМ, 2018. 280 с.

12. Тополов Є. В. Професійна агресивність особистості : моногр. Київ: ВД «Слово», 2011. 400 с.

Москаленко С.О., кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічної політики,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кашлакова А.І., завідувачка сектору “Навчально-методичний центр”
Управління персоналу Державної міграційної служби України;
аспірантка кафедри публічної політики
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА

Удосконалення процесів формування публічної політики безпосередньо пов'язано зі здійсненням низки послідовних кроків щодо відпрацювання технологій динамічного нарощування потужності її комунікативного забезпечення.

Майже з середини минулого століття комунікація (від лат. communicatio – повідомлення, передача; чи communicare – робити загальним, розмовляти, зв'язувати, повідомляти, передавати) стає не лише модерним уособленням спілкування, а й складним процесом інформаційно-змістовної взаємодії, поступово набуває сутнісної складової відносин, в тому числі і в політичній царині.

Комунікацію найчастіше розглядають як різновид взаємодії між тими чи іншими суб'єктами інформаційного впливу за посередництвом певного визначеного об'єкта, тобто повідомлення. Отже, мова йде про взаємодію людей, груп людей, соціальних інститутів, суспільства загалом.

Проте, варто наголосити, що підходи дослідників до окресленої проблематики з часом суттєво трансформувалися. Так, В. Бебик зазначав: «Комунікація – це опосередкована і цілеспрямована взаємодія двох суб'єктів, яка може відбутися як в реальному, так і віртуальному просторі і часі» [1, с. 28]. Будь-яка комунікація, на думку вченого, передбачає передачу інформації, тому визначає відносини і, як наслідок, взаємовідносини між суб'єктами, які перебувають у процесі комунікації. Політична ж комунікація визначається ним як процес передачі і обміну спеціальною політичною інформацією, що циркулює між частинами політичної системи, між політичною і суспільною системами, а також між суспільними групами та індивідами.

М. Логунова вважала, що підхід до політичної комунікації як до процесу означає, що основним у її здійсненні є досягнення інформаційної спільності учасників комунікації, забезпечення їх ідейної єдності [2]. Саме це, на її думку, дає змогу державі розраховувати на підтримку населення, партіям – встановлювати контакти зі своїми прибічниками чи формувати передвибірчі коаліції, а гілкам влади – досягати порозуміння, узгоджувати позиції, визначати шляхи реалізації єдиної державної політики.

Інший підхід прослідковується в доробку колективу науковців, які, при напрацюванні рекомендацій щодо використання економічного аналізу в процесі реалізації соціально-гуманітарної політики в Україні, цілком обґрунтовано виходять з того, що «роль держави як контрагента розвиненого громадянського суспільства полягає в узгодженні інтересів, що виникають, у підпорядкуванні їх та процесів їхнього здійснення загальнонаціональним інтересам і конституційним вимогам, у створенні умов для легального їхнього вираження й реалізації. Вона – не в уніфікації і нівелюванні суспільних верств, а сприянні структурованості соціуму, в узгодженні його компонентів, запобіганні руйнівній конфліктності соціальних змагань» [3, с. 38].

Процес трансформації політичної системи має відбуватись у взаємозв'язку інституційно-правової та громадянської складових, адже найважливішими компонентами сучасної політики є не тільки інформаційна і моніторингова прозорість, а й гуманітарна сумісність, ідентичність і етика. Тож комунікаційний (інформаційний, іміджевий і статусний) менеджмент стає обов'язковою складовою урядової політики сучасної держави та важливим напрямком у забезпеченні стратегічної безпеки суспільства [4]. А в умовах гібридної війни комунікативна складова формування публічної політики набуває ще більшої актуальності.

Недостатня увага до проблем забезпечення належної комунікації при виробленні публічної політики загрожує поглибленням соціальної депресії і розширенням проблемного сектору в суспільстві. Сьогодні ми можемо констатувати факт маргіналізації певних верств населення України, спостерігати ефекти ціннісної дезорієнтації та невинуватих очікувань. Тож на часі – переосмислення політичного інструментарію формування публічної політики.

Публічну сферу та комунікативні практики мають характеризувати активна громадянська участь і відповідні процедури прийняття владних рішень, що дасть змогу оцінити ефективність політичного курсу та висловити пропозиції щодо покращення конкретної політики. Зрештою, в публічній сфері мають відбуватися багатосторонні комунікації різних соціальних спільнот, здійснювані у режимі діалогу.

Йдеться про розширення участі громадськості у виробленні й здійсненні публічної політики у найрізноманітніших сферах. Адже сила демократії визначається не стільки правом більшості, скільки тим, як реально забезпечуються права меншості, кожної соціальної групи. Політичне представництво повинні мати усі громадяни, а не лише лідери окремих партій. Це передбачає мобілізацію продуктивних ресурсів громадянського суспільства – альтернативи маніпулятивним формам суспільно-політичної взаємодії і штучним соціальним конфліктам.

На Заході набули практичної реалізації ідеали «демократії співучасті», які передбачають не тільки проведення кампаній з інформування, розробки та впровадження рішень відповідно до потреб населення, але й широке залучення громадськості до безперервного діалогу щодо того, які питання слід порушувати, чи правильно визначені проблеми та пріоритети державної політики, які існують інтереси та ризики, чи враховані всі альтернативи, як посилити здатність розв'язувати подібні проблеми в майбутньому тощо [5, с. 198].

При цьому варто пам'ятати, що одномірна інсталяція демократії, без демократичного перепрограмування самої матриці існування суспільства, призводить до встановлення недемократичних гібридних політико-культурних формацій. Слід звернути увагу на те, що в цивілізованих країнах світу політичні та правові практики завжди доповнювалися глибинними культурними практиками [4]. Для того, щоб політичне реформування було ефективним, ми маємо усвідомити – суттєвої корекції потребують не лише суто технологічні питання юридичного, партійно-політичного чи адміністративного характеру, а й сам формат функціонування держави та суспільно-політичної системи в цілому.

Безумовно, індикатором соціального добробуту є високий рівень життя, дотримання прав людини, створення рівних стартових можливостей та гарантій для реалізації власного потенціалу. Однак історичний досвід свідчить, що ані достатня матеріалізація життя, ані володіння «запозиченими ідеологіями» не надає національному розвитку довгострокової динаміки. На жаль, політики не завжди готові прислуховуватися до порад науковців. Тож і результат маємо відповідний: замість запровадження громадянської солідарності на основі спільних цінностей, символів та історичних міфів, знакових подій насаджуються цінності ієрархії, які мають конфліктний потенціал; наявне невдоволення цілих суспільних груп, що призводить до культурної і політичної конфронтації [6, с. 222].

На жаль, і на даний час не спостерігається тенденції до спрощування думки експертів, висловленої близько півтора десятиліття тому: «Концепція суспільства-споживача у вітчизняній політичній практиці одержала перемогу над концепцією суспільства-творця. Проектування розвитку держави, якщо й відбувається в Україні, то виключно відштовхуючись від гранично спрощеного, такого, що панувало за доісторичних часів, розуміння потреб і прагнень суспільства: «хліба та видовищ». Дух псевдонародності, покладений в основу стратегічних планів державного рівня, незмінно результується псевдорозвитком. Більше того, політичним і, ще гірше, державним діям дедалі притаманніше сприйняття суспільства як людської маси, інфантильного і не дуже вибагливого у своїх життєвих устремліннях об'єкта маніпуляції» [7].

Удосконалення процесів формування публічної політики в усій багатоманітності її складових є не тільки нагальною необхідністю [8], а й обов'язковою умовою досягнення задекларованих цілей розбудови держави суспільного добробуту, національної інтеграції. Завдання держави полягає у створенні сприятливого соціально-гуманітарного і економічного середовища, де кожний громадянин у процесі соціалізації стає повноцінним актором суспільної діяльності, повноважним суб'єктом державного та соціального розвитку.

Позитивної динаміки цим процесам може надати налагодження ефективних комунікацій, що підтверджують політичні практики західних демократій [9]. При цьому відкриваються нові організаційні можливості, пов'язані з активнішим використанням традицій і звичаїв, колективних відносин і взаємодій, соціальних мереж.

Зазначене, у свою чергу, актуалізує проблему інформаційно-комунікативної компетентності суб'єктів публічної політики як здатності, з одного боку, орієнтуватися в динамічному соціокультурному середовищі і просторі різних культур, а з іншого – нарощувати обсяги інформації і знань, вибудовувати власний стиль комунікацій, що вирізняється дієвістю, новими принципами взаємодії в умовах сучасних соціокультурних трансформацій.

Список використаних джерел

1. Бебик В. К проблеме коммуникации и ее функции в обществе. *Персонал*, 2004. № 3. С. 28 – 33.

2. Логунова М. Значення політичних комунікацій у здійсненні державного управління. *Персонал*, 2007. № 11. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=619>

3. Практичні рекомендації щодо використання економічного аналізу в процесі реалізації соціально-гуманітарної політики в Україні: метод. рек. / І. В. Розпутенко, Л. В. Ільченко-Сюйва, О. І. Кілієвич та ін. ; за заг. ред. І. В. Розпутенка. К. : НАДУ, 2009. 96 с.

4. Семиноженко В. П. Гуманітарні вектори національного розвитку / В. П. Семиноженко. URL: <http://www.semynozhenko.net/documents/5/>

5. Козаков В. М. Аксіологія державного управління. К.: НАДУ, 2011. 256 с.
6. Нова влада: виклики модернізації. К.: «К.І.С.», 2011. 260 с.
7. Україна-2015: національна стратегія розвитку. К.: Український Форум, 2007. 67 с.
8. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика : монографія / О. М. Чальцева. Вінниця, 2017. 336 с.
9. Ярова Г. Д. Генезис наукових поглядів на комунікації у публічному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 11. С. 103–107.

Порєва В.О., аспірант кафедри глобальної та національної безпеки
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(науковий керівник: **Заворітня Г.П.**, кандидат політичних наук,
доцент кафедри глобальної та національної безпеки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

«ЕНЕРГЕТИЧНА БІДНІСТЬ» В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЄС ТА УКРАЇНИ: РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Існують суперечливі погляди щодо ролі громадських організацій в процесі розбудови громадянського суспільства, держави, що свідчить про актуальність дослідження.

Роберт Д. Патнам стверджує, що «для громадянського суспільства характерні активна і орієнтована на суспільні цілі позиція громадян, егалітарні політичні відносини і оснований на довірі та співпраці суспільні відносини». Патнам називає все це «соціальним капіталом» [1].

Громадські організації виступають не лише інструментом інформування громадян і виявлення їхніх проблем і потреб, але й засобом їх вирішення, самореалізації власних запитів громадян, важливим інструментом контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю органів державної влади [2 с. 5].

Згідно з визначенням, що представлено EU Energy Poverty Observatory [3], енергетична бідність – це чітка форма бідності, пов'язана з різними несприятливими наслідками для здоров'я та добробуту людей, що посилюються через неможливість доступу до найважливіших енергетичних послуг, необхідних для забезпечення гідного рівня життя та здоров'я людей – достатнього тепла, охолодження, освітлення, енергії для електроживлення. У робочому документі Європейської Комісії [4] зазначається, що енергетична

бідність обумовлена такими факторами як низька енергоефективність будівель, високі ціни на енергоресурси, що корелюють із рівнем доходів населення.

Зважаючи на різноманітність передумов енергетичної бідності, було визначено когнітивні ознаки енергетичної бідності, які мають бути домінантою при розробці та реалізації державної політики в боротьбі з нею, а саме : неможливість окремих груп та прошарків населення реалізувати свої потреби в енергетичних ресурсах в умовах лібералізації енергетичних ринків; нерозвиненість потреб населення в енергетичних ресурсах та рівень їх реалізації, що впливає на рівні та масштаби енергетичної бідності; вимушене позбавлення населення можливості задовольняти свої потреби в енергетичних ресурсах, необхідних для підтримання способу життя, притаманного конкретному суспільству в конкретний період [5].

Україна є підписантом Паризької угоди, а отже взяла на себе зобов'язання, які вимагають від країни провадження амбітної кліматичної політики, адаптацію до зміни клімату, поступову відмову від викопного палива, перехід на відновлювані джерела енергії, розвиток сучасних енергоефективних технологій, сталої мобільності та сталого сільського господарства.

14 липня 2021 р. Європейська Комісія ухвалила пакет законодавчих пропозицій щодо політики ЄС у сфері клімату, енергетики, землекористування, транспорту та оподаткування для зменшення чистого викиду парникових газів щонайменше на 55% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Головною метою пропозицій є скорочення до 2030 року в Євросоюзі викидів двоокису вуглецю на 55 % в порівнянні з рівнем 1990 року і до нульового рівня – до 2050 року. В першу чергу ЄС прагне захистити своїх виробників.

Проект регламенту щодо СВАМ, а саме пп.47-50 преамбули: визначають особливий правовий режим для країн, які є сторонами Угод про асоціацію, включаючи глибокі та всеохоплюючі зони вільної торгівлі, і які підтримують процеси декарбонізації; визнають, що інтеграція третіх країн до ринку електроенергії ЄС є важливим рушієм прискореного переходу до енергетичних систем з високою часткою ВДЕ; наголошують на особливому режимі для електроенергії, проте визнають, що як тільки ринки третіх країн будуть тісно інтегровані з ринком електроенергії ЄС, слід знайти технічні рішення для забезпечення застосування СВАМ до електроенергії, що експортується з таких країн на митну територію ЄС.

Національна економічна стратегія визначає зобов'язання України щодо досягнення кліматичної нейтральності до 2060 року [6]. Країна має амбіції стати «ранньою пташкою» з точки зору узгодження власного курсу з Європейським зеленим курсом. Для цього в Україні створили міжвідомчу групу для подолання наслідків зміни клімату, яка координує роботу міністерств, та двосторонню групу ЄС-Україна, яка розвиває партнерські відносини між Україною та ЄС у рамках Зеленого курсу. Національна економічна стратегія визначає ряд “ключових орієнтирів” до яких віднесено декарбонізація економіки (підвищення енергоефективності, розвиток відновлюваних джерел

енергії, розвиток циркулярної економіки та синхронізація із ініціативою “Європейський зелений курс”); інституційна спроможність (“держава, що здатна забезпечити розвиток”); вільна і чесна конкуренція, рівний доступ для бізнесу.

В Україні, за результатами опитування домогосподарств щодо доступності окремих товарів та послуг в 2019 році, 18,8% домогосподарств зазначили, що через недостатність коштів не мали змоги оплатити рахунки за житло та необхідні послуги з його утримання або за газ для приготування їжі. В Україні цей показник є більш ніж удвічі вищим за аналогічний показник в державах ЄС, які послідовно і злагоджено впроваджують заходи щодо забезпечення доступності енергії для населення. Водночас, за даними Державної служби статистики України, рівень оплати населенням житлово-комунальних послуг у 2019 році становив 93,9%⁵⁷. Вочевидь, такі домогосподарства, які зазначили, що через недостатність коштів не мали змоги оплатити рахунки за житло та необхідні послуги з його утримання, намагаються вчасно сплачувати рахунки за комунальні послуги, перенаправляючи на ці витрати значну частку своїх доходів [7].

За даними Інституту демографії ім. Птухи НАН України, наприкінці 2020 року рівень бідності в Україні збільшився до 45%. Проблема бідності посилилася в умовах пандемії COVID-19 зростанням рівня зuboжіння та безробіття, відсутністю належного соціального забезпечення осіб з інвалідністю та малозабезпечених громадян. В Україні спостерігається таке явище, як бідність працюючих [8]. За оцінками експертів, кожному третьому працюючому не вистачає заробітної плати на задоволення необхідних життєвих потреб, а кожен другий працездатний працює на умовах вторинної зайнятості [9].

Водночас значна кількість теплоелектростанцій/теплоелектроцентралей відпрацювала більше 50 років та виводитиметься з експлуатації починаючи з 2021 року, що формує ризики балансування енергосистеми та виклики для міст, в яких теплова генерація була ключовим роботодавцем та формувала значні надходження до бюджету. Внаслідок відсутності фінансування рівень зносу електромереж перевищує 70 відсотків. Відсутні стимули до модернізації виробництва призвели до одного з найнижчих у світі рівнів енергоефективності економіки. Високий рівень зносу енергосистеми призводить до значних втрат енергії, 44 відсотки енергії втрачається при перетворенні та транспортуванні до кінцевого споживача (в той час, як у ЄС середній показник становить 32 відсотки) - з 92 млн. тонн нафтового еквіваленту постачання первинної енергії кінцеве споживання становить 52 млн тонн нафтового еквіваленту [6].

Вочевидь, через застарілі технології у промисловості, низьку якість державного управління та занадто амбітні цілі, запропоновані Євросоюзом для України перехід стане викликом для України.

Поряд з поняттям громадські організації існує поняття "групи інтересів", яке ввів до наукового обігу А. Бентлі. Дослідник відносив до них організовані

групи людей, що мають певні цілі та висувають конкретні вимоги перед політичною владою. На його думку суспільство представляло собою сукупність різних груп інтересів, де кількість груп обмежується лише показником - інтересами, заради яких вони створені і діють [10, стр.38].

Враховуючи вищевикладене, громадські організації є не лише ефективним інструментом взаємодії й конструктивного діалогу між громадськістю та органами державної влади і місцевого самоврядування, але є активними учасниками політичних процесів, активно впливають на формування й реалізацію державної політики у різних сферах суспільного життя [11, с. 27-29].

В ході проведення дослідження було охарактеризовано основні завдання громадських організацій у контексті їх впливу на політичну ситуацію в країні.

Аналітики Dixi Group відзначають, що відповідно до проведеного аналізу за регіонами свідчить, що найбільше боргують споживачі у південних та східних областях. Також варто врахувати, що за 2 роки вартість комунальних послуг збільшилася на понад 50%. Заборгованість населення України з оплати ЖКП у червні 2021 року збільшилася на 14,3% порівняно з червнем 2020 року і становить 66,3 млрд грн" [12].

Можна припустити, що у майбутній виборчий процес будуть включені проблеми оплати комунальних платежів, що стане успішним меседжем в південних і східних регіонах України.

Ресурсно-аналітичний центр "Суспільство і довкілля" пропонує одну з флагманських ініціатив в рамках Європейського Зеленого Курсу «Кліматично нейтральні громади», яка передбачає створення умов (включаючи визначені законом податкові, митні та інші преференції) для окремих невеликих міст чи громад, які за підтримки ЄС почали безпосередню роботу над переходом до кліматичної нейтральності. Це може включати амбітні програми енергоефективності, повну модернізацію енергетичних систем (теплопостачання, ВДЕ тощо) таких громад, впровадження засад циркулярної економіки.

За результатами проведеного аналізу МБО «Екологія. Право. Людина» переважна більшість цілей та пріоритетів Європейського Зеленого Курсу жодним чином не відображені у українських політичних документів, а відтак в разі серйозності намірів приєднання до Європейського Зеленого Курсу українських державних діячів очікує серйозна робота, першим кроком якої має стати суттєве оновлення пріоритетів та цілей державної екологічної політики України [14].

В умовах лібералізації ринків природного газу та електроенергії питання соціальної спрямованості є невід'ємною складовою енергетичної політики держави.

Національний Демократичний Інститут в рамках програм «Місцеві вибори 2020 в Україні: підвищення спроможності» та «Підтримка жінок-лідерок в Україні» організував навчальний курс «Навички проведення виборчої

кампанії для кандидатів та кандидаток» [15]. Під час означеного навчального курсу я отримала нові знання та опанувала нові навички, які в подальшому реалізувала в двох партіях на місцевих виборах 2020 р. До, знань, вмінь, які я використовувала під час виборчої кампанії можна віднести наступні інструменти: підготовка письмового плану роботи виборчої кампанії, рекомендації щодо застосування таргетингу (прицілювання) в соціальних мережах, розробка політичної програми кандидата, розробка ключового повідомлення виборчої кампанії, планування процесу контактування з виборцями, налагодження фандрейзингу (збір коштів), проведення тренінгів для працівників штабу (волонтерів) та спостерігачів на дільниці. Головною мотивацією для мене було опанувати інструменти, які допоможуть інтегрувати екологічну проблематику в політичні програми кандидатів (партій), комунікацію з виборцями, презентацію проблем ЖКГ, інфраструктури, охорони здоров'я саме через вирішення екологічних проблем, покращення стану навколишнього природного середовища. Можемо зробити висновок, що усі обрані учасники навчального курсу в різний спосіб впливали і продовжують впливати на формування та реалізацію місцевої політики.

Отримані учасниками знання та навички є актуальними в сфері результатів, які були презентовані Національним інститутом стратегічних досліджень. Зокрема зазначається, що розбудова нового українського села має базуватися на принципах інклюзивного людиноцентричного розвитку сільських, селищних громад, що в свою чергу забезпечує: комфортне проживання людини, родини, важливою умовою якого є розвинена і сучасна соціальна, комунальна, транспортна, інженерна інфраструктура, адаптована до останніх технологічних досягнень та індивідуальних потреб мешканців [16]. Додатково варто відзначити, що забезпечення доступу до доступних, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для населення регламентовано у положеннях Третього та Четвертого енергетичних пакетів Європейського Союзу, які мають бути впроваджені у державах-членах ЄС. При цьому Європейською Комісією встановлено [17], що забезпечення доступності енергії для населення має здійснюватися шляхом: захисту прав споживачів енергоресурсів, які перебувають у центрі енергетичної політики Європейського Союзу, їх становлення як активних учасників енергетичного ринку з можливістю переходу на чисту енергію і управління власним енергоспоживанням; захисту вразливих споживачів енергоресурсів: кожна держава-член ЄС має гарантувати постачання енергії, необхідної для вразливих споживачів; боротьби з енергетичною бідністю, що визначено одним із пріоритетів державної політики низки європейських держав.

Підсумовуючи вищевикладене, за безпосередньої участі громадських організацій вирішується низка питань державної ваги, а вплив на формування і реалізацію державної політики стає все більш відчутним та проявляється в реалізації громадських ініціатив, дорадництва, консультацій, навчання.

Список використаних джерел

1. Putnam R. Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. — Princeton (N.J.), 1993.
2. Абрамов Л. К. Інформаційний компонент діяльності НДО / Л. К. Абрамов, Т. В. Азарова. – Кіровоград : ІСКМ, 2009. 80 с.
3. What is energy poverty? URL: <https://www.energypoverty.eu/about/what-energy-poverty>
4. Commission staff working document, Evaluation Report covering the Evaluation of the EU's regulatory framework for electricity market design and consumer protection in the fields of electricity and gas Evaluation of the EU rules on measures to safeguard security of electricity supply and infrastructure investment (Directive 2005/89), SWD(2016) 412 final. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2_en_autre_document_travail_service_part1_v2_1.pdf
5. Завгородня С.П. Енергетична бідність як наукова категорія та першочергові завдання органів державної влади щодо її подолання. Науковий часопис Академії національної безпеки. Київ, 2017. №3-4(15-16). С.41-59.
6. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3.03 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
7. Оплата населенням житлово-комунальних послуг. URL: <http://ukrstat.gov.ua/express/expr2020/01/12.pdf>
8. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України. URL: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf (дата звернення: 09.09.2021).
9. В Україні чверть населення живе за межею бідності. URL: <https://www.5.ua/ukrayina/v-ukraini-chvert-naselennia-zhyve-za-mezheiu-bidnosti-denisova-na-forumi-rady-oon-226097.htm> (дата звернення: 09.09.2021).
10. Bently A. Process of Government. -N.-Y., 1908.-256 p.
11. Громадяни у пошуках інформації: українські реалії: мат-ли дослідж./ упоряд.: І. Піддуська, С. Горобчишина; наук. ред. І. Піддуська. – К. : Агентство «Україна», 2005. – 178 с.
12. Барометр настроїв споживачів у енергетиці за 2018-2020 роки. URL: <https://dixigroup.org/barometr-nastroyiv-spozhyvachiv-u-energetytsi-za-2018-2020-roky/> (дата звернення: 09.09.2021).
13. Ресурсно-аналітичний центр "Суспільство і довкілля" <https://www.rac.org.ua/> (дата звернення: 09.09.2021).
14. МБО «Екологія. Право. Людина»: Оцінка стану відповідності стратегічних цілей України у сферах збереження біорізноманіття, поводження з відходами та управління лісами пріоритетам та цілям Європейського зеленого курсу. URL: <http://epl.org.ua/announces/otsinka-stanu-vidpovidnosti-strategichnyh-tsilej-ukrayiny-u-sferah-zberezhennya-bioriznomanittya-povodzhennya-z->

[vidhodamy-ta-upravlinnya-lisamy-priorytetam-ta-tsilyam-yevropejskogo-zelenogo-kursu/?fbclid=IwAR1je3Ayp1iKLlp2J4m18gE1WH26Hh2UTtPBfMPkyEsNTwGZ5QWH5-GDwfc](https://www.ndi.org/eurasia/ukraine) (дата звернення: 09.09.2021).

15. Національний Демократичний Інститут. Україна. URL: <https://www.ndi.org/eurasia/ukraine> (дата звернення: 09.09.2021).

16. Національний інститут стратегічних досліджень. Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/shchodo-kontseptualnykh-pidkhodiv-do-stratehiyi-rozvytku-sela> (дата звернення: 09.09.2021).

17. Energy consumer rights. URL: https://ec.europa.eu/energy/topics/markets-and-consumers/energy-consumer-rights_en/ (дата звернення: 09.09.2021).

Циватий В.Г., кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЛОБІЗМУ В ДІАСПОРАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ І ДІАСПОРАЛЬНІ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВ У ХХІ СТОЛІТТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРСИ

Інституціональна історія – це один із актуальних, інноваційних і перспективних напрямів сучасної історичної науки. Інституціональна історія міжнародних структур, організацій і об'єднань у новому поліцентричному (багатополісному) світі ХХІ століття набуває особливої актуальності [7, с. 26-29]. У зазначеному контексті посилюється інтерес і до інституціональної історії діаспори та сучасних політичних технологій лобізму в діаспоральних практиках [6, с. 66-75].

Інститут діаспори є важливою складовою державної політики. Інституціональна історія діаспори вивчає особливості виникнення, становлення і розвитку моделі інституту діаспори в її історичній ретроспективі. Предметною сферою цього наукового напрямку є різні системні складові елементи діаспоральної моделі: нормативно-правова база, діаспоральна дипломатія, культура і мистецтво діаспори, засоби масової інформації діаспори, політика лобізму, технології лобізму тощо.

Під час досліджень у цій сфері, перш за все, аналізуються особливості інституту діаспори в публічній і культурній дипломатії держави, і власна публічна політика діаспор світу. Інституціональна діаспорологія створює характеристику інституту діаспори і при цьому визначає її національні особливості.

При дослідженні інституціональної історії діаспор світу увагу акцентують на особливостях динаміки розвитку зовнішньополітичних відносин між різними державами і ролі, яку відіграють в них інститути діаспори, зокрема – фактор інституту діаспори на міжнародній арені в умовах поліцентричного світу та в зовнішньополітичних стратегіях держав.

Однією із передумов побудови успішної держави є успішна діаспоральна політика держави як фактор зміцнення єдності українських співвітчизників за кордоном, а також вивчення та впровадження кращого досвіду діаспоральної політики зарубіжних країн в Україні. Предметна сфера наукового напрямку зорієнтована на державну підтримку і зв'язки з діаспорою (діаспоральна політика) щодо зміцнення внутрішньої консолідації зарубіжних діаспор і розвиток їх потенціалу впливовості на державні органи країни проживання з метою підтримки інтересів держави етнічного походження.

Увага звертається на теоретичні діаспоральні моделі, історичний досвід, сучасні діаспоральні практики і перспективи взаємодії держави і діаспори, у т.ч. й через практичне застосування сучасних політичних технологій лобізму, характеризуються інституціональні зв'язки діаспори, а також міграційний фактор. Систематизація діаспоральної політики щодо української діаспори і діаспор зарубіжних країн на сьогодні є однією із найбільш важливих і актуальних завдань сучасної зовнішньополітичної стратегії держав.

Друга світова війна і третя хвиля міграції (з кінця Другої світової війни до 80-х років XX століття) – це особливий інституціональний період в історії української державності [8, с. 182-186]. Імміграція з українських земель має більше, ніж столітню історію. Важливим центром тяжіння міграції з України були й залишаються Європа та Американський континент. Особливості української міграції до Західної Європи, США і Канади, її географічного розселення, початкової зайнятості зумовили складання інтелектуальних і соціальних параметрів української діаспори, властивих високорозвиненим громадам з високим рівнем інституціональної організації, освіти й культури.

Традиційно історію української еміграції поділяють на чотири хвилі: перша – трудова еміграція – з останньої чверті XIX ст. до початку Першої світової війни; друга – політична – період між двома світовими війнами; третя – інтелектуальна – період після Другої світової війни до середини 1950-х рр.; четверта – економічна – від 1980-тих рр. до сьогоднішнього дня. Звичайно, такий поділ є досить умовним.

Переважаюча частина українців з третьої хвилі міграції прибула до США протягом 1947-1951 років, серед них – біженці, переселенці й лише невеликий відсоток трудових мігрантів [3]. Ці часто добре освічені українці, прошарок української інтелігенції, (у тому числі 2 тис. студентів, 1,2 тис. викладачів і вчених, 400 інженерів, 350 юристів і 300 лікарів) покинули свою батьківщину під час війни і розглядали США чи Канаду як тимчасову країну проживання, хоча більшість з них вже ніколи не повернулася жити в Україну [4; 5]. Також серед іммігрантів значну частку становили особи, які після Другої світової

війни перебували у таборах для біженців та військовополонених у Німеччині, Австрії, Бельгії, Великій Британії. Загалом після Другої світової війни до США переїхало близько 100 тис. біженців з України [3; 4].

Саме завдяки великій кількості інтелігенції та науковців у третій хвилі імміграції і почався розвиток українського політичного, громадського, культурного та релігійного життя в діаспорі (серед іммігрантів 54,54 % склали особи з початковою освітою, кількість українців з вищою освітою становила 4,12%, а 9% іммігрантів з України мали спеціальну освіту) [5].

Вважається, що 1945-1950 роки – це специфічний, інтелектуальний, героїчний інституціональний період в історії української культури й науки. Українські біженці, знайшовши притулок у таборах Ді-Пі, відразу почали створювати школи, літературу, організації, пресу. У той час у Німеччині (з Австрією) було 29 українських гімназій, 87 народних шкіл, 8 фахових шкіл, кілька закладів університетського типу [1; 4].

Інституціональна історія української еміграції, міграції та імміграції досить складна, насичена значною кількістю історичних фактів і подій, як в історичній ретроспективі, так і сьогодні. Адже значною мірою і на сьогодні прослідковуються головні риси української діаспоральної та міграційної політики, зокрема – її інтелектуального виміру [2, с. 178-185].

Питання становлення й стратегічного інституціонального розвитку держав пострадянського простору у XXI столітті потребує вивчення та узагальнення набутого ними досвіду: державотворчого, діаспорального, міграційного тощо. У більшості пострадянських держав демократизація передувала дуже складним і драматичним процесам раціонально-бюрократичної модернізації держави і національної консолідації [2, с. 180-185].

Після краху біполярної системи, на початку XXI століття людство виявилось в ситуації існування різних центрів сили/центрів впливу. У повсякденне вживання увійшло поняття багатополарності (поліцентричності). Необхідно відзначити, що аналогів їй в історичному минулому не було; попередниками в XIX – початку XX ст. були різні «концерти держав», зокрема «система європейського концерту», закріплена на Віденському конгресі.

Поліцентричний світ, що затверджується на наших очах, стає унікальним продуктом безпрецедентної стадії глобалізації, яку вона досягла до теперішнього часу [7, с. 26-29].

Формування міграційної політики сучасної України розпочалося після здобуття державної незалежності. Разом із тим, попри багатовікову бездержавність, Україна зберігала державницькі традиції, зокрема й у сфері міграційної політики та її інститутів, які, безумовно, мали вплив на державотворення новітніх часів. Актуальність і гострота міграційної проблематики, інституціональні проблеми діаспоральної політики, питання української діаспори зумовили піднесення інтересу до цієї тематики широкого кола науковців у 2016-2020 роках. Інституціональні традиції формування зовнішньої політики України, зокрема, діаспоральної політики, мають свою

українську багатомінову спадщину і практичний досвід [9, с. 25-30; 10, с. 53-57; 11, с. 133-137].

Невід'ємною складовою міграційної політики і діаспоральної політики, складовою інституціональної історії діаспори є міжнародне співробітництво. Хоча інтереси України як країни походження та інтереси країн призначення українських мігрантів суттєво відрізняються, обидві сторони зацікавлені в організованій, законній і безпечній міграції, що відкриває реальні можливості для співпраці [11, с. 136-137; 12, с. 154-163].

У діаспоральних практиках і діаспоральній політиці держав у ХХІ столітті набуває поширення явище політичного лобізму як складова впливу діаспор на поширення й відстоювання позитивного іміджу держави. Демократичні держави характеризуються тим, що державна влада не може існувати та функціонувати ізольовано від громадянського суспільства.

Саме від належно створеного механізму такої взаємодії залежить динамічний розвиток суспільства, а також визначається сприйняття держави міжнародним співтовариством у зовнішньополітичних, діаспоральних та економічних відносинах.

Такий вплив зумовлений об'єктивними процесами державотворення, а також за допомогою нього відбувається інформаційне донесення до державних структур потреб окремих груп населення або суспільства в цілому. У світовій практиці зазначене явище прийнято називати «лобіюванням». В Україні воно широко застосовується у вищих інституціях держави, проте є маловідомим серед населення країни.

Протягом останніх десятиріч неухильно активізувалась діяльність груп, які переслідують власні інтереси – найчастіше в економічній та політичній сферах. У зв'язку з цим, у 2010 році Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) ухвалила Рекомендацію 1908 (2010) «Лобіювання в демократичному суспільстві (Європейський кодекс поведінки при лобіюванні)», у якій зазначається, що плюралізм інтересів є важливою рисою демократії, тому члени суспільства мають повне право організовуватись і лобіювати свої інтереси.

Однак, таке явище, як нерегульоване приховане лобіювання, може порушити демократичні принципи і належне управління. У нашій країні це призвело до того, що будь-які рішення або дії представників влади сприймаються з недовірою, наслідком чого стала певною мірою деформація громадської свідомості та утвердження негативних стереотипів.

Не дивлячись на відсутність в Україні чіткої законодавчої та інституціональної основи для здійснення лобістської діяльності, ми не можемо взагалі заперечувати її існування.

В одних державах лобізм закріплений на законодавчому рівні – Канада, США, Велика Британія, ФРН, Франція, Європейський Союз, а в інших, у тому числі і в Україні, використовуються різні форми саморегуляції (*безпосередній лобізм і опосередкований лобізм*) [13, с. 74-77].

Категоріально-понятійний апарат характеризує основи здійснення

лобістської діяльності, а також правовідносини, які виникають у зв'язку з цим: лобізм – професійна діяльність суб'єкта лобізму, спрямована на просування законів, інших нормативно-правових актів, їх проектів під час процесу розробки, прийняття, скасування або зміни їх органами державної влади України, іншими суб'єктами владних повноважень України, їх посадовими та службовими особами, депутатами усіх рівнів; представництво та захист інтересів замовника послуг з лобізму.

Послуги з лобізму – діяльність суб'єкта лобізму щодо представництва та захисту інтересів замовника послуг з лобізму, що здійснюється шляхом взаємодії суб'єкта лобізму з державними структурами. Лобізм як політична технологія на сьогодні широко використовується в діаспоральних практиках зарубіжних країн та України (захист і просування інтересів своєї держави в умовах закордонного інституціонального середовища) [14; 15].

Отже, для того, щоб прийняти відповідний закон про лобіювання потрібно не лише провести детальний аналіз попередньо розроблених законопроектів, зробити їх порівняльну характеристику, визначити позитивні аспекти та недоліки, а й залучити громадськість до активного обговорення проблеми інституціоналізації лобіювання в Україні, запросити міжнародних експертів з набутим досвідом роботи у цій сфері, а також необхідним є постійний обмін фахівцями між Україною та провідними країнами Європи.

Основними мотивами міграції були й залишаються економічні чинники. Якщо на початок 90-х років ХХ ст. виїзди на заробітки спричиняли банкруства підприємств, затримки виплат заробітної плати, безробіття, то сьогодні їхньою метою найчастіше є: підвищення добробуту, вирішення житлового питання, фінансування навчання, поглиблення економічної кризи тощо.

Відсутність чіткої перспективи та хоча б мінімальних сигналів щодо покращення ситуації в Україні у не надто далекому майбутньому надалі спонукатимуть громадян до міграції. Отже, доки очевидних стимулів для того, щоб залишатися і працювати на батьківщині, не буде – відтік робочої сили з країни продовжуватиметься, як правило – інтелектуальної.

Сучасні політичні технології лобізму застосовуються в діаспоральних практиках та інституціоналізуються в умовах поліцентричного світоустрою сьогодення.

Нормативне закріплення лобістської діяльності, перш за все, зміцнить конституційні засади демократизму в Україні.

Міжнародне співтовариство та інститути діаспори нашу державу сприйматимуть як рівного собі члена у зовнішніх відносинах саме тому, що лобіювання стане тим необхідним механізмом (політичною технологією), який протидіятиме корупційним діям і просуванню позитивного іміджу держави, що є важливим показником сьогодення.

Список використаних джерел

1. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с.
2. Мирончук О. «Відплив інтелекту» як фактор конкурентоспроможності в глобалізованому світі // Дослідження міжнародної економіки: Збірник наук. пр. К.: ІСЕМВ НАН України, 2011. № 2 (67). С. 178-185.
3. Сергійчук В.І. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.: нові документи і матеріали. К.: Дніпро, 1998. 941 с.
4. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття. Львів, 2019. 110с.
5. Українці у США: кількість, міграція, заняття та уподобання. За матеріалами відкритої лекції Воловини О. «Українці в США та вплив міграції з України на діаспору в США (на базі офіційної статистики)» [Електронний ресурс] // Справжня варта від 21.11.2012. Режим доступу: <http://varta.kharkov.ua/articles/1090601.html> [Дата звернення: 09.09.2021].
6. Ціватий В.Г. Типологія третьої хвилі української еміграції та історичні паралелі міграційного сьогодення // Народна творчість та етнологія. 2020. № 1(383). С. 66-75.
7. Ціватий В.Г., Громико О.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. 2014. № 8. С. 26-29.
8. Чекаленко Л.Д., Ціватий В.Г. Історія пам'яті або пам'ять історії: методологія дослідження // Evropsky politicky a pravni diskurz. 2018. Vol. 5. Iss. 6. С. 182-186.
9. Подрез Ю.В. Українська діаспора Сибіру та Далекого Сходу в другій половині ХІХ початку ХХ ст. // Історія та географія. 2019. № 51. С. 25-30.
10. Подрез Ю.В. Українці Східної Слобожанщини у другій половині ХVІІ – на початку ХХ ст. // Історія та географія. 2019. № 49. С. 53-57.
11. Ціватий В.Г. Інституціональна історія діаспори та інституціональна діаспорологія (на прикладі Західної Європи, США і Канади): теоретико-методологічний дискурс та історичні паралелі // Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] / За ред. С. С. Русакова. Випуск 34 (том 2). Вінниця-Київ: ТВОРИ, 2020. С. 133-137.
12. Марцинюк М.П. Марцинюк М.П. Управління міграційними процесами в умовах пандемії COVID-19: інструменти, запроваджені МЗС України // Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2020. № 17. С. 154-163.
13. Радейко Р.І. Безпосередні та опосередковані форми лобіювання у правотворчій діяльності (на прикладі законодавчої діяльності Верховної Ради України) // Часопис Київського університету права. 2013. №4. С. 74-77.
14. Про запобігання корупції: Верховна Рада України; Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [Дата звернення: 09.09.2021].

15. Інститут лобіювання в Україні та за кордоном: походження, проблеми, перспективи розвитку. Науково-інформаційне видання / Д. Базілевич, В. Нестерович, В. Федоренко; Інститут професійного лобіювання та адвокати. К.: ФОП Москаленко О. М. 2015. 111 с.

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Маркова С.В., доктор історичних наук,
директор філіалу «Інститут дослідження Голодомору»
Національного музею Голодомору-геноциду

ДЕРЖАВА І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС (ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ТА ВЧИТЕЛІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ)

Сучасна Україна переживає складний процес суспільної трансформації, формування демократичної держави і громадянського суспільства. Помаранчеву революцію українські політологи часто трактують саме як революцію громадянського суспільства. Високий рівень соціально-політичної самоорганізації українського суспільства знайшов свій вияв у Революції Гідності. Відбуваються істотні зміни в суспільних відносинах. Саме формування інститутів громадянського суспільства унеможливить відтворення диктаторських репресивних практик управління державою. Той факт, що проблеми сучасного державотворення в Україні сягають своїм корінням у тоталітарне минуле, надає актуальності всебічному вивченню історії України ХХ ст. Нові історичні реконструкції совєцької доби в контексті загальноєвропейського досвіду осмислення “тоталітарного минулого” дозволять краще зрозуміти пролонговані наслідки комуністичного тоталітарного режиму.

Тридцять років поспіль українці намагаються розбудувати повноправну державу і громадянське суспільство. У рамках виконання цієї функції громадянське суспільство виконує ряд важливих соціальних функцій: на основі законності воно забезпечує *захист приватних сфер життя* людини й громадянина від необґрунтованої жорсткої регламентації держави й інших політичних структур; на базі асоціацій громадянського суспільства створюються й розвиваються механізми громадського самоврядування; громадянське суспільство є одним з найважливіших і потужних важелів у системі «стримувань і противаг», прагнення політичної влади до абсолютного панування. Воно захищає громадян і їх об'єднання від незаконного втручання в їхню діяльність державної влади й тим самим сприяє формуванню й зміцненню демократичних органів держави, всієї його політичної системи.

Громадянське суспільство створює структури, на яких тримається громадське життя. У складні історичні періоди (війна, кризи, пандемія), коли держава зазнає труднощів, громадянське суспільство «підставляє своє плече».

Механізмом, що поєднує політичне й неполітичне в суспільстві, виступає право. Українське громадянське суспільство досить ефективно функціонує в рамках правової держави. Варто зауважити, що правова держава і громадянське суспільство – не тотожні. Однопорядковим з поняттям “правова держава” є “соціальна держава”.

Економічна основа громадянського суспільства є *недержавна власність* на засоби виробництва; *соціальна* – первинний соціальний осередок – *сім'я*; *політична* – *партії, громадські організації (добровільні об'єднання громадян, що виникають унаслідок їхнього вільного волевиявлення на основі спільних інтересів і завдань), суспільні рухи*; *духовна* – школа, церква, культурно-мистецькі заклади. Соціальною основою є родина, суспільні і релігійні організації, недержавні засоби масової інформації, органи громадського самоврядування за місцем проживання тощо. Політичною основою є багатопартійність, громадські організації, суспільні рухи, органи місцевого самоврядування тощо. Важливим політичним інститутом, за допомогою якого громадянське суспільство справляє істотний вплив на державу, є засоби масової інформації. Структуру духовної сфери громадянського суспільства складають соціокультурні відносини, її елементами є школа, церква та інші культурно-мистецькі недержавні утворення. Духовне життя в громадянському суспільстві несумісне з пануванням єдиної ідеології, насадженої державою.

Основною умовою життєдіяльності громадянського суспільства є володіння кожним з його членів *конкретною власністю* або участь у володінні нею, право використовувати її й розпоряджатися на свій розсуд. Наявність власності є базовою, фундаментальною умовою свободи особи в громадянському суспільстві. Варто зауважити, що більшовики відразу знищили приватну власність як таку, нав'язавши українцям ідею усупільнення–околгоспнення.

Наступною важливою умовою успішного функціонування громадянського суспільства є наявність у суспільстві *різноманітної соціальної структури*, яка відображає багатство й різноманіття інтересів представників різних груп і верств. Соціально-територіальних зв'язки і відносини, що склалися в процесі історичного розвитку українців, підтримувалися за допомогою звичаїв, традицій, норм звичаєвого, мєстського, маґдебурзького, козацького, діничного права, спільних інтересів, були інституціоналізовані перш за все через громаду, сход, віче-сход, толоку, «сімейну спілку» і характеризувалися громадським самоврядуванням, громадською взаємодопомогою, діяльністю громадських добровільних організацій (кооперативи, селянські спілки, земельні товариства та ін.). В. Антонович вважав, що громадівський (вічовий) демократизм був характерною рисою соціального життя українців, «де члени мали волю і рівноправність».

Особливе значення для функціонування громадянського суспільства має наявність численного, досить забезпеченого й незалежного «середнього класу». Саме мільйони українців селян-власників і було знищено комуністичним тоталітарним режимом.

На відміну від держави з різними формами правління, громадянське суспільство на рівні політичному можливе тільки в умовах демократії. Відновлення української державності відбулося у 1917 р. у вигляді демократичної Української Народної Республіки. *На відміну від очільників Української Народної Республіки, котрі були переважно прихильниками ідей парламентаризму, багатопартійності, поширення самоврядних інституцій, більшовики сповідували ідеї світової революції, колективізм, диктатури пролетаріату.* Вектор руху Української Народної Республіки у бік парламентаризму було примусово змінено на комуністичний тоталітарний режим. За допомогою крайніх методів (війн, окупації, «червоного терору» та ін.) більшовикам вдалось легітимізувати свою владу в Україні. Устремління українців до самостійності і відродження власної держави були вкрай загрозливими для більшовиків, які вбачали в Україні потужний економічний і військовий ресурс для своїх подальших експансіоністських планів. Без України комуністичний тоталітарний режим був приречений на поразку. Опинившись під владою окупаційного більшовицького режиму українці продовжували зберігати свою національну ідентичність та державницькі традиції, які були головним чинником об'єднання нації та її спротиву московській політиці.

З перших років окупації України більшовики розпочали політику терору проти українців, змушуючи їх забути про своє минуле. Ця політика отримала вираження у першому масовому штучному голоді 1921–1923 років, репресіях проти української інтелігенції і будь-яких проявів національно-державницьких рухів. Було завдано нищівного удару по українській церкві, (фабрикувалися кримінальні справи і цілі процеси проти діячів Української Автокефальної Православної Церкви), представників української інтелігенції. У 1932–1933 рр. Кремль створив такі умови життя, які були розраховані на тотальне знищення української нації, шляхом злочинного вилучення всіх продуктів харчування. Голодомор-геноцид зламав опір української нації комуністичному тоталітарному режиму, совєцькій владі вдалось взяти під контроль Україну. Становлення комуністичного режиму призвело до відриву України від європейської моделі розвитку, законсервувало процес появи громадянського суспільства в Україні на довгі роки.

Українці мають тисячолітню історію, культуру, самоврядні традиції тощо. Українці вистояли, пройшли складний шлях відродження нації, мови, Церкви, культури. На жаль, 20 лютого 2014 р. Російська Федерація розпочала чергову російсько-українську війну, окупувала Автономну Республіку Крим, місто Севастополь, частини Донецької та Луганської областей. Але ми продовжуємо розбудовувати незалежну Україну, правову і соціальну державу, громадянське суспільство. Об'єднані спільною метою розвитку своїх громад, ми маємо стати

активними і дієвими партнерами органів влади, місцевого самоврядування. Найбільшим стимулом до розвитку самоврядування є запровадження елементів прямої демократії у врядуванні на місцевому рівні. Ми маємо стати партнерами, спостерігачами та контролерами дій влади. Щоб більше ніколи не допустити тоталітарних практик на теренах України.

До розбудови громадянського суспільства в Україні долучилися науковці Інституту дослідження Голодомору Національного музею Голодомору-геноциду і підготували *навчальний посібник «Голодомор 1932–1933 років – геноцид української нації»* для вчителів, який повною мірою висвітлює передумови, обставини та наслідки Голодомору 1932–1933 рр. – геноциду української нації – та масових штучних голодів 1921–1923 рр., 1946–1947 рр. в широкому історичному контексті як української, так і всесвітньої історії. Автори: Д. Білий, В. Василенко, А. Козицький, Н. Лапчинська, К. Лук'янець, С. Маркова, В. Марочко, О. Мовчан, Н. Романець, Р. Подкур, В. Сергійчук, С. Старовойт, О. Стасюк, І. Шугальова підготували ґрунтовний фактологічний матеріал, поєднаний з аналітичним осмисленням різних аспектів злочинів комуністичного тоталітарного режиму. Посібник може бути використаний у підготовці до уроків з історії України, громадянської освіти, написанні узагальнювальних наукових праць. Посібник рекомендовано вчителям історії, правознавства, громадянської освіти, викладачам, працівникам культурно-освітніх установ, студентам, учням та всім, хто цікавиться історією України. Навчальне видання буде сприяти формуванню в учнів/учениць загальнолюдських та національно-державних цінностей, громадянської відповідальності; виховання відчуття належності до власної країни, її історичних, політичних і культурних цінностей; нетерпимості до порушення прав людини; активізації бажання брати участь у розбудові громадянського суспільства та правової, соціальної держави.

Чупрій Л. В., доктор політичних наук,
професор кафедри глобальної та національної безпеки Київського
національного університету імені Тараса Шевченка, кафедри філософії та
політології Університету державної фіскальної служби України

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Історична пам'ять є одним з головних чинників формування національної самосвідомості. Усвідомлення культурно-історичної окремішності є джерелом політизації нації, легітимізації її суверенітету, державних кордонів та

інституцій. Вкоріненість в історичному минулому формує у громадян почуття національної гідності, патріотизму, самодостатності, цементує єдність і неподільність Українського народу. Створення потужного національного міфу, формування на рівні колективної пам'яті цілісного погляду на історичне минуле, пробудження почуття спільності історичної долі є основою успішного українського національного проекту, сприятиме європейській інтеграції України.

Слід констатувати, що недостатній рівень сформованості національної пам'яті, присутність у колективних уявленнях про минуле рудиментів імперсько-радянських історичних доктрин, суттєві регіональні відмінності у трактуванні українського минулого на півдні та сході країни, сформували сприятливе підґрунтя для виникнення відцентрових регіональних настроїв, проросійської регіональної ідентичності та сепаратизму, що призвело до анексії Криму та до збройного протистояння на сході країни. В даному контексті Л. Зашкільняк зазначає: «Значна поляризація українського суспільства, існування подвійних ідентичностей і різновекторних геополітичних орієнтацій становлять, з одного боку, цікавий феномен мультикультурності соціуму, а з другого, реальну небезпеку для існування самої держави» [1, с. 95].

Слід зазначити, що Росія використовує історичну пам'ять як політичну технологію, вона намагається привласнити нашу історію, особливо період Київської русі, називаючи Україну псевдодержавним утворенням. Зокрема ми знаємо що декілька років тому на Боровицькій площі неподалік Кремля був встановлений 27 метровий пам'ятник князю київському – Володимирі Великому. Але яке відношення між Володимиром Великим до Московського царства, яке виникло декілька століть пізніше? Через князя Володимира Путін навіть намагався обґрунтувати анексію Криму. «Саме в Криму, у Херсонесі, хрестився князь Володимир, а потім охрестив Русь. Первинна купіль хрещення Росії – там... Ви уявляєте, який зв'язок між духовним джерелом і державною складовою, маючи на увазі боротьбу за це місце: і за Крим загалом, і за Севастополь, за Херсонес?» – заявив Володимир Путін у 2014 році на зустрічі із істориками. При цьому історичних даних про обставини особистого хрещення київського князя, зокрема про те, чи дійсно воно відбулося в Херсонесі, немає. Про це йдеться тільки в пізніших переказах.

Це підтверджує тезу про те, що історична пам'ять є чинником національної безпеки. Слід також відзначити, що її сучасний стан, в силу своєї некомпліментарності із європейською моделлю колективної пам'яті, є певною перешкодою на шляху інтеграції України до Об'єднаної Європи. Загальновідомо, що остання постала як результат переосмислення та використання досвіду примирення ворогуючих у минулому європейських держав і розділених за ставленням до свого минулого націй та сприятиме створенню єдиного європейського пам'яттєвого простору. Спільне ставлення до спадку тоталітаризму, рішуче засудження його злочинів, примирення навколо історії, сповненої минулими антагонізмами та протистояннями, стало

підґрунтям Об'єднаної Європи. Примирена пам'ять, зібрана у єдину оповідну цілісність, розглядається європейцями як запорука стабільності та безпеки на континенті. Очевидно, що Україні важко інтегруватися в європейську спільноту з багажем розмежованої та конфліктної пам'яті, яка досі не звела рахунків з комуністичним минулим.

Аналізуючи основні визначення історичної пам'яті слід зазначити, що німецький історик Й. Рюзен вважає, що „історична пам'ять є, з одного боку, є ментальною здатністю суб'єктів зберігати спогади про пережитий досвід,

М. Ферретті розглядає останню криз призму притаманних їй соціальних функцій і характеризує її як «сукупність уявлень про минуле, яка у даному суспільстві, в даний історичний момент є домінуючою» [2, с. 134].

З погляду Ю. Арутюнової, історична пам'ять може бути розглянута як процес, за допомогою якого суспільство актуалізує та переформатовує своє сприйняття минулого як невід'ємної складової своєї ідентичності.

Н. Яковенко схильна до досить образного трактування феномену історичної пам'яті, роблячи наголос на його міфологічній природі. Дослідниця вважає що «історична пам'ять - красива метафора й не більше. Адже людська пам'ять про пережите зазвичай не сягає глибше трьох поколінь, тож ідеться про вигаданий образ минулого – певне «колективне переживання», яке згуртовує спільноту...

В давніх царствах – Месопотамії, Персії, Єгипту та інших історія слугувала інструментом підтвердження легітимності царської влади, яка згідно історичних міфів мала божественне походження. Достатньо згадати красномовний вислів М.Карамзіна, який, присвячуючи Миколі I свою працю «История государства российской», написав: «Історія належить цареві».

Особливу роль історична пам'ять та політика пам'яті починають відігравати в епоху становлення національних держав, коли формуються нації як «уявлені спільноти» [3]. В цей період історія стає рушійною силою національних проєктів, а зусилля держав по їх формуванню – інструментом прискорення процесів націо- та державотворення.

Довгий час Україна жила під потужним впливом пострадянських імперських наративів, які взяла сьогодні на озброєння Росія, зокрема відроджуючи культ Сталіна – справжнього ката українського народу, що заморив нас голодомором. Довгий час спостерігався дуалізм історичної пам'яті, який проявляється у відмінному, навіть протилежному ставленні представників різних регіонів до ключових подій чи видатних діячів вітчизняної історії. Так на Заході України переважав проєвропейський та національний історичні наративи, а на сході та півдні переважно проросійські пострадянські наративи. Так експертна група Ради Європи, яка ще десять років тому здійснювала огляд культурної політики в Україні, зазначила таке: «Ми були вражені побаченням, зі 140 тисяч пам'яток, які знаходяться під охороною, 7 тисяч чи майже 6 % складають пам'ятники Леніну, переважно на сході та півдні України»[2]. Було підраховано, що про події і діячів комуністичного минулого нагадують вулиці,

провулки і проспекти у 7 тисячах 219 населених пунктах України. На берегах Дніпра височіло 2 тисячі 18 пам'ятників Володимирові Леніну.

Лише останніми роками почали відбуватися позитивні зміни. Відповідно до заходів з декомунізації в Україні за останній час було перейменовано 25 районів і 987 населених пунктів. Також були змінені назви 51 493 вулиць, провулків, площ й інших об'єктів топоніміки; демонтовано 2389 пам'ятників і пам'ятних знаків, із них – 1320 Володимиру Леніну. Хоча на тимчасово окупованих територіях на сході та півдні країни радянська топоніміка залишається переважаючою. Не завершені остаточно ці процеси й на інших територіях України. Так ще й досі на мапі Києва ми можемо побачити проспект Героїв Сталінграду, вулицю Московську. Довгий час відбувалися активні дискусії і проходили судові засідання щодо змін назв Московського проспекту та проспекту Ватутіна на проспект Степана Бандери та проспект Шухевича. Позивачі апелювали до того, що це посилює політичну напругу в місті і викликає протести громадянського суспільства. Лише 9 грудня Апеляційним судом міста Києва було підтверджено законність перейменування проспектів Московського та Генерала Ватутіна. Як би там опоненти декомунізації не намагалися повернути втрачені позиції, але одним із важливим моментів оздоровлення українського суспільства від залишків радянського тоталітарного наративу є зміна символічного простору, формування україноцентричної історичної пам'яті. Тільки переосмисливши минуле, ми зможемо побудувати майбутнє.

Одним з найбільш дієвих і ефективних механізмів реалізації державної політики пам'яті є формування та актуалізація національних «місць пам'яті» – значущих історичних подій, постатей, артефактів, за допомогою яких спільноти встановлюють ціннісно-смысловий зв'язок зі своїм минулим. «Актуалізовані місця пам'яті» обґрунтовують, роз'яснюють та підтримують моральні принципи та суспільні інституції, на яких тримається кожне суспільство. Вони дають людині екзистенційну, онтологічну орієнтацію в житті, нарешті, є каркасом національної ідентичності» [4, с. 23]. П. Нора, автор даного поняття, пропонує надзвичайне широке його тлумачення, відносячи до «місць пам'яті» події та знаменитості, ландшафти та пейзажі, музеї та монументи, свята та річниця, кладовища й храми, історичні символи й меморіали, комеморативні церемонії (ритуали) й паломництва тощо [4, с. 24].

Важливою формою формування історичної пам'яті є видання відповідних книг та альбомів, створення їх електронних версій (CD-DVD). Такі книги повинні видаватися масовими тиражами і безкоштовно розповсюджуватися у бібліотеки, освітні, культурні установи, активно поширюватися серед населення через книготорговельну мережу. Недостатньою мірою, але в Україні останнім часом друкуються видання про найбільш відомих діячів нашого народу, включаючи представників національних меншин, зокрема кримськотатарського народу .

В контексті створення «місць пам'яті» потрібно актуалізувати зусилля по формуванню Пантеону національних героїв, який є одним із ключових чинників формування національної самосвідомості. Слід зазначити, що основою усталеності та ідентичності певної спільноти є наявність героїчного минулого, яке солідарно визнається та усвідомлюється її членами. В цьому контексті слід згадати слова Е. Сміта, який писав: «Головні функції національної ідентичності – це подолання забуття через нащадків, відновлення колективної гідності через покликання на золоту добу, реалізація братерства через символи, ритуали та церемонії, які прив'язують живих до мертвих і полеглих спільноти» [5, с. 36].

В Україні, з огляду на її колоніальний статус, віки бездержавності, військові навали, загальнонаціональний україноцентричний Пантеон поки що відсутній. Хоча існують своєрідні регіональні пантеони вітчизняної пам'яті, де можна зустріти могили відомих українських діячів. Зокрема, це 33-я дільниця Байкового кладовища, Лук'янівський цвинтар в м. Києві, Аскольдова могила, збірний пантеон Героїв Української Повстанської Армії поблизу с. Гурби Здолбунівського району, Личаківський цвинтар Львова, Алея Героїв Небесної сотні інші. Зокрема на Личаківському цвинтарі за ініціативою львівської влади був створений Пантеон Слави українських героїв.

На нашу думку, найбільш реальним є створення Пантеону без поховань у вигляді меморіального комплексу. Це дасть змогу суттєво оптимізувати коло визначних осіб, розширити перелік можливих місць для розташування майбутнього меморіалу, надасть більший простір для проявів художньої творчості. Зі світового досвіду, подібний Пантеон може виглядати як окрема визначна архітектурна споруда з розташуванням у ній пам'ятників, барельєфів чи меморіальних дошок та інше. Або це може бути меморіал під відкритим небом у якому статуї або погруддя визначних національних діячів розташовуються у вигляді алеї чи групуються навколо центрального монументу. Можливі комбінації різних варіантів. Головними критеріями повинні стати художня цінність, оригінальність виконання проекту, його україноцентрична спрямованість і відповідність національним традиціям.

Для формування ефективної державної політики пам'яті в контексті відновлення територіальної цілісності держави потрібно:

- 1) розробити і реалізувати активну інформаційну компанію шляхом налагодження постійної трансляції на тимчасово окуповані території Донбасу та Криму центральних українських каналів українською, російською та кримсько-татарською мовою в Криму з метою об'єктивного висвітлення подій в Україні та розвінчання неправдивих історичних міфів, що поширюється Російською Федерацією;

- 2) провести інформаційно-просвітницьку кампанію популяризації історії та культури Криму серед усіх категорій населення; створити єдиний електронний портал-бібліотеку видань з історії та культури Криму;

3) створити систему інформаційного висвітлення ініціатив та проєктів щодо питань реінтеграції тимчасово окупованих територій через вітчизняні ЗМІ, зокрема шляхом створення рубрик, теле- і радіопередач, присвячених цій тематиці;

Для зменшення проросійської регіональної ідентичності в АР Крим та інших тимчасово окупованих територіях українському уряду крім інформаційної, потрібно підготувати і реалізувати ефективну гуманітарну і етнопатриотичну політику. Зокрема гуманітарні чинники мусять протистояти створенню так званої «гібридної ідентичності» (за теорією Г.Бгабги). Теоретик постколоніалізму Г.Бгабга досліджував ті простори, які виникають між різними національними ідентичностями і називав їх культурними гібридами. Гібриди за допомогою мімікрії можуть пристосуватися до «гегемонізованого переписування євроцентру» (у випадку сепаратистів Криму – це Київ). Науковець стверджує, що гібридність із такої перспективи може виявитися станом, рівноважним відчуженню, станом бездомності [6, с. 334]. Для того, щоб зруйнувати таке відверто вороже символічне поле в східних та південних регіонах України, необхідні комплексні зусилля, що сформуєть нову гуманітарну, історико-культурну, інформаційну архітектуру місцевого символічного поля.

Підсумовуючи, слід зазначити, що на сучасному етапі для України першочерговим стратегічним завданням державної політики національної безпеки є відновлення територіальної цілісності країни та сукупності демократичних інститутів на усій її території, консолідація української політичної нації, формування загальнонаціональної ідентичності, єдності всіх громадян України і всіх регіонів України, реінтеграція тимчасово окупованих територій після їх звільнення. Одним із засобів досягнення цієї мети є формування ефективної державної політики пам'яті, спрямованої на підвищення інтегративної ролі історичної пам'яті в процесі націотворення, становлення спільної національної ідентичності, досягнення суспільної консолідації та соціокультурної єдності української політичної нації. Весь цей комплекс заходів має розглядатися у контексті національної безпеки та тісному зв'язку з іншими її елементами.

Список використаних джерел

- 1.Зашкільняк Л. Україна між Польщею й Росією: історіографія та суспільна свідомість // Український історичний журнал. 2005. № 5, С. 93–113.
2. Феномен прошлого / Отв. ред. И. Савельева, А. Полетаев. М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. 475 с.
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. К.: Наука, 2001. 272 с.
4. Нора П. Проблематика мест памяти Франция -память. / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. СПб.: зд-во С. Петерб. ун-та. 1999. 464 с.
- 5.Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. К.: Основи, 1994. 224 с.

6. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В., Батрименко О. В. Реінтеграція Криму та послаблення кримської регіональної проросійської ідентичності в контексті реалізації державної політики національної безпеки України / П. П. Гай-Нижник, Л. В. Чупрій, О. В. Батрименко // *Гілея*. 2015. Вип.103 (№12). С.333–339.

5. Пархоменко С. Ідентичність у конфлікті на Донбасі. *Intermarum: історія, політика, культура*. Житомир, 2015. Ч. 2. С.376–389.

6. Степико М. Гібридна війна як війна ідентичностей. Стратегічні пріоритети. Київ, 2016. Ч. 3. С.163 – 170.

7. Тараненко О. Донецьк без мітів. *Критика*. Київ, 2006. Ч. 9. С.33 – 34.

8. Тараненко О. Прояви міфології споживання у соціальній міфології Донбасу. *Діалог: Медіа-студії*. Одеса, 2015. Ч.20. С.225 – 238.

9. Хобта С. Ідентичність як фактор формування електоральних установок (на прикладі виборів в м. Луганську до Верховної Ради України 2012 р.). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2013.Ч.1. С.58 – 76.

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Буряченко О.В., кандидат політичних наук

БОРОТЬБА ЗА ПОЛІТИЧНЕ ПОЛЕ: ПАНДЕМІЯ ЯК ДРАЙВЕР ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

За низкою подій викликаних пандемією коронавірусної інфекції COVID-19 (руйнація економік, закриття державних кордонів, введення режиму надзвичайного стану та запровадження жорсткого карантину, загроза життю людини), можемо констатувати, і наша думка ґрунтується на багатьох наукових, аналітичних дослідженнях, що пандемія COVID-19 призвела до значних суспільних і організаційних змін у світі та стала каталізатором технологічних змін, особливо цифрової трансформації. Сьогодні ми спостерігаємо серйозну трансформацію інформаційно-комунікаційного середовища. Так, Сатя Наделла, Генеральний директор Microsoft під час відеоконференції з інвесторами і аналітиками з питань цифрової трансформації в умовах пандемії, у травні 2021 року, зазначив, що «за два місяці пандемії ми проходимо два роки глобальної цифрової трансформації. До прикладу, в один день сервісом компанії для онлайн-нарад Teams одночасно користувалося 200 млн чоловік». Також, на початку року віце-президент аналітичного агентства Gartner Джон-Девід Лоулок зазначив, що «Інформаційні технології - це вже не просто підтримка корпоративних операцій. Наразі інформаційні технології повноцінно беруть участь у створенні цінностей» [1, 2].

Отже, глобальна цифрова трансформація, яка була зумовлена пандемією, і продовжує набирати обертів, спонукала до помітних політичних і соціальних змін. Так, для громадян пандемія стала, свого роду, ураганом, проте для політиків цей ураган став черговою спіраллю можливостей. Вплив на соціально-політичну сферу цифровими комунікаційними технологіями нового покоління, пов'язаних з експансією інтернету, можливістю збору і обробки великих масивів даних, використання елементів штучного інтелекту, враховуючи заходи боротьби з пандемією, які були застосовані країнами до своїх громадян, зокрема ізоляція, зумовило розмивання основ «класичної» західної моделі політичної організації суспільства, які були найважливішими елементами політичного устрою другої половини ХХ століття і початку ХХІ. Тобто, сьогодні, ми спостерігаємо зміну елементів політичного устрою, а саме, ієрархічність системи організації управління суспільством [3].

З одного боку, ми можемо спостерігати, традиційні лідери, які претендували на провідні ролі у вертикально організованому суспільстві, втрачають можливості в колишніх обсягах впливати на суспільні настрої і політичні рішення. З іншого боку, на роль лідерів (часто стихійних або

«народних») висуваються зовсім випадкові люди, які несподівано опинилися в вузлових точках різних мережевих взаємодій. До прикладу, зараз нікому не відомий молодий амбітний активіст може вийти на багатомільйонну аудиторію: для того щоб опинитися в потрібний час в потрібному місці, досить невеликих зусиль і везіння. Сьогодні не треба багато років підніматися по партійних чи адміністративних сходах, ретельно вибудовуючи вертикальні і горизонтальні зв'язки, доводячи свої лідерські та ділові якості. Досить, просто зацікавити ефектним реноме групи активних користувачів - і вірусне поширення контенту зробить випадкову людину політичною фігурою і одним із лідерів громадської думки [3, 4].

І така парадигма стає закономірною і буде впливати не тільки в короткостроковій але і довгостроковій перспективі на політичні процеси. По суті ми бачимо народження нового типу політичної системи. До прикладу назвемо її – «політика в смартфоні».

Отже, пандемія 2019 року, не без допомоги самих політиків, враховуючи реакцію урядів на неї, заклала швидку трансформацію інформаційних технологій і посилення їх ролі у суспільно-політичних процесах. Загалом можемо сказати, що «політика в смартфоні» це нова форма політики без рамок, яка змушує до пошуку нових методів політичних технологій в боротьбі за політичні поля.

Так, традиційні політичні системи завжди виступали одночасно і системою уявних рамок допустимих в політиці, за які не можна було вийти, не опинившись викинутим із системи [5]. Але інформаційні технології ліквідували століттями працюючі політичні технології, до прикладу, систему впливу на масові настрої через неформальних лідерів локальних і професійних спільнот, - простіше кажучи, авторитетів для різних груп населення.

Основа ж інформаційного потоку стали складати не події, а думки і похідні від них (реакція одних людей на думки інших: «відкинув», «засудив», «висміяв» і т.д). Повідомлення і думки тепер йдуть суцільним потоком, їх не намагаються ранжувати за ступенем значущості, обґрунтованості. Нормою стала «вірусність», коли одне повідомлення тягне за собою шлейф з десятка або навіть сотні інших: повідомлення про повідомлення, повідомлення про реакції на повідомлення, повідомлення про реакції на реакції на повідомлення (звідси і процвітання так званих агрегаторів новин). Повідомлення про факти без їх інтерпретації не продаються, а продається саме інтерпретація реальності. В результаті виникає безсистемний потік інформації, який існує паралельно і майже незалежно від дійсності. Кілька потоків – кілька паралельних реальностей, кожна з яких в буквальному сенсі слова створюється розповсюджувачами інформації. А реальне життя і найголовніші її аспекти стають непублічним і витісняються з фокуса суспільної уваги. І це відкриває колосальні можливості для маніпуляції інформаційним порядком, а через нього і політичними процесами, з метою масштабного перерозподілу економічної, а в перспективі і політичної влади. До прикладу, ступінь концентрації власності в

новій економіці в силу технологічних особливостей вище, ніж в традиційній індустріальній, а контроль над інформаційною сферою дозволяє цю концентрацію підвищувати і далі [2; 3; 7].

Отже, можемо зробити висновки, що пандемія прискорила трансформацію політичних систем. І як ми вже зауважували раніше, пандемія стала ураганом можливостей для політиків але також зауважимо, що вона стала і загрозою для них [6]. Так як одних це може винести вгору, а інших викинути з політичного небосхилу на тлі зміни політичної парадигми. Тобто, якщо ти не маєш впливу або не контролюєш потоки інформаційної цифрової комунікації.

Разом з тим, ми дійшли висновку, дослідивши ряд наукових та аналітичних матеріалів, які наголошують, що пандемія зумовила посилення всередині кожної країни ролі держави і урядів, в силу об'єктивної необхідності посилення централізації управління в період гострої загрози здоров'ю та життю населення. В таких умовах, на деякий час, слабшає інстинктивне бажання громадянина чинити опір посиленню контролю з боку держави. На тлі такого посилення ролі держави і урядів, інформаційно-комунікаційні сфери і послуги, які суттєво піддаються контролю з боку держави, зайняли особливе місце в загальному векторі суспільного життя. До прикладу, інтернет, який ще відносно недавно здавався мало не царством нічим не обмеженої індивідуальної свободи, виявляється засобом маніпулювання суспільною свідомістю, чи не в рази потужнішим, ніж колись традиційні друковані ЗМІ, що вважалися дуже уразливими до адміністративного контролю. Більш того, завдяки встановленню правил і преференцій для окремих суб'єктів інформаційно-комунікаційної сфери нові інструменти державного нагляду і контролю стають особливо ефективними [4].

Отже, пандемія дала можливість урядам практично без опору збільшувати обсяги інформації, яка збирається про громадянина через впровадження цифрових технологій в нові області і в нових масштабах, пояснюючи це заходами, необхідними для розуміння природи епідемії і її стримування та подальшої профілактики. Навіть зараз, ми можемо вже бачити, наростаючий масштаб, в результаті, все більш широкого використання цифрових платформ - як для організації різних нових форм діяльності, так і для контролю за ними (до прикладу платформа – Дія). Забезпечуючи миттєвий доступ до багатомільйонної аудиторії потенційних і реальних споживачів, ці платформи надають прерогативу колосального впливу своїм власникам і ефективно блокують механізми конкуренції (у всякому разі в її звичних формах і масштабах). Ситуація цікава ще тим, що великі цифрові платформи здатні не просто надавати своїм контрагентам технічні можливості і послуги, але і взаємодіяти з ними в цьому процесі, збирати про них різноманітну інформацію і значною мірою визначати їх майбутні дії [7; 8].

Підсумком, безумовно, буде подальша концентрація інформаційних цифрових можливостей в руках обмеженого кола акторів, - і все це на тлі

зростаючої непрозорості умов і масштабів використання інформаційних технологій. Зовні це може виглядати як політична деградація, що охоплює політичні системи на тлі коронавірусного виклику. Однак те, що відбувається цілком може виявитися відображенням процесу затвердження нової політичної системи – «політика в смартфоні», яка ґрунтується на непрозорому контролі над суспільством за допомогою нових цифрових комунікаційних технологій. А така система, як факт, ускладнює доступ до політичних ринків нових гравців, так як володіє необмеженою концентрацією адміністративного ресурсу.

Але, з іншого боку, нова політична парадигма, в свою чергу, зумовить і прискорить переглянути політичні технології в напрямку напрацювання конкурентних нових політичних технологій в боротьбі за політичне поле, оскільки, ніхто не відміняв такий інстинкт, як бажання влади.

Разом з тим, нова система поки ще не існує в повному і очевидному вигляді, проте її контури вже намітилися. Боротьба держав і урядів з пандемією тільки посилила кризові явища колишньої політичної системи, і в наступні роки ми будемо спостерігати багато сюжетів на тему трансформації політики та нових форм впливу за неї [3; 7].

Тому, у найближчій перспективі потребують дослідження та детального вивчення механізми впливу інформаційних цифрових технологій на політичні системи (моделі) враховуючи аспект пандемії.

Список використаних джерел

1. Повернення до роботи в нових умовах. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/humancapital/articles/hc-trends-covid-19.html>
2. Технології є ключовим економічним драйвером. 2021 Digital Transformation Week EUROPE.
3. Про політичні системи нової епохи. URL: <https://www.yavlinsky.ru/article/o-politicheskixsistemah-novoj-epohi/>
4. Єрохіна О. «Общество и государство: информационно-коммуникационные технологии для преодоления «кризиса доверия» в условиях пандемии». URL: <https://journals.eco-vector.com/2073-3909/article/download/56535/39697>.
5. Ліппман У. Громадська думка / пер. Т.В. Барчунова, 2004. 384 с.
6. Вірус і політика: Як пандемія коронавірусу впливає на політичні процеси? Лабораторія законодавчих ініціатив. Березень, 2020. URL: <https://parlament.org.ua/2020/03/30/virus-ipolitika-yak-pandemiya-koronavirusu-vplivaye-na-politichni-protsesi/>
7. F&D: Policies, Politics, and Pandemics / A Quarterly Publication of the International Monetary Fund June 2020. Volume 57. Number 2
8. Martinez, M. G., Walton, B. The wisdom of crowds: The potential of online communities as a tool for data analysis // Technovation. 2014. Vol. 34. No. 4. Pp. 203-214.

Дегтярєва І.О., доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління і проектного менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії
педагогічних наук України, голова правління
ГО «Аналітично-консалтинговий центр публічного врядування і права»

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Типологія політичних технологій – це надзвичайно важливий методологічний інструмент для їх розроблення. Використовуючи досягнення галузі науки державного управління, інших наук та галузей знань, а також власні напрацювання в рамках докторського дослідження [1], дослідження даної проблематики, до уваги науковців і практиків пропонується така типологія політичних технологій:

1. За характеристиками форми:

- 1.1) технології як знаряддя, технології як системи, технології як процеси;
- 1.2) складність внутрішньої побудови: прості, складні;

2. За масштабом поширення впливу: загальнодержавні, регіональні, місцеві, локальні;

3. За характеристиками взаємодії у процесі розроблення і реалізації:

- 3.1) за якістю партнерської взаємодії: партнерська, конкуруюча;
- 3.2) за залученістю різних суб'єктів: політичні експерти (зовнішні та внутрішні), науковці, громадськість та ін;

4. За характеристиками моделі політичного впливу:

- 4.1) очікування у суспільстві: очікувані, неочікувані;
- 4.2) причина виникнення: реактивні, тактичні, стратегічні;
- 4.3) вектор ініціативи щодо появи і впровадження технології: знизу, згори;
- 4.4) спосіб впровадження: маніпуляція, примус, стимулювання, переконання;
- 4.5) за характеристиками правдивості використовуваної інформації: правдиві, фейкові;
- 4.6) ресурси, що залучаються до реалізації технології: фінансові, людські, інформаційні, матеріальні та ін.;
- 4.7) сила впливу: послабленого, помірною і посиленого впливу;
- 4.8) ступінь взаємозалежності від синхронного впровадження інших політичних технологій: високий, середній, низький;
- 4.9) час отримання результатів: у коротко-, середньо-, довгостроковій перспективі;
- 4.10) частота вживання: разові, багаторазові;
- 4.11) пріоритетність щодо впровадження: першочергові, другорядні;

- 4.12) ступінь вираженості: явно виражені, не виражені, латентні;
- 4.13) тривалість дії: тимчасові, постійні;
- 4.14) новизна: типові, унікальні, інноваційні;
- 4.15) термін реалізації: коротко-, середньо-, довгострокові;
- 4.16) вид впливу: прямий вплив, спів-вплив, вертикальний, горизонтальний, багаторівневий; прямий і опосередкований вплив; інформування, маніпуляція, виконання, координація; аналітична, директивна, мобілізуюча;

5. За характеристиками ефектів від упровадження:

- 5.1) рівень упровадження: національний, регіональний, місцевий, локальний, об'єктний, індивідуальний;
- 5.2) рівень отримання основних результатів: національний, регіональний, місцевий, об'єктний;
- 5.3) можливість збільшення ефекту: одноразовий ефект, мультиплікаційний ефект;
- 5.4) спосіб оцінки ефектів (кількісна або якісна оцінка).

Запропонована типологія є найширшою з тих, які представлені в наукових працях політологічної науки. Її практичне використання дозволить формувати політичні технології більш системно, враховуючи багато важливих характеристик і чинників.

Список використаних джерел

- 1. Дегтярьова І.О. Державні механізми підвищення конкурентоспроможності регіону : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К. 2013. - 36 с.

Зубченко О.С., кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету

**ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РОЗМЕЖУВАНЬ
НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ**

Постійне зростання значення інституту місцевого самоврядування у ході децентралізації змушує соціологів та політологів все ретельніше аналізувати процеси, що відбуваються на локальних виборах. Найважливішими серед них є соціально-політичні розмежування, що формують певні усталені патерни електоральної поведінки за соціальною, професійною, поселенською, мовно-етнічною та іншими ознаками.

Класична модель Липсета-Рокана, що сформувалася на межі 50-60 років минулого століття на матеріалі західноєвропейських країн та виокремлювала чотири типи розмежувань - між центром і периферією, церквою і державою, містом і селом, власниками і робітниками (Липсет, 2004), вже не повною мірою відбиває сучасні реалії.

У західній соціології модифікувати її спробував А. Рьомелле, який включає до соціально-політичних розмежувань структурні та сутнісні компоненти. До перших належать розділові (диференціація між соціальними групами), конфліктні (відчуття того, що саме відрізняє одну групу від іншої) та організаційні (структури, що виникають для відстоювання групових інтересів та цілей). Серед сутнісних складових, у свою чергу, виділяються соціальні та політичні конфлікти (Реммеле, 2004).

На основі відкритих даних електоральної статистики місцевих виборів по Запорізькій області 2015 та 2020 років, а також результатів соціологічних досліджень, проведених громадською організацією ««Південноукраїнський гуманітарний альянс» у 2010-2020 роках за особистої участі автора, ми спробували апробувати ці концепції до вітчизняних реалій.

Ще на початку 2000-х років наші дослідження фіксували загальну тенденцію – на парламентських виборах пенсіонери, різноробочі, дрібні службовці більшою мірою були схильні підтримувати ліворадикальні сили (Компартія, Соцпартія, блок Н.Вітренко), а представники більш висококатегорійних груп активніше віддавали голоси за національно-демократичну «Нашу Україну» та ліберальні, «брендові» партії (Команда озимого покоління, «Віче»). На виборах до Запорізької обласної ради-2010 за Партію регіонів та Компартію набагато активніше голосували непрацюючі респонденти, а «Сильну Україну» більше підтримували у середовищі «білих комірців». За десять років нішу «регіоналів» посіла «Опозиційна платформа «За життя», а беззаперечним лідером серед робітників стала партія «Слуга народу».

Соціально-класовий чинник електоральної диференціації також є актуальним для сучасного українського суспільства. Загальний тренд, який було виявлено нами у ході досліджень, – чим гірше живе людина, тим вище вірогідність, що вона віддасть голос за умовних «проросійських консерваторів» (ОПЗЖ, «Наш край», політсила запорізького мера «Партія В. Буряка «Єднання»). І навпаки – чим краще у людей йдуть справи, тим частіше вони ставали на бік «Євросолідарності».

У світлі теорії політичної модернізації С. Хантінгтона особливого значення набувають поселенське розмежування [Хантінгтон, 2004: 282-284]. За такою логікою, чим більше урбанізована місцевість, тим вище має бути підтримка нових, «нетрадиційних» для певної території політичних сил. І цю тезу підтверджують результати місцевих виборів-2015 у Запорізькому регіоні. Новачки виборчих перегонів «УКРОП» та «Самопоміч» отримали у містах

обласного значення 8,8% та 7,7% голосів виборців, а на селі – лише 3,5 та 2,4 відсотки відповідно.

Аналогічну природу має і просторове розмежування. Зокрема, на виборах-2020 показники ОПЗЖ, «Європейської солідарності» та Опозиційного блоку у Запоріжжі та віддалених селах відрізнялися у 2,7 – 3 рази. Чим далі від обласного центру, тим більше зберігають свій вплив «застарілі» ідеології та практики. Яскравим прикладом став Опоблок, який вів активну агітацію менше місяця, але при цьому зумів максимально консолідувати колишній сільський електорат Януковича.

Загалом, жителі обласного центру могли б сформувати зовсім інший склад обласної ради, аніж зараз. До нього могли увійти представники лише чотирьох партій замість семи, а «Опоблок», «За майбутнє» та «Батьківщина» відправилися б на політичну пенсію.

Таким чином, результати нашого дослідження підтвердили широкі можливості для верифікації західних концепцій соціально-політичних розмежувань при описанні електоральної поведінки наших земляків. Серед емпіричних індикаторів можна визначити соціально-професійну категорію («білі» та «сині» комірці) або групу за зайнятістю (працюючі та непрацюючі), тип населеного пункту (великі, малі міста, селища та села), локалізацію у регіональному політичному просторі (центр, напівпериферія та периферія).

Список використаних джерел

1. Липсет С.М. Структуры размежеваний, партийные системы предпочтения избирателей. Предварительные замечания. Пер с англ. *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 204-234 - Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/struktury-razmezhevaniy-partiynye-sistemy-i-predpochteniya-izbirateley-predvaritelnye-zamechaniya-perevod>, дата обращения 19.09.2021
2. Ремелле А. Структура размежевания и партийные системы в Восточной и Центральной Европе. Пер. с нем. *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 30–50. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/struktura-razmezhevaniy-i-partiynye-sistemy-v-vostochnoy-i-tsentralnoy-evrope/viewer>, дата обращения 20.09.2021
3. Хантингтон С. Политический порядок в меняющемся обществе. Пер с англ. В. Рокитянского. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.

Кочубейник О. М., доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії
психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної
психології Національної академії педагогічних наук України

ПОЛІТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВПЛИВУ НА КРИТЕРІЇ НАУКОВОСТІ

Одним із наслідків кардинальних змін у транзитивному суспільстві є перерозподіл кордонів між дискурсами різних соціальних інститутів. У цьому розподілі окремий інтерес становить процес заміни кордонів між політичним і неполітичним, оскільки фактом стає посилення впливу політики на інші сфери життя й оформлення у рамках дискурсивного коду політики різноманітних аспектів суспільного життя (науки, релігії, культури, мистецтва, спорту тощо).

Політизацію можна тлумачити як процес переведення соціальних проблем з режиму підпорядкованості суспільному добробуту в режим підпорядкованості інтересам політичних еліт. Останнє означає що, з одного боку, існує зацікавленість політичних акторів в соціальних і суспільних ресурсах, з іншого – політичні механізми застосовуються для досягнення неполітичних цілей.

Політизація як тренд зачіпає й науку як соціальний інститут. Особливо вияви першої помітні у площині суспільних наук, що завжди демонстрували сенситивність до ідеологічних дискурсів, які циркулюють у певному порядку соціальності. Отже, окрім кризи, пов'язаної зі зниженням статусу інтелектуалів у суспільстві (Ж. Ліотар), проблем, спричинених зміною умов фінансування, суспільні науки нині опиняються у ситуації, що загрожує репутаційними ризиками й витісненням на узбіччя класичного розуміння наукового результату як неупередженого, об'єктивного, істинного. Позиція, за якою соціальні науки є інструментом контролю, що діє у напрямі забезпечення інтересів панівного класу, походить з праць М. Фуко, що розуміє подібний спосіб владності як контроль, здійснюваний всюди, всіма і над усіма (сексуальність, підпорядкування тіла, психічна норма тощо).

Політизація постає як соціальна технологія підпорядкування науки інтересам політичних акторів, елементами якої є тематика проблем, що підіймаються у порядок денний як актуальні для суспільства, політична орієнтація дослідників (іноді навіть установ), методи просування результатів наукових досліджень на публічні арени, критерії отримання різноманітних нагород і премій, гратифікація тощо. Іншими словами, політичні еліти, маючи значний контроль над публічними аренами, істотною мірою втручаються у структурування концептів, проблем і уявлень, що починають функціонувати у площині соціальних досліджень. З іншого боку, маркер «політично ангажоване дослідження», що може застосовуватися для оцінки наукової роботи

(наприклад, у площинах історії, соціології, економіки, філософії, соціальної та політичної психології), є таким, що знецінює авторитет ученого, а тому використовується у риторичі опонентів того чи того політичного дискурсу з відвертою метою його дискредитації. Іншими словами, «неістинність» постає конструкцією політичної боротьби, а не критикою методологічних засад, процедур чи методичного інструментарію певного дослідження.

Говорячи про політизацію суспільних наук як про певний тренд і намагаючись висвітлити причини його появи, слід розглянути перерозподіл позицій владності у трикутнику «політичні еліти – наука – суспільство». На наш погляд, можна говорити про два формати технологізації відношень, які призводять до політизації науки. Перший із них виникає у тому разі, коли владний контроль перебуває в руках політичних еліт, другий – у разі, де владний контроль опиняється в руках певного соціального руху, і політичні еліти змушені адаптувати його вимоги до свої інтересів.

Прикладом першого формату політизації є пряме втручання політичних еліт в діяльність суспільних наук, де від останніх вимагають насамперед ідеологічного забезпечення та підтвердження легітимності встановленого політичного режиму, «науково обґрунтованої» критики й дискредитації «ворожої» ідеології, розроблення ефективних технологій пропаганди й контрпропаганди. У такому разі відповідними політико-адміністративно-бюрократичними структурами здійснюється постійна оцінка наукових напрямків і досліджень з точки зору їхньої відповідності ідеологічному змісту проголошених максимум і можливості досягти заявленої мети суспільного розвитку (побудови комунізму, євроінтеграції, мультикультурного суспільства тощо). Фактично, розташування сил пролягає у напрямі «політичні еліти – наука – суспільство», що, по суті, означає примат політичних зацікавлень, обслуговування їх наукою і слабка увага до дійсних потреб соціуму. (Наприклад, у радянські часи репресивний політичний апарат доволі потужно «видаляв» незадоволених із двох інших ланок, а система вищої освіти забезпечувала підготовку «ідеологічно озброєних» кадрів для політичного управління і контролю). У певному сенсі право на наукову достовірність у такому перерозподілі владності отримують ті дослідження, які виявляються «політично корисними». Хрестоматійним прикладом тут є роботи Т. Лисенко або О. Лепешинської.

Прикладом другого формату політизації є опосередковане втручання політичних еліт в площину суспільних наук, але яке також походить від зламу відносин у трикутнику «політичні еліти – наука – суспільство», через що наукове дослідження вже повинно бути не «політично корисним», а «суспільно приємним», тобто задовольняти емоційно-оцінні потреби того чи того суспільного шару. Відбувається це у такий спосіб. Певна спільнота (частина суспільства) заявляє проблему, політичні еліти формують прийнятний для себе спосіб її розв'язання, фактично наперед визначаючи ті напрями наукових досліджень (а, відповідно – висновки), які отримуватимуть фінансування, а

наукові колективи змушені продукувати заданий результат. Щоб переконати читача у дієвості такого ланцюга, наведемо як ілюстрацію «проблему мігрантів». У тих країнах, де є велика кількість мігрантів, «суспільство» заявляє про зростання соціальних проблем, «політики», намагаючись залишити за собою право визначати порядок соціальності, вимагають розроблення «науково обґрунтованих» соціальних технологій врегулювання «проблеми мігрантів» через практики їхньої прискореної адаптації, акультурації, асиміляції тощо. Однак «клінічний ефект» таких технологій здебільшого не оприлюднюється, що ставить під сумнів його потужність. І перетворення дискурсу толерантності на репресивний механізм дає підстави стверджувати, що «суспільно приемні» теорії адаптації мігрантів не забезпечують отримання контролю над порядком соціальності, а функціонують лише як похідна або артефакт від процесів політизації науки. Фінансування, здійснюване громадськими фондами, демонструє не менш потужний важіль впливу на розвиток «суспільно приемних» теорій та концепцій, що засвідчує селекція грантодавцями дослідницьких тематик. Отже, політизація науки реалізується у цьому разі через впровадження «суспільної приемності» як критерію наукової достовірності.

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що політизація науки – як технологія – має основною точкою докладання трансформацію критеріїв науковості. Передумови цього процесу слід шукати і на індивідуальному, і на соціальному рівнях.

Дійсно, можливість політизації науки вкорінена у тих особливостях особистості дослідника, які пов'язані із його залученістю у громадське життя: в своїх дослідженнях політолог чи соціолог (і загалом будь-який соціальний учений) в певній мірі перебуває під впливом життєвої (у цьому сенсі – суспільної) ситуації, яка визначає його власні політичні погляди, національну, релігійну, соціальну ідентифікації тощо. Соціальний дослідник – такий самий «продукт соціалізації», як й інші його сучасники. А отже, він не може радикально відсторонитися від тих норм, цінностей та правил, які визначають спосіб інтерпретації повсякденності, у якій він перебуває. (Хоча вимога елімінації усього суб'єктивного із дослідницького процесу залишається на перших позиціях методологічних прескрипцій класичної раціональності).

І тут варто зробити ремарку, що у рамках якісної методології, котра позиціонується як більш релевантна (й продуктивна) для аналізу соціальності та породжуваних нею ефектів (ексклюзій, дискримінацій, ієрархій, владності тощо) відбувається ревізії статусу суб'єктивності у дослідженні. Спектр можливих розв'язань – це процедури міждослідницької триангуляції, що мають нівелювати вплив соціального «бекграунду», процедури рефлексії й оприявлення позиції вченого щодо досліджуваної проблеми, завдяки котрим можна «діагностувати» міру (можливої) упередженості у висновках, постулювання суб'єктивності як єдиного інструменту, що дає можливість створити «насичений» опис предмету дослідження, а отже – забезпечити

валідність висновків. Але якщо поглянути на критику, що надходить з боку «кількісників», то усі згадані процедури залишаються вразливими й слабкими у своїй спроможності забезпечити «ідеальне знання про соціум» (навіть якщо «ідеальне» не ототожнювати із об'єктивним). А отже, можна вести мову про те, що вплив «бекграунду» виявляється тією шпаринкою, скрізь яку у систему наукових критеріїв оцінювання результатів соціального дослідження, тобто у систему інтерпретації соціальної реальності, входить політизація. На цьому рівні – як суб'єктивність.

На соціальному рівні можливість політизації вникає внаслідок зміни статусу інтелектуалів у сучасному суспільстві. Історія науки засвідчує, що формування їхнього статусу пов'язане із кристалізацією ідеї про значущість істинного знання, але відсторонення від політичного чи суспільного аспектів життя. (Нині із певною іронією сприймаються постаті літературних інтелектуалів на кшталт Ш. Холмса або Ж. Паганеля – трішки дивакувати персонажі, які тримаються осторонь політики й присвячують своє життя «служінню істині»). Тим не менше, сформований критерій науковості як істинності визначив долю науки як соціального інституту у добу модерну. Прогресизм ідеї опанування природною стихією, підкорення її людині, використання природних ресурсів заради підвищення добробуту людства, успішність індустріальної революції на тривалий час забезпечила постать вченого «владою того, хто знає»: владою конструювати символічні універсуми. Як зазначав М. Епштейн, «перша справа інтелектуала – створювати розумові та духовні цінності, розширювати ноосферу і семіосферу людства, а не обслуговувати матеріальні потрібні мас або пропагандистські запити верхів» [2]. Тим не менше, інтелектуали як носії своєї специфічної ідеології («культурної обробки людства») протягом доби модерну перебували в досить тісній співпраці з державою, оскільки система освіти сприяла відтворенню національних культур, на яких і базувалася політична влада. З іншого боку, інтелектуали як володарі необхідного для раціонального управління знання претендували й на те, щоб здійснювати ідейний вплив на державу (Взаємовідношення інтелігенції з владою М. Епштейн схарактеризував як «двоїтий процес: інтелектуалізація влади [...] – і одержавлення інтелекту, підпорядкування його ідеологічним і бюрократичним функцій»).

Тим не менше, ключова для модерну віра в безмежні можливості людського розуму, здатного не тільки пізнавати, а й переробляти світ, особливо соціальний світ, поставила поруч із ідеалом «істинного знання» «корисне знання»: наукова теорія має не тільки об'єктивно (істинно) описувати реальність, але й діяти на користь суспільству.

Однак в епоху пізнього модерну (або постмодерну) влада інтелектуалів в суспільстві виявляється значно підірваною впливом ринку і масової культури. Також слабшає зв'язок між інтелектуалами і державою (політичними елітами зокрема), що послаблює, зрозуміло, й вплив їхньої специфічної ідеології на соціальну політику. Це послаблення впливу в постсучасних суспільствах

пов'язане зі загальною кризою світогляду класичного модерну з притаманним йому уявленням про «законодавчий розум». Монополія інтелектуалів на конструювання символічних універсумів опиняється під загрозою: відтепер у ролі експерта («влада того, хто знає» – «Катя із Фейсбука»). Іншими словами, відтепер порядок владного позиціонування у трикутнику «політичні еліти – наука – суспільство» змінився.

Трансформаційні суспільні процеси вивели на перший план комерціалізацію наукових досліджень, внаслідок чого основним структурним елементом у науковому полі постають не наукові школи як стабільні дослідницькі колективи зі встановленими нормами та науковими традиціями, а ad hoc команди, які співпрацюють протягом коротких періодів часу і після досягнення поставленої мети розпадаються. Саме тому, на наш погляд, послаблюють свої позиції такі регулятори наукового процесу, як теоретична або методологічна критика, професійна полеміка, рецензування, наукова авторитетність. Комерційна підприємливість і особиста мобільність замінюють професійну відповідальність і науковий авторитет як базис організації науково-дослідницької діяльності.

Така заміна призвела до того, що нині доводиться витратити значні зусилля на реставрацію наукової доброчесності, а численні фабрикації та фальсифікації є похідною від заміни «істинного» на «корисне», а надалі – як прогноз – «на соціально приемне», тобто політкоректне. Наразі доволі важко вхопити глузливий сенс фейкової новини: мовляв, у одному зі штатів США стверджують, що алгебра пропагує ідеї домінування білої раси [1]. Однак уже не фейком є ревізія антропології (зокрема расознавства) або біології (статевого диморфізму) з метою надання їм «соціальної приемності»: заперечення існування рас або біологічних відмінностей між статями є інструментом політичної гри, а не предметом наукового дослідження.

Підкреслимо, що частково ризики політизації соціальних наук виникають через, по-перше, своєрідність та складність предмета дослідження, що не передбачає однозначної реєстрації необхідних параметрів (тобто йдеться про невідповідність до постулату Кельвіна), по-друге, – відсутність шляхів критичної верифікації, оскільки йдеться не про закони, а закономірності, вибудовані на ґрунті ймовірнісної статистики; по-третє – змістову гнучкість того чи того концепту, що результує у залежність від теоретичних побудов, а останні, звісно, є сенситивними до ідеологем, що панують у владних дискурсах. (Так, «ідентичність», «нація» або «бідність» можуть бути яскравою ілюстрацією того, як змінюється їхня сутність як предмету дослідження у різних політичних режимах). Відсутність критичних верифікацій для будь-яких соціальних технологій, що обслуговують політичну коректність, виявляється кардинальною умовою застосування технології політизації соціальних наук: ніхто не сприйматиме серйозно промислову технологію отримання енергії з ККД понад 100%, але соціальну технологію, що обіцятиме інклюзію певної групи із не менш казковим результатом, як не сумно, оцінять позитивно й

рекомендують до впровадження.

Список використаних джерел

1. «Алгебра – это расизм»: в США традиционный курс математики сочли неполицоректним [Електронний ресурс]: Режим доступу www.kp.ru/daily/27243/4371383/.
2. Эпштейн М.Н. Интеллигенция, интеллектуалы и социальные функции интеллекта [Електронний ресурс]: Режим доступу//http://cdclv.unlv.edu/archives/articles/epstein_intelligentsia_rus.pdf.

Погоріла А.О., студентка III курсу бакалаврської програми кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Костецька Л.М., кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Кравченко С.О., доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: МАНІПУЛЮВАННЯ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Політичні технології є сильним засобом впливу на громадськість в сучасному суспільстві. Низький рівень політичної культури, правосвідомості і громадянської освіти в Україні, відіграє трагічну роль для формування незалежної громадянської думки на сучасному етапі, для розвитку держави загалом. Яскравим прикладом цього є президентські, парламентські та місцеві вибори, виборчим процесам яких властиві різноманітні маніпулятивні процедури.

Дострокові вибори 2014 року відбулися у період складної політичної ситуації в нашій державі, вторгнення Російської Федерації в Україну, початку нею війни на Донбасі та анексії Автономної Республіки Крим, втечі з країни тодішнього президента В. Януковича і опустошення ним казни держави тощо. Разом з тим, на тлі всіх цих подій, активізувалося свідоме і патріотичне громадянське суспільство на захист своєї батьківщини, розвинулася волонтерська діяльність, розпочалося прийдешньою владою на чолі президента П. Порошенка практичне створення з нуля армії, яка за всі роки незалежності

кожною владою знищувалася, розпродувалася, мінімізувалася, почався економічний розвиток і реформування країни. На міжнародному і дипломатичному рівні Україну чули, реагували на її проблеми, сприяли їх вирішенню. Але війна, пропаганда проросійських засобів масової інформації, маніпулювання свідомістю громадян «п'ятою колоною» влади, відсутність критичного мислення «диванного» населення нашої країни тощо створювали і продовжують створювати перепони і небезпеки не лише у розбудові нашої країни, а й збереженні її державності, в існуванні України як країни. Підтвердження цьому є вибори 2019 року. У результаті яких, до влади прийшли не компетентні, не фахові популісти.

Проте, надана довіра громадянського суспільства владі після виборів 2019 року не оправдала його очікувань та сподівань. І чим далі, то збільшується невдоволення мас політикою керівництва держави.

Станом на серпень 2021 року 43,4% опитуваних українців вважають за потрібне провести дострокові вибори до Верховної Ради України, про що свідчать результати моніторингового опитування населення України «Динаміка соціально-політичних настроїв і оцінок населення України» Центру «Соціальний моніторинг» [3].

На нашу думку поєднанню таких складових як народне захоплення політичними ідеями й обіцянками кандидатів в органи публічної влади та бажанням проведення дострокових виборів задля зміни цієї ж влади сприяють кілька чинників:

- застосування неправомірних політичних технологій кандидатами в органи публічної влади, зокрема маніпуляцій;

- відсутність інформаційного імунітету в українського соціуму, що зумовлено низькою громадянською освіченістю та призводить до сліпої довіри виборців кандидатам і викривленого уявлення про реальні цілі та методи їх політичних програм.

До чого призводить регулярна повторюваність цього алгоритму? Згідно з опитуванням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології (1-7 червня 2021 року) більшість українців не довіряють політичним партіям, менше 20% респондентів мають часткову довіру. При цьому, існують певні відмінності між респондентами різного віку. Так, довіра до партій молоді та старшого покоління – близько 16%. Основні причини недовіри до політичних партій: невиконання передвиборчих обіцянок (56%), корумпованість партій (41%) та залежність від олігархів (31%). Молодші респонденти частіше говорять про проблеми корупції в партійному житті та залежність від олігархів. При цьому респонденти практично не говорять про проблеми доступності політичних партій, їх несистемної діяльності та браку чіткої структури партії й прийняття рішень.

На думку респондентів, існуючим в Україні політичним партіям найбільше не вистачає уміння та бажання захищати інтереси простих людей

(43%) та уміння вирішувати конкретні проблеми, що турбують простих громадян (34%). Також партіям не вистачає незалежності від олігархів (30%) та прозорості і підзвітності перед суспільством (24,5%). Лише 8% респондентів вважають, що партіям не вистачає достатнього фінансування на свою діяльність [2].

Важливо, що значний вплив на динаміку електоральних уподобань здійснює передвиборна агітація, яка займає одне з основних місць у структурі виборчого процесу. Саме під час проведення агітації виборці отримують найбільшу кількість інформації про того чи іншого кандидата на пост державного службовця, зокрема Президента України. Від ефективності передвиборної агітації залежать результати голосування. Але агітація під час виборчого процесу може слугувати і виникненню конфліктів і кризових явищ.

Конфлікт починає зароджуватися тоді, коли під час виборчого процесу, зокрема агітацій, кандидати з метою отримання перемоги у виборах, дезінформують виборців стосовно своїх політичних програм, або дають лише поверхневу інформацію з гучним наголошенням на результатах, яких вони планують досягти. Крім того, зазначене підсилюється політичною і громадянською неосвіченістю українського виборця. Проявляється ж конфлікт лише на етапі виконання обраною політичною силою своєї програми, яка не відповідає очікуванням виборців. Загострення відбувається з наростанням народного невдоволення, що тягне за собою необхідність позачергової зміни діючої влади.

Як справедливо зауважила українська письменниця, експерт по формуванню суспільної думки Оксана Мороз однією з причин, що руйнувала інформаційний імунітет українського суспільства й продовжує грати проти нього – це політичні «гірки». Ситуація коли політичні клани змінюють один одного, народ виходить на вулицю, а ситуація в країні тільки погіршується. Ейфорія різко змінюється розчаруванням, що істотно прискорює всі шкідливі процеси всередині суспільного інформаційного імунітету [1, с. 72].

Подібне політичне середовище було сформоване на початку 20 століття, що призвело до провалу української революції 2017-2021 років та краху зародження української державності. І віддзеркалення історично властивої українській нації роздробленості ми спостерігали вже в незалежній Україні особливо виразно в нульові роки.

Підсумовуючи зазначимо, що на сучасному етапі українське суспільство є легкою мішенню впливу політичних маніпуляцій, як внутрішніх, так і зовнішніх. Основною проблемою, яка постає у формуванні ланцюга «публічна влада-народ» є масова недовіра українців політичним партіям. Серед основних причин варто виокремити недостатню відвертість та конкретизацію цілей та методів політичних партій під час виборчого процесу, а також поширене використання ними неправомірних методів агітації виборців шляхом маніпулювання, слабкий інформаційний імунітет українського суспільства, що

зумовлено низьким рівнем громадянської самосвідомості та незацікавленості українців в політичному житті своєї держави.

Політичні технології, які також називають «політичним маркетингом» є основним інструментом кандидатів у виборчому процесі, і їх роль важко переоцінити. Чим кращі навички використання політичних технологій, тим вищі шанси на виграш у виборах. Проте варто забувати про інший бік монети, а саме застосування політтехнологій задля обернення переконань виборців у вигідне для політика русло. Це становить загрозу незалежності громадянської думки під час виборчого процесу та чинить негативний вплив на суспільство в цілому.

Список використаних джерел

1. Мороз О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с

2. Політичні партії очима виборців: як створити передумови ефективного представництва. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/politichni-partii-ochima-vibortsiv-yak-stvoriti-peredumovi-efektivnogo-predstavnitstva> (дата звернення: 07.09.2021)

3. Понад 40% українців виступають за дострокові президентські та парламентські вибори – опитування. *Interfax-Україна. Інформаційне агентство*. Київ, 2021. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-conference/762181.html> (дата звернення: 07.09.2021).

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Гулай В.В., доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної інформації
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОЛІТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ ЛЬВІВЩИНИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ 2020 РОКУ: КЕЙС МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ МІСЬКИХ ОТГ

На нашу думку, аналіз результатів місцевих виборів 2020 року в новоутворених міських об'єднаних громадах Львівської області доцільно аналізувати, серед іншого, під кутом зору чисельності виборців, поділивши їх на три умовні групи (понад 50 тис. виборців), середні – від 50 до 20 тис. виборців та малі – менше 20 тис. виборців (див. табл. 1).

Таблиця 1

Чисельність виборців у міських радах Львівської області (станом на 1 серпня 2020 р.)

№ з/п	Назва міської (об'єднаної) територіальної громади	Кількість виборців	Виборча система, за якою проводяться вибори депутатів Ради
<i>Великі громади</i>			
1.	Львівська міська рада	592204	Система пропорційного представництва
2.	Дрогобицька міська рада	86168	«-»
3.	Стрийська міська рада	72549	«-»
4.	Червоноградська міська рада	67012	«-»
<i>Середні громади</i>			
1.	Яворівська міська рада	40542	Система пропорційного представництва
2.	Сокальська міська рада	39725	«-»
3.	Золочівська міська рада	37765	«-»
4.	Новояворівська міська рада	36077	«-»
5.	Городоцька міська рада	32930	«-»

6.	Бродівська міська рада	30778	«-»
7.	Бориславська міська рада	30264	«-»
8.	Самбірська міська рада	28336	«-»
9.	Радехівська міська рада	26234	«-»
10.	Мостиська міська рада	25669	«-»
11.	Миколаївська міська рада	25642	«-»
12.	Жовківська міська рада	25611	«-»
13.	Новороздільська міська рада	25030	«-»
14.	Трускавецька міська рада	24535	«-»
15.	Буська міська рада	23012	«-»
16.	Ходорівська міська рада	20641	«-»
17.	Перемишлянська міська рада	20061	«-»
<i>Малі громади</i>			
1.	Рудківська міська рада	18849	«-»
2.	Рава-Руська міська рада	18760	«-»
3.	Турківська міська рада	17733	«-»
4.	Кам'янка-Бузька міська рада	16499	«-»
5.	Старосамбірська міська рада	16429	«-»
6.	Сколівська міська рада	15715	«-»
7.	Жидачівська міська рада	14595	«-»
8.	Бібрська міська рада	14499	«-»
9.	Добромилська міська рада	14060	«-»
10.	Пустомитівська міська рада	12778	«-»
11.	Великомостівська міська рада	12241	«-»
12.	Хирівська міська рада	11739	«-»
13.	Комарнівська міська рада	10553	«-»
14.	Белзька міська рада	10091	«-»
15.	Моршинська міська рада	10335	«-»
16.	Судовишнянська міська рада	9981	Мажоритарна система відносної більшості в багатомандатних виборчих округах
17.	Новокалінівська міська рада	9972	«-»
18.	Глинянська міська рада	7562	«-»

Джерело: класифіковано автором на основі [1].

Таким чином, із 39 міських ОТГ 4 можна віднести до умовно групи великих (включаючи туди не тільки Львівську та Дрогобицьку міські ради (із чисельність виборців понад 75 тис.), де за новим Виборчим кодексом для перемоги на виборах міських голів потрібно було набрати понад 50 % голосів, але значні не тільки за чисельністю, але й за ступенем суспільно-політичного

впливу Стрийську та Червоноградські міськради як осердя відповідних міських агломерацій)), а також 17 відносно середніх (переважно на основі адміністративних центрів колишніх чи новоутворених районів) та 18 малих (у переважній більшості – колишні міста районного підпорядкування).

Спробу аналізу політичного ландшафту новоутворених середніх та малих міських ОТГ Львівщини доцільно із постановки питання про конкуренцію акторів локальної політики, насамперед у виборах міських голів 25 жовтня 2020 р.

Так, у групі середніх громад кількість претендентів коливалася від 4 у Золочівській ОТГ до 14 – Новороздільській. Чи у групі малих громад відповідно: від 3 кандидатів на міського голову Рудок до 11 – міського голови Турки [5].

Щодо активності політичних партій у висуванні кандидатів у депутати до вказаних вище міських рад, то з поміж середніх за чисельністю виборців ОТГ кількість місцевих політичних списків коливалася від 10 у Мостиській до 16 у Золочівській та Сокальській міських радах. Серед малих громад відповідне представництво коливалося від 8 – у Белзькій до 20 – у Сколівській [4].

При цьому варто зауважити, що показників кандидування на посади міських голів та депутатів рад виступають лише одними із індикаторів оцінки локального політичного середовища. Поряд із відносними кількісними величинами варто окремо аналізувати персональний вимір участі у політиці місцевих лідерів. Наприклад, одним із прикладів моделі консенсусу місцевих політичних гравців може слугувати Комарнівська міська рада новоутвореного Львівського району, де, зокрема, на 31 жовтня 2021 р. призначені позачергові вибори після складання повноважень переможцем виборів 25 жовтня минулого І. Рубахою.

Узагальнюючі дані про результати усіх учасників минулорічної виборчої кампанії на цьому локальному рівні демонструє табл. 2.

Таблиця 2

Підсумки виборів Комарнівського міського голови 25 жовтня 2020 р.

Кандидат	Суб'єкт висування	Кількість голосів	Частка голосів, %
Рубаха І. Ф.	Самовисування	2041	41,22
Винарчук Б.С.	ПП ВО «Батьківщина»	833	16,82
Іванюк В. В.	ПП «Українська Галицька Партія»	702	14,17
Пілюшак Л. І	ПП «Народний Рух України»	581	11,73
Юрга В. В.	ПП ВО «Свобода»	423	8,54
Дзяний Т. М.	Самовисування	236	4,76
Угриновський Р. М.	ПП «Слуга народу»	99	1,99
Турок І. І.	ПП «Наш край»	36	0,72

Джерело: [2].

Не менш цікавими є результати виборців депутатів міської ради за партійними списками, де із 26 мандатів політична партія «Європейська Солідарність» отримала 8 (у т.ч. «першим номер» йшов та обраний депутатом І. Вовк, який після добровільної відставки І. Рубахи виконує обов'язки міського голови як секретар ради); «Батьківщина» - 6 (у т.ч. «першим номером» йшов та відповідно обраний депутатом вказаний вище Б. Винарчук); Українська Галицька Партія - 5 (у т.ч. «першим номером» йшов та відповідно обраний депутатом кандидат на посаду міського голови В. Іванюк); Народний Рух України – 3 (у т.ч. «першим номером» йшла та відповідно обрана депутатом вказана вище Л. Пілющак); «Свобода» - 2 (у т.ч. «першим номером» йшов та відповідно обраний депутатом згаданий вище В. Юрга) та «Голос» - 2 мандати [3].

Аналізую політичну репрезентацію переможців міських виборів серед вказаних вище 35 ОТГ варто вказати на виразне домінування самовисуванців (23) на тлі формально незначної (12) участі переважної більшості партійних осередків Львівщини у цьому процесі («ЄС» отримала 6 переможців мерських перегонів; «Свобода» - 2; «Батьківщина», УГП, «Громадянська позиція» та «Об'єднання «Самопоміч»» - по 1 [6].

Разом із таке домінування самовисуванців не повинно вводити в оману щодо їхніх партійних преференцій. Так, формальний самовисуванець, котрий в черговий раз здобув посаду Перемишлянського міського голови О. Зозуля не тільки вказав партійне членство у «Самопоміч», але й був тісно пов'язаний із цією партією, так само, як його «сусід» - тричі міський голова Золочева І. Гриньків, який, однак, цього разу впливав на виборчу кампанію та позитивний результат, як вказаної «Самопоміч», так й «Громадянської позиції», «УДАРу» та «Європейської партії України». Чи інший приклад, повторно обраний міським головою Новокалінівської міської ради самовисуванець Б. Юзвяк, котрий акцентував на своєму членстві у «Батьківщині».

На нашу думку, саме домінування політичних інтересів багаторічних міських голів (тільки 15 осіб із 35 було обрано вперше, а половина новообраних йшли із посад сільських голів або заступника міського голови, заступника голови районної ради чи навіть голови районної ради каденції 2015 року, а отже володіли відповідним досвідом роботи в органах місцевого самоврядування) можна вважати домінуючим фактором, що визначив політичних рельєф новобраних органів ОТГ, де проживає переважна більшість населення Львівської області. Членство в політичних партіях, навіть у найрейтинговішій на Львівщині партії «ЄС», можна вважати похідним, що поступалися формуванню більш чи менш стійких широких (з огляду на присутність у переважній більшості вказаних міських рад представників від 6-7 партій, де жодна не володіла більшістю) коаліцій новообраних депутатів навколо міських голів у кадрових питаннях та доступі до ресурсів громад, що помітно збільшилися на цьому етапі децентралізації та адміністративно-територіальної

реформи, а, відповідно, постали нові інтереси до їхнього розподілу. Пропонована тема дослідження варта подальшого продовження, зокрема, через аналіз формально не закріплених у чинному законодавстві, але реально функціонуючих коаліцій на рівні локальних політичних режимів у їхній динаміці за перший повноважень новобраних органів ОТГ.

Список використаних джерел

1. Інформація про кількість виборців, які мають право голосу на виборах депутатів міської, сільської, селищної ради, та про виборчу систему, за якою проводяться відповідні місцеві вибори 25 жовтня 2020 року (на 1 серпня 2020 року). Режим доступу: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/08/VM2020_kilkist_vybortsiv.pdf

2. Місцеві вибори 25.10.2020. Комарнівська міська громада. Результати виборів міського голови. Режим доступу: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm048pt001f01=695pt005f01=0pid102=3019pf7691=64129rej=0.html>

3. Місцеві вибори 25.10.2020. Львівський р-н, Комарнівська міська рада. Обрані на відповідних виборах депутати місцевої ради. Режим доступу: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm057pid112=30pid102=3019pf7691=64129pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html

4. Місцеві вибори 25.10.2020 Львівська область. Виборчі списки кандидатів у депутати міських рад. Режим доступу: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm035pt001f01=695pt00_t001f01=695pid112=31pid100=46rej=0.html

5. Місцеві вибори 25.10.2020. Львівська область. Кандидати на посади міських голів. Режим доступу: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm118pt001f01=695pid100=46rej=0.html>

6. Місцеві вибори 25.10.2020. Львівська область. Обрані на посади міських голів. Режим доступу: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm038pt001f01=695pt00_t001f01=695pid111=32pid100=46rej=0.html

Екзархов М.А., студент III курсу бакалаврської програми кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Костецька Л.М., кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У 2014 році Російська Федерація (далі – РФ) за участі незаконних збройних формувань захопила окремі території Донецької та Луганської областей. Це була цілеспрямована дія сусідньої країни (РФ), метою якої було розхитування внутрішньо-політичної кризи України після подій на Майдані Незалежності восени 2013 року. Причини тих подій, які позбавили сотні людей життя, спровокувала тодішня влада на чолі з експрезидентом В. Януковичем, розвернувши зовнішньо-політичний курс країни від євроатлантичної інтеграції у протележний бік, відмовившись від підписання Угоди з Європейським Союзом, від демократичних цінностей, які прагнув український народ.

Восьмий рік на сході нашої держави йде війна. До 2019 року в бою відвоювалася і поверталася територія Донецької і Луганської областей. Останні кілька років цю війну можна назвати односторонньо-позиційною. Тобто, за вказівкою влади України, серед іншого, заборонено українським військам давати відсіч на постійні обстріли зі сторони окупованих територій, відбулося відведення української армії, а їх позиції зайняли російські окупаційні війська та збройні формування невизнаних республік (ДНР та ЛНР). Натомість, зі сторони ворога йде постійний обстріл забороненою зброєю, працюють снайперами як по українським військовим так і мирному населенню. Загарбницькому захопленню частини території України сусідньою державою сприяло також її інформаційне втручання, маніпулювання свідомістю населення цих областей. Тому, однією із важливих загроз національній безпеці України можна вважати інформаційну політику, яка є також політичною технологією.

Політичні технології – це сукупність способів, методів і процедур впливу на людські маси з метою зміни їх політичної поведінки в досягненні певних цілей, а також вирішення політичних і управлінських завдань. Цілком очевидно, що у політичних технологій можуть бути абсолютно різні цілі і завдання оскільки вони різняться між собою суб'єкти світової політики, які здатні їх застосовувати [1].

Саме через це політичні технології невід'ємно пов'язані з інформаційною безпекою країни, заради збереження інтересів та самої країни.

Інформаційну безпеку слід розглядати як практику запобігання несанкціонованому доступу, використання, розкриття, спотворення, зміни, дослідження, запису або знищення інформації. Основним завданням інформаційної безпеки є збалансований захист конфіденційності, цілісності і доступності даних [1].

Важливо, що для забезпечення інформаційної безпеки від чужого впливу, потрібно конкретизувати сутність політтехнології, на що вона і спрямована.

Серед політичних технологій, які відіграють суттєву роль для небезпеки країни слід виокремити наступні:

- інформаційно-аналітичні, що дозволяють збирати необхідну інформацію про об'єкт політичного впливу, про дії політичних конкурентів, проводити моніторинг ходу політичної кампанії;

- технології політичного проектування, що представляють собою певний алгоритм розробки стратегії і тактики управлінського процесу;

- технології роботи із засобами масової інформації, які включають все різноманіття методів роботи з журналістами;

- технології політичної реклами, що забезпечують створення інформаційних продуктів на різних рекламних носіях;

- технології організації масових заходів [2].

Наведений перелік технологій є неповним, оскільки в політичній практиці постійно виникають нові види діяльності, орієнтовані на підвищення ефективності політичного впливу.

Аналізуючи зазначені політичних технологій можна провести багато паралелей з історичним періодом України 2014-2021 років.

Яскравим прикладом використання політичних технологій є проведена інформаційна кампанія російськими політтехнологами на нині окупованих територіях Донецької та Луганської областей та анексованої Автономної республіки Крим, що призвело до тимчасової втрати нашої територіальної цілісності. Над цими проектами Російська Федерація працювала довгий час. Кримський півострів вона могла анексувати ще на початку 2000-их років, і реалізувала цей проект у 2014 році за допомогою незаконного референдуму. Створення незаконних республік ДНР та ЛНР, які невизнані демократичною світовою спільнотою є також результатом політичних технологій.

Нажаль, наша держава за всі роки незалежності так і не напрацювала ефективних методів протидії інформаційним загрозам. Наразі Україна продовжує програвати «інформаційну війну», що загрожує національній безпеці України.

Серед основних невіршених питання, які є викликами та загрозами національній безпеці України виокремимо наступні:

- обмеженість доступу громадян, що мешкають на окупованих територіях, до українських засобів масової інформації;

- відсутність реальних дій держави щодо формування позитивного іміджу, патріотичного виховання;

– недостатній контроль за інформаційною діяльністю іноземних держав на території України. Ці країни за допомогою політичних технологій формують позитивний імідж своїх держав, висвітлюючи негативні процеси, що відбуваються в нашій країні;

– відсутність загально-української національної ідеї, яка б об'єднала всіх українців від заходу до сходу, незалежно від національних, історичних, релігійних та культурних відмінностей.

Підсумовуючи наголошуємо, що політичні технології є одним із найважливіших аспектів з захисту національної безпеки держави, що дуже актуально саме для нинішньої України, на території якої йде неоголошена війна, гинуть люди, відбулося загарбницьке захоплення території «братньою» сусідньою країною, порушуються права та свободи людини та громадянина тощо. Сьогодні владою України не запропоновано чіткого плану дій та заходів виходу з цієї кризи, відсутні механізми боротьби з інформаційними загрозами, не проводиться роз'яснювальна робота серед населення, відсутнє патріотичне виховання тощо. Тому, зокрема, зазначене свідчить, що Україна потребує запровадження різних політичних технологій задля забезпечення національної безпеки і збереження країни як держави.

Список використаних джерел

1. Інформаційна безпека URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 08.09.2021).

2. Види політичних технологій URL: https://studme.org/49922/politologiya/vidy_politicheskikh_tehnologiy (дата звернення: 08.09.2021).

Кіслов Д.В., доктор наук з державного управління,
доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин і політичного консалтингу
Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”,
генеральний директор Міжнародного Бюро
корпоративного консалтингу і аналітики

ГІБРИДНІ КРИЗИ: ДОСВІД, УРОКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

У країнах з трансформаційною економікою та нестійкими соціальними процесами, що знаходяться в особливих стратегічних зонах зіткнення інтересів глобальних гравців політичної арени, в останні часи відбулися нові форми кризових ситуацій. Вони проявилися через декілька особливих ознак, які містили в собі наслідки внутрішніх соціально-політичних перебудов та зовнішніх штучно привнесених факторів. Чисельність і нез'ясованість їх проявів ще більш

загострюють можливість виникнення такої кризи, що характеризується як гібридна.

Гібридність криз обумовлена розвитком взаємозалежності різних систем комунікацій, в яких вони розвиваються та взаємодіють. Основними виступають внутрішні та зовнішні політичні та соціальні комунікації, генератори яких спроможні впливати на ситуативні зміни конкретних прошарків відповідного соціуму. Саме в таких умовах на початку 2019 р. у Венесуелі виник феномен кризової ситуації з проявами нових ознак, що дозволило визначити її як гібридну кризу. В країні було штучно імплементовано двовладдя і на фоні жорсткої економічної кризи виникла ще й гостра політична криза. В умовах, коли опозиційні сили підтримує коаліція країн на чолі з США, а президентську владу підтримує інша коаліція на чолі з Росією і Китаєм, ця синтезована гібридна криза триває й досі тому, що значної переваги не отримала жодна зі сторін як внутрішнього, так і зовнішнього протистояння. На протиположності цьому прикладу в тому ж 2019 р. у Молдові гібридну кризу вдалося швидко подолати завдяки компромісному консенсусу національних і зовнішніх зацікавлених сил.

Сучасна дійсність довела, що такий різновид кризових явищ став поширюватися й на інші країни. Таким чином, цей феномен потребує свого теоретичного дослідження та роз'яснення на основі порівняльного аналізу кризових явищ і ситуацій, що знайшли відображення в сучасній міжнародній практиці. Найбільш суттєво всі етапи й характер цих криз позначаються на взаємодії державних і міждержавних, протестно-опозиційних зовнішніх і внутрішніх комунікацій. Це достатньо чітко доводить реальна ситуація сьогодення у Білорусі, Венесуелі, Лівії, Сирії, Судані та в Україні. Гібридні кризи можуть бути як попередником, так і наслідком гібридних воєн у цих країнах, чи проявлятися самостійно. В Україні в обставинах довготривалої гібридної війни з перманентним загостренням бойових дій на сході країни, триваючому падінні економіки все ж вдалося поки що подолати прояви гібридної кризи та зберегти соціально-політичну стабільність. Але загроза всебічної гібридної кризи для країни залишається.

В існуючому науковому дискурсі є два основних погляди на сутність криз національних держав як соціально-економічних систем. По-перше, криза – це можливість переходу до інших форм розбудови та розвитку системи. По-друге, при негативному сценарії розвитку подій, криза може завершитися як її подоланням, так і політичним конфліктом у формі перевороту, революції, громадянської війни тощо [1, с. 374]. При цьому виникає пряма загроза існуванню такого утворення через нестримне зростання руйнівних тенденцій і дестабілізуючих викликів. І тоді криза може трактуватись як вирок засобу життєдіяльності цьому державному устрою. Пролонгація попереднього курсу з більш жорстким владним тиском на опозицію, несудовим, неконституційним ущемленням прав громадян на свободу слова й використання інших репресивних методів, незалежно від причин здійснення саме такої стратегії й поведінкового стилю, здатна привести управлінські структури влади до

вповзання у тривалу управлінську кризу, наслідком якої буде повномасштабна гібридна криза.

Явище подібних гібридних кризових ситуацій потребує також розгляду їх розвитку шляхом аналізу відповідних комунікаційних складових. Значимість з'ясування суті та змісту поняття “гібридна криза” та його формулювання зумовлені уразливістю відкритих соціально-економічних систем від привнесення зі сторони елементів збудження нової додаткової напруги і протиріч, що значно посилюють внутрішні проблеми даної конкретної країни. При цьому вражаються національні управлінські комунікації, на які зовнішні суб'єкти діють таким чином, щоб відбувались загальні трансформації як окремих верств населення, так і суспільства в цілому. Без заздалегідь виробленої спроможності швидкої адаптації до будь-яких непередбачуваних ситуацій, гнучкості та мобільності такі не зовсім підготовлені органи управління не зможуть ефективно керувати необхідними перебудовами й заходами нейтралізації та протидії. Реальна можливість суб'єктів, як глобальних гравців світової арени, цілеспрямовано впливати на підпорядковані їм об'єкти (інші країни) викликана не тільки силовим і фінансово-економічним потенціалом, а й можливістю оперативного діяти в інформаційному просторі, втручатись у міжнародні та національні комунікації з метою підтримки своїх намірів, починає та інтересів у відповідних історичних умовах. Штучно привнесені кризові ситуації – це інструмент активного впливу. Системність, глибина, послідовність і циклічність, як основні параметри криз, можуть корегуватися ззовні впливовими глобальними гравцями саме за вищезазначених передумов тому, що соціально-політична криза – це, насамперед, зміна комунікації серед широких верств соціуму. Через вплив на комунікаційні потоки така наявна криза перетворюється на гібридну.

Терміни “гібрид”, “гібридний”, “гібридність” походять з грецької в значенні кровозмішення [2, с. 147]. Вони застосовуються в аграрних і біологічних науках для визначення об'єктів, що з'явилися у результаті схрещування живих організмів (тварин чи рослин) з метою покращення їх характеристик. У техніці, технологіях та відповідних прикладних науках цей термін використовується задля позначення нових більш складних утворень з додатковими якостями. В сучасних гуманітарних науках, зокрема в політології, дипломатії, економіці та управлінні термін “гібридні” почав вживатися для особливих військових та інших явищ з прихованими намірами (двозначними й багатозначними). Набуті гібридні якості вказують на більш складний, непрозорий і загрозливий характер їх впливу на соціально-економічні системи та оточуюче їх середовище. Гібридна криза – це сукупність національних кризових явищ чи ситуацій разом з нав'язаними ззовні характерними і спеціальними кризовими ознаками, які провокують різке загострення протистоянь політичних сил у конкретній країні або на світовій арені [3, с. 77].

Загальні протиріччя, які періодично виникають в нестійких соціально-політичних системах, суттєво підсилюються гібридною кризою в конкретній

країні через неадекватність можливостей регуляторного механізму державного управління. Виникає необхідність швидкого практичного втілення відповідних змін задля інтенсивної перебудови внутрішніх процесів у структурах органів влади, у тому числі, воєнно-політичного характеру в умовах одночасності впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Народні заворушення та революційні ситуації спричиняють створення соціальних агрегатів, що формують нові управлінські структури, та їх кумулятивний розвиток. У випадку достатнього фінансового, матеріального, інтелектуального й ресурсного забезпечення, що надається зацікавленими національними та міжнародними гравцями, змінюється співвідношення старих і нових державних комунікацій, які можуть мати значний вплив на маси й будуть здатні стати більш дієвими ніж попередні. Рух за зміни у Білорусі не отримав достатньої народної підтримки й поступово президентській владі вдалося звести нанівець гостроту протистояння з внутрішньою опозицією. І тоді повністю виявився зовнішній фактор цієї нездійсненої через протестну практику гібридної кризи та внутрішня неспроможність організаторів цього руху.

Нейтралізацію наслідків гібридної кризи варто починати з чітких і швидких адекватних змін в органах управління та комунікаційних системах: “адміністрація – населення”; “засоби масової інформації – соціум”, а також в їх зворотних зв’язках. З часом необхідно ці запропоновані заходи поширити на регіональному та місцевому рівнях з постійною опорою на підтримку дій щодо консолідованої частини національного соціуму, яка поділяє ідеї та мету цивілізаційного вибору на основі внутрішніх цінностей та інтересів нації. Досягнення консенсусу між ключовими гравцями міжнародної арени дозволяє у найкоротші терміни й з мінімальною шкодою здолати будь-які конфліктні ситуації, подолати перешкоди та усунути їх причини, у тому числі ті, що викликані гібридними кризами як новим явищем сучасної дійсності.

Список використаних джерел

1. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське вид-во, 2011. 808 с.
2. Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 слів. і словосполучень / Л. І. Шевченко та ін. ; за ред. Л. І. Шевченко. Київ : АРІЙ, 2008. 672 с.
3. Кіслов Д. В. Гібридні кризи соціально-економічних систем. *Інвестиції: практика та досвід*, 2019. № 10. С.73–77.

Пришляк С. П., аспірантка Центру суспільних досліджень,
відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства,
Національний інститут стратегічних досліджень

ОБГРУНТОВАНІ УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ ЯК ДИРЕКТИВНА ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Необхідність прийняття обґрунтованих управлінських рішень очевидно актуальна для України. Запит українського суспільства зумовлений традиційною потребою комплексного ефективного регулювання економічних, соціальних та інших процесів країни владними структурами, прийняття адекватних мір для врегулювання конфліктних ситуацій, забезпечення добробуту та безпеки громадян.

Останні роки надважливим завданням держави стало забезпечення національної безпеки України. Тому управлінські рішення повинні бути направлені на захищеність національних інтересів від реальних та потенційних загроз, державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу тощо. Проте, рішення владних структур часто є не системними, точковими та мають ознаки суб'єктивізму, а неодноразові спроби унормувати відповідні процеси суттєво не вплинули на формування адекватної взаємодії влади і суспільства та вироблення дієвих механізмів публічного управління.

У розвинених країнах світу широко використовується підхід до вдосконалення системи державного управління, в основі якого лежить розробка і реалізація так званої «доказової державної політики», або «державної політики, заснованої на доказах» (від англ. «Evidence-based policy»). Такий підхід передбачає обґрунтування запропонованих варіантів нормативно-правового регулювання, окремих заходів та заходів соціально-економічної політики за допомогою результатів наукових досліджень, науково обґрунтованих фактів і широкої доказової бази. Застосування «доказового підходу» покликане підвищити якість державного управління, зокрема подолати суб'єктивізм [3].

Багато уваги цій концепції приділяється у Великобританії. Тут цей підхід здобув політичне значення при адміністрації Тоні Блера ще у 1997 році, коли прагнули замінити ідеологічні політики на ті, що побудовані на раціональному прийнятті рішень. З того часу доказова державна політика стала фокусом для цілого ряду публічних політик [1].

Дослівно термін «Evidence-based» означає «той, що базується на доказах». Доказова публічна політика – це набір методів, які інформують політичний процес, а не прагнуть напряму впливати на кінцеві цілі політики. Це більш раціональний, чіткий й системний підхід вироблення управлінських рішень [1].

Основним принципом, використовуваним при розробці публічної політики на основі фактичних доказів, є проведення наукових досліджень, що підтверджують, які програми або заходи можуть застосовуватися для отримання найкращих результатів. Таким чином, головним критерієм вибору того або іншого комплексу інструментів регулювання є науковий аналіз фактів.

Застосовуючи доказовий підхід, можна підвищити рівень довіри суспільства до влади, вивести процес вироблення політики на новий, якісно високий рівень, що позитивно вплине на розвиток держави загалом [4].

На думку деяких науковців, основна перевага доказового підходу полягає в наступному: якщо наукове обґрунтування заходів, що вживаються, є публічним і об'єктивним, то у громадян з'являється більше шансів відстояти суспільні інтереси, нівелювати вплив лобістських груп і знизити ризики свідомо помилкових рішень [2].

В контексті політичних технологій доказова публічна політика може бути як раз тою системою засобів та технік, використання яких призведе до послідовного досягнення бажаних результатів в тій чи іншій сфері політичної діяльності.

На рівні владних структур застосування саме доказового підходу дозволить ефективно виконати свої основні функції, а саме аналітичну, директивну (прийняття і впровадження рішень) та мобілізуючу (для форсування підтримки політичного рішення значними масами населення). Особливе значення, зокрема для України, має результативність управлінських рішень у сфері національної безпеки, оскільки ефективність публічної політики владних структур у цій сфері впливає як на внутрішні показники благополуччя країни (соціальну, економічну, політичну стабільність тощо), так і на імідж України на міжнародній арені. Крім того, сфера безпеки вимагає чіткої структурованості, директивності й послідовності в прийнятті владних рішень, а підтримка населення й згуртованість суспільства досягається зрозумілістю й логічністю дій влади.

Варто звернути увагу, що розробка доказової державної політики має певні обмеження та нюанси. Так, застосування Evidence-based policy у країнах, що розвиваються привнесе нові випробування для останніх. Це відбувається через незбалансованість й найрізноманітніші проблеми у економічній, соціальній та політичній сферах. Ємність та політична зрілість тут під питанням, процес налагодження комунікації між владними структурами та аналітичними центрами обмежений, ресурсів для збору та опрацювання фактів, статистичних даних мало. Крім цього, гостро стає питання достовірності отриманих даних, а відтак і адекватності прийнятих на їх основі управлінських рішень. До того ж, у міжнародних учасників є суттєвий вплив на дослідження і політичні процеси цих країн [1]. Враховуючи ці проблеми бачимо, що загальні підходи доказової публічної політики у сфері національної безпеки обов'язково мають бути адаптовані до української реальності.

Проте, позитивний досвід інших країн показує, що не дивлячись на ряд нюансів практичного застосування, використання інструментів Evidence-Based Policy допомагає державним інституціям ефективно виконувати покладені на них функції та обов'язки, зокрема при забезпеченні національної безпеки.

Отже, актуальність доказового урядування й використання можливостей доказової публічної політики для задоволення запит суспільства на обґрунтовані й ефективні рішення органів влади й вироблення передбачувано результативних політик, зокрема у сфері безпеки, хоч і не є новим для світу, проте є надзвичайно потрібним для України.

Список використаних джерел

1. Sophie Sutcliffe and Julius Court / Evidence-Based Policymaking: What is it? How does it work? What relevance for developing countries? – Overseas Development Institute, November 2005 URL: <https://cdn.odi.org/media/documents/3683.pdf>.

2. Волошинская А. А., Комаров В. М. Доказательная государственная политика: проблемы и перспективы. Вестник ИЭ РАН. №4. 2015, с. 90–102 URL:

https://www.researchgate.net/publication/283213727_DOKAZATELNAA_GOSUDARSTVENNAA_POLITIKA_PROBLEMY_I_PERSPEKTIVY.

3. Філіппова В. Д. Доказова державна політика в галузі педагогічної освіти як інструмент раціональних та обґрунтованих державних рішень. Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 28 лютого – 2 березня 2020 року).– Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. – 413-416 с.

4. Філіппова В. Д. Формування та реалізація державної політики в галузі педагогічної освіти України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління 25.00.02 «механізми державного управління»/ Філіппова В. Д. – Харків, 2020 URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/arefFilippova.pdf>.

Хоменко О.А., кандидат історичних наук,
завідувач сектора «Музей Української революції 1917 – 1921 років»
відділу новітньої історії України Національного музею історії України

ДОНЕЧЧИНА ЯК ПОЛІГОН АПРОБАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ГУМАНІТАРНОЇ АГРЕСІЇ «РУССКОГО МИРА» У 2005 – 2013 РОКАХ

Піднесений до рівня «ідеологічного тарану» міф про окрему і цілковито протилежну всеукраїнській донецьку ідентичність став після поразки проросійських сил на президентських виборах 2004 р. офіційною ідеологією ПР (соціологи стверджують, що виборча кампанія «регіоналів» у 2012 р. на Донеччині всуціль була побудована на апеляції до «рускоязычия» та регіональної ідентичності [9, с. 58]); власне, починаючи з 2004 р., всі їхні виборчі кампанії розгорталися за таким примітивним сценарієм). Слід водночас підкреслити, що, як і кожен штучний конструкт, позбавлений тривкої історичної закоріненості та справжніх соціологічних підстав, цей міф не мав чітких світоглядних критеріїв і наповнювався «контентом» відповідно до ситуативних бажань номенклатурно-кримінальної верхівки Донеччини; з огляду на це, він міг варіюватися в діапазоні від істеричної українофобії та нагнітання демонстративно проросійських настроїв до їхнього суттєвого притлумлення – так було у перші роки правління В. Януковича, коли «регіонали», посівши ключові посади у київській владі, вважали за необхідне «пригасити» радикальний сепаратизм, сподіваючись з великим для себе зиском перетворити Україну «на колонію Донбасу» [3, с. 54].

Варто зазначити, що семіотико-семантичний формат міфу «донецької ідентичності» після поразки «регіоналів» у 2004 р. не зазнав особливих трансформацій, якщо не вважати за такі інтоксикацію соціуму на Донеччині фальшивою концепцією «утисків», яких нібито зазнає регіон від «помаранчевої влади». «В період президентства В. Ющенка особливістю Донбасу була невдоволеність статусом регіону в Україні. Вище політичне керівництво – «помаранчеві», розглядалася як чужа політична сила, сила, обрана Заходом України... Хоча головним способом структурування наративів було протиставлення влади і народу, коли мова заходила про регіон, з'являлося «регіональне Ми». Воно включало як народ, так і політичну силу, яка його представляє – Партію регіонів» [9, с. 68], – до цих слів С. Хобти можна додати тільки те, що Партія регіонів «представляла» народ не внаслідок його вільного вибору, а з тієї причини, що на Донеччині відбулася завершена «кримінальна революція», панував бандитський терор і здійснювалося тотальне «промивання мізків» електорату. Про те, наскільки важливим був цей аспект у загальній політико-культурній стратегії групи Ахметова-Януковича, свідчить той факт, що після 2004 р. підконтрольні їй органи влади в краї особливий акцент почали робити на розвитку т. зв. «регіональних» мовних і культурних програм, які б

всіляко підкреслювали окремішність Донеччини, її відмінність від інших українських регіонів, особливо – західних та центральних (прикладом тут може бути затверджена рішенням Луганської облради від 25 лютого 2011 р. регіональна цільова програма «Патріот Луганщини» [6, с. 166], на реалізацію якої із бюджету виділялися значні кошти). Відповідні гасла, які використовувалися у таких дискурсивних практиках, поставали семіотичними маркерами, покликаними окреслювати простір ненависті до України і рабської залежності населення від т. зв. «еліти»: «Донбасс не слышат в Киеве» (у сенсі – керівництву «регіоналів» у столиці запропонували мало керівних посад), «Донбасс порожняк не гонит», «Даешь победу на гора», «Донбасс кормит Украину» (абсолютна неправда; згідно із офіційними даними Держказначейства України, наприклад, у 2010 р. частка Донецької області становила 12% загальноукраїнського ВВП, натомість із бюджету вона отримувала 21% ВВП: щоправда, ці кошти до шахтарів не доходили, відразу ж розкрадаючись групою Ахметова-Януковича), «Донецким Киев на указ», «Донбасс никто не поставит на колени», «Мы – донецкие, с нами Бог» [8, с. 231]. Закономірним продовженням такого «контенту» стали інші маркери, які, прокреслюючи чітку демаркаційну лінію між «трудовым Донбассом» та «майданутыми», вже мали характер відверто сепаратистський: «Донбасс – исконно русская земля», «Россия защищает нас от бандеровцев», «Где говорят на русском языке – там и Россия» [8, с. 233]. Важливим було те, що жодне із цих гасел-макерів не орієнтувало свого «споживача» на громадянську активність (участь у діяльності невідконтрольної істеблшменту партії чи громадської організації, створення справді незалежної профспілки і т. ін.) – «орієнтиром» повсякчас підносився клієнтельний соціум із закріпленим ієрархічним розподілом соціальних ролей.

Важливим аспектом у загальній палітрі українофобії, російського шовінізму та прорадянської ностальгії став концепт героїзації кримінального світу, який почав посилено насаджуватися у міфі «донецької ідентичності», починаючи із 2005 – 2006 р. (значною мірою це було пов'язано також зі спробами піднести соціо-ієрархічний статус ключових постатей у керівництві Партії регіонів, багато з яких починали свій життєвий шлях із відвертого бандитизму). В оптиці такого міфу, де кримінальник поставав сміливою людиною, здатною на вчинок, ще більш нездоланною прокреслювалася межа між Донецьком і Києвом, и тим більше – Львовом. Прикметно, що всіляко ганьблячи С. Бандеру та Р. Шухевича, підконтрольні «регіоналам» ЗМІ зазвичай не називали їх «бандитами», а лише «предателями»: бандит – це хтось успішний, відважний, хтось, кому, як Р. Ахметову, постійно щастить у житті... О. Тараненко під цим оглядом наголошує: «І ця міфологема вже у ХХІ столітті стала основою вельми відомого міту про «донецьких», які влаштували у себе в місті особливу державу «безпределу» і експансують цей лад по всій Україні; міту відверто агресивного, вже не промислово-героїчного, не економічно-успішного, але кримінально-героїчного характеру. Так народжуються парадокси міфологізованої свідомости, за якими факти вибухів, убивств,

рекету в Донецьку викликають не засудження, а своєрідну гордість із того, що у нас «свої» поняття і закони, ми живемо за «своїми» правилами й «чужинцям» тут нічого робити» [7, с. 34].

Якою була роль імперської Росії у формуванні агресивно-антиукраїнського виміру донецького соціо-гуманіторного простору в період між Помаранчевою революцією та початком Революції Гідності? Без перебільшення – ключовою. Імперія розігрувала тут складну «багатоходовку», працюючи з багатьма групами та агентами впливу і ніколи не забуваючи при цьому, що всюди і завжди її цікавлять тільки власні інтереси. Путін та його оточення продовжували співробітничати з керівництвом «регіоналів», надаючи йому фінансову, організаційну та медійну допомогу (вище вже наводилися конкретні її приклади – домовленості про співпрацю між «регіоналами» та «Єдиной Россией», очолювана К. Затуліним представниця делегація путінських сановників на Другому сепаратистському з'їзді у Северодонецьку і т. ін.; від «регіоналів» натомість вимагалось призначати «людей Кремля» на ключові посади – так, наприклад, у січні 2011 р. «генеральним продюсером» Луганської обласної держтелерадіокомпанії було затверджено відомого піарника і громадянина РФ В. Матвеева), одначе повністю цій групі в Москві не довіряли, головню з причини її тотальної корумпованості. Після поразки проросійських сил у 2004 р. Путін та його оточення переконалися, що сепаратистський рух на Донеччині (навіть попри всю складність тамтешньої ситуації) стане вагомим чинником суспільного життя лише за умови, коли він буде інспірований зовнішніми силами. Іншими словами, сепаратизм у Донецькій та Луганській областях – це «товар», який мав бути завезений з-за кордону. Від 2005-го р. починаючи і аж до початку прямого збройного вторгнення навесні 2014-го р. Росія безперервно займалася такого характеру «контрабандою». Найперше – були створені (спочатку вкрай малочисельні, треба зазначити, але добре організовані й координовані з єдиного центру) групи й об'єднання проросійських сепаратистів, які почали отримувати фінансування безпосередню з Росії; підпорядковувалися вони також не босам «регіоналів», а кураторам, спеціально призначеним Кремлем. Ці сепаратистські групи структурувалися у перспективі розвитку двох визначальних напрямних: ідеологічної та практично-активістської. Ключовою постаттю для ідеологічного напрямку сепаратистського руху став давно пов'язаний із Кремлем журналіст В. Корнілов, який, починаючи з 2006 р., очолював «Украинский филиал Института стран СНГ» (варто нагадати, що засновником та директором московського «Института стран СНГ» був К. Затулін – провідний пропагандист російського неоімперіалізму та одна з ключових постатей у системі путінської влади). Саме В. Корнілову було доручено розробити ідеологічні засади для формування сепаратистського руху в Донецькому регіоні. Наслідком виконання цього завдання з'явилася книга «Донецко-Криворожская республика. Расстрелянная мечта», яку за часів правління В. Януковича видали великим накладом у харківському видавництві «Фоліо» [4]. Історична, на

перший погляд, праця, в якій мало йтися про один з малозначущих епізодів революційної хвилі 1917 – 1921 рр., під пером В. Корнілова перетворилася на відвертий пропагандистський маніфест з виразною антиукраїнською спрямованістю. В. Корнілов намагається переконати читачів, що Донеччина – це такий собі «окупований Україною» регіон, який увесь час плекав і плекає «расстрелянную мечту» чи то відокремитися від України в окрему «республіку», чи то вже просто приєднатися до Росії. Ця книга активно пропагувалася в Донецькому регіоні, відбулася серія її презентацій у «вишах» краю, донецькі медіа широко публікували її фрагменти.

Специфіка підтримки Кремлем практично-активістського напрямку донецького сепаратизму полягала в тому, що, на відміну від періоду кінця «дев'яностих» – середини «нульових», коли Москва працювала у краї зі структурами КПУ та ПСПУ, водночас намагаючись поширити на Донеччину вплив таких організацій, як ультраправе «Русское национальное единство» (до цієї неофашистської групи і П. Губарев [1] – у 2014 р. він стане одним із лідерів фейкової «Новоросії»), після Помаранчевої революції Росія взяла чіткий курс на творення окремих сепаратистських груп, які були б чітко орієнтовані тільки на донецьку специфіку. Найвпливовішою серед них (і єдиною реально дієвою) стала створена нечисленною групою осіб (серед співзасновників був і А. Пургін – з листопада 2014-го р. по вересень 2015 р. він буде призначений терористами т. зв. «председателем Народного Совета ДНР») «Общественное движение «Донецкая республика». Серед методів її діяльності – проросійські мітинги, поширення антиукраїнської друкованої продукції, збір підписів за «федералізацію» або за «Донецьку республіку». Оскільки ця група, як уже підкреслювалося, підпорядковувалася не «регіоналам», а призначеним Кремлем кураторам, то градус «провокативної складової» складової в її діяльності був на кілька порядків вищим, ніж той, до якого на Донеччині звикли вже всі, включаючи й українську владу. Саме провокатори з «Донецької республіки» ще у лютому 2009 р. першими проголосили «незалежність Донецька» – звичайно, фейкову, але за 5 років по тому ці фейки почали наповнюватися російськими танками та батальйонно-тактичними групами.

Водночас не можна не поставити ключове у контексті цієї розмови питання: чи була успішною для номенклатурно-кримінальної верхівки Донбасу (та для Кремля як її ляльководи) стратегія штучного конструювання в свідомості українських громадян, які мешкають в Донецькій та Луганській областях, симулякру «донецької ідентичності» як найвагомішої підстави для руйнування концептосфери всеукраїнського соборництва? Важко відповісти на це питання однозначно, важко в першу чергу тому, що нерозвиненість «громадянського суспільства» на Донеччині дуже утруднювала і утруднює справжнє науково-аналітичне осмислення прагнень, мотивацій, політичних пріоритетів мешканців шахтарського краю. Візьмемо, для прикладу, «мовне питання» (т.зв. «ущемление прав русскоязычных») – політтехнологічну

розробку, на якій більш ніж десятиріччя паразитували «регіонали». Партія регіонів, як відомо, мала на Донбасі найвищі рейтинги підтримки – і з цього мало б неминуче випливати, що ця проблема постає для донеччан гіперважливою, центральною, сказати б, сенсотворчою. Але як тільки з проблеми вилучається її адміністративно-директивна складова (інакше кажучи, як тільки такий «порядок денний» перестає спиратися на адміністративний та фінансовий ресурс «регіоналів»), з'ясовується, що вона взагалі на Донбасі мало кого цікавить: під час соціологічного опитування у 2013 р. тільки 6,3% мешканців Донбасу назвали мовну проблематику для себе справді актуальною, а агресивно-шовіністичний «Русский блок», який це «русскоязычие» підносить як єдину і визначальну доміанту своєї діяльності, набирає на виборах 2012 р. у Донецьку аж 0,4% [5, с. 380]). Подібне ж можемо ствердити і про інші точки буфуркації дискурсу «донецької ідентичності» – федералізацію України, союз із Росією, проблематику історичної пам'яті (найперше тут ідеться про демонізовану «регіоналами» історію УПА), питання євроінтеграції і т. ін.

Список використаних джерел

1. Азар И. Русский и бессмысленный. Последний день «народного губернатора Донецкой области. URL: <https://lenta.ru/articles/2014/03/06/donbass>
2. Бевз Т. Суперечності ідентичностей у Донецькому регіоні. *Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2015. №3. С.120 – 143.
3. Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 69 с.
4. Корнилов В. Донецко-Криворожская республика. Расстрелянная мечта. Харьков: Фоліо, 2011. 604 с.
5. Пархоменко С. Ідентичність у конфлікті на Донбасі. *Intermarum: історія, політика, культура*. Житомир, 2015. Ч. 2. С.376– 389.
6. Степико М. Гібридна війна як війна ідентичностей. Стратегічні пріоритети. Київ, 2016. Ч. 3. С.163 – 170.
7. Тараненко О. Донецьк без мітів. *Критика*. Київ, 2006. Ч. 9. С.33 – 34.
8. Тараненко О. Прояви міфології споживання у соціальній міфології Донбасу. *Діалог: Медіа-студії*. Одеса, 2015. Ч.20. С.225 – 238.
9. Хобга С. Ідентичність як фактор формування електоральних установок (на прикладі виборів в м. Луганську до Верховної Ради України 2012 р.). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2013. Ч.1. С.58 – 76.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Парфенюк Т.В., аспірант кафедри публічної політики
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(науковий керівник: **Телешун С.О.**, доктор політичних наук, професор,
професор кафедри публічної політики, Навчально-науковий інститут
публічного управління та державної служби Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка)

GOVERNMENT RELATIONS У ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І БІЗНЕСУ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Функціонування сучасного суспільства передбачає постійну взаємодію різноманітних груп інтересів. Відповідно зростає потреба в організації конструктивного діалогу між різними акторами, які діють в єдиному політико-економічному просторі. У даному контексті новим інструментом функціонального представництва інтересів виступає Government Relations (далі – GR), який дозволяє кваліфіковано представляти інтереси як громадськості, так і бізнесу в процесі прийняття політико-управлінських рішень.

Енергетична політика відрізняється високою інтенсивністю взаємодії держави і бізнесу, адже енергетичні компанії приділяють багато уваги побудові системи ефективної взаємодії з органами державної влади. Подібна система може стати полем взаємовигідної співпраці, сприятливо впливати на енергетичну інфраструктуру.

На сьогодні GR стає затребуваною сферою діяльності в Україні. Поява перших кейсів у сфері GR припадає на початок 2000-х рр. Тоді ще мало хто називав це GR – юристи сприймали дане явище просто як роботу на стику державних процесів і права. Другий етап розвитку можна віднести до 2009-2010 рр., коли проєктів стало більше і почали формуватися поняття та підходи до такої діяльності. Саме тоді в декількох вітчизняних юридичних компаніях з'явилися практики лобіювання. У 2016-2017 рр. розпочинається третій етап, коли частина правників, що пішли працювати у владні інституції, повернулись на юридичний ринок з розумінням роботи державного механізму, контактами та успішними кейсами [1].

У сучасних реаліях більшість компаній налаштовані на співпрацю з державою, яка є найважливішим гравцем на енергетичному ринку, тому для них надзвичайно важливо виглядати надійним і відповідальним партнером. Основними засадами взаємодії між органами влади та компаніями є публічність та прозорі правила взаємодії із зацікавленими сторонами; відкрита інформаційна комунікація компанії з органами державної влади; побудова взаємовідносин із зацікавленими сторонами з урахуванням їх інтересів та етичних вимог[2].

Бізнес стає політичним актором, який прагне поступово збільшувати свій вплив і активно взаємодіє з державою. Процес формування енергетичної політики неможливо уявити без ідей, запропонованих бізнесовими структурами, безпосередньо пов'язаними з їх цілями. З іншої сторони – суспільство здійснює громадський контроль як за органами влади, так і бізнесом. В рамках даної взаємодії до обговорення загальних проблем залучаються також інституції громадянського суспільства. При цьому для держави надзвичайно важливо стежити за правовою стороною питання, визначаючи рамки взаємодії між групами інтересів, представленими в більшості структурами бізнесу та громадянським суспільством, визначити обґрунтовані критерії оцінювання врахування органами державної влади інтересів бізнесу та громадськості, сформувати чіткі та стабільні правила гри та стежити за їх дотриманням для всіх учасників.

Зазначимо, що енергетична галузь в Україні перебуває сьогодні в стані кризи, причина якої – неконтрольований приріст потужностей «зеленої» генерації, тепла і суха зима, економічна криза та падіння споживання електроенергії через карантин. В результаті, виручку, яку генерація збирає зі споживачів, не вистачає для всіх: теплової, атомної і зеленої генерації [3]. Запуск енергетичного ринку показав, що гравці ринку, і регулятор, і міністерство – не були готові до нових, ринкових відносин.

При цьому вкрай недосконалим є енергетичне право. На сьогодні головними документами в енергетичній сфері є Енергетична стратегія України на період до 2035 року та схвалена у серпні 2021 року Стратегія енергетичної безпеки до 2025 року, а також низка інших законів. Відповідно до цих документів формується енергетична політика держави, енергетичні компанії в свою чергу співвідносять з ними свої цілі і дії.

Очевидно, що реалізація Енергетична стратегія України неможлива без прямої участі бізнесу. Для цього необхідно ініціювати інноваційні проекти, модернізувати свою інфраструктуру, а також впроваджувати нові технології у виробництво. В свою чергу держава має стимулювати компанії до подібних дій, адже для цього вона має низку механізмів, як наприклад, надання податкових пільг. При цьому покладення на державні компанії соціальних зобов'язань держави у вигляді вимог щодо постачання продукції/енергії за зниженими цінами для окремих категорій споживачів чи учасників ринків створює додатковий тиск на перспективи сталого розвитку таких компаній. Стратегічні державні компанії потребують негайної фінансової стабілізації та суттєвого

покращення рівня корпоративного менеджменту з метою підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому ринку України, виходу на ринки країн ЄС [4].

І тут виникає питання значення особистих зв'язків, які найчастіше виявляються набагато важливішими професійних навичок. Здатність GR-менеджера вийти на контакт з певним представником влади, які займаються питанням, що входять в інтереси компанії, є як запорукою його кар'єрного зростання, так і гарантом добробуту для бізнесу. Цікавим є той факт, що рішення, прийняті за таким каналам можуть варіюватися від окремо взятого тендеру, до санкції на поглинання меншої компанії, що особливо актуально в умовах вітчизняного енергетичного ринку. Тому енергетичні компанії в сучасних реаліях приділяють достатньо багато уваги побудові системи ефективної взаємодії з органами державної влади. У всіх великих енергетичних компаніях, що претендують на лідируючі позиції в галузі, є так звані GR-відділи, функціями яких є взаємодія з державою для поліпшення умов співпраці. Безсумнівно специфіка самої галузі накладає певний відбиток на роботу подібних департаментів, а також передбачає наявність особливостей у відносинах держави і компанії.

Розглядаючи GR як інформаційно-комунікаційну систему політичного діалогу бізнесу і держави, варто зазначити, що в його межах проводять консультації з таких питань, як експертиза законопроектів, вироблення рекомендацій щодо стратегічних питань соціально-економічного розвитку, формування та реалізація цільових соціально-економічних програм тощо. Адже для виходу з кризи необхідно нормалізувати роботу енергоринку, що передбачає нормальну взаємодію усіх його учасників з державними органами, конструктивну роботу з профільним комітетом у Верховній Раді. Тобто так чи інакше, держава все-таки прагне безпосередньо контактувати з бізнесом, роз'яснюючи йому свої запити і дозволяючи інтегруватися в свої цільові програми. Подібна робота може вестися в спеціалізованих профільних комісіях та комітетах. Крім того, взаємодія бізнесу з державними органами надзвичайно важлива для підвищення його інформованості про будь-які зміни, наприклад, в юридичній сфері. Таким чином підтримується необхідний для взаємовигідного співробітництва рівень комунікації між бізнесовими та державними структурами.

При цьому надзвичайно важливими у роботі GR-менеджера є прозорість та дотримання етичних стандартів комунікації з представниками органів влади. На нашу думку, GR-менеджер повинен володіти такими основними вміннями, знаннями та навичками, як високі комунікаційні здібності; етика ділового спілкування; знання галузевого законодавства, а також із питань організації влади; основи PR і маркетингу (для побудови комунікаційних кампаній); нормопроектувальна техніка.

Працюючи на досягнення результатів, варто виважено підходити до обрання інструментів роботи. Сьогодні основними видами професійної GR-

діяльності є: моніторинг, аналіз і прогноз державної політики, особливо в сфері діяльності компанії, формулювання потреб компанії у взаємодії з органами влади різного рівня, вироблення стратегії взаємодії компанії з органами державної влади, забезпечення додаткових преференцій компанії з боку держави [5].

GR-менеджер не тільки безпосередньо працює з конкретними чиновниками та іншими представниками владних органів, але і фактично здійснює довгострокове прогнозування взаємодії з владою. У цьому полягає аналітичний аспект GR-діяльності, в рамках якого фахівці визначають, в якому форматі буде здійснюватися комунікація. Відповідно, GR дозволяє брати участь у розробці та реалізації публічної політики в сфері енергетики не лише органам влади, а й бізнесу та інституціям громадянського суспільства.

Крім того, GR-фахівці представляють інтереси компанії в політичному середовищі, відслідковують можливі загрози для компанії з боку профільних політичних стейкхолдерів, реалізують комплекс спеціальних заходів, щоб запобігти реалізації цих загроз, а також аналізують потенційні можливості для збільшення капіталізації (прибутковості) компанії через її участь у політичних процесах [6, с.168].

Не секрет, що в деяких випадках представники енергетичного бізнесу можуть займати ключові посади в органах державної влади, що дозволяє максимізувати вплив якої-небудь компанії на прийняття політичних рішень.

Досить часто у ЗМІ наводять приклад нинішнього прем'єр-міністра Д.Шмигала – колишнього співробітника компанії ДТЕК, а також міністра енергетики О.Буславець, яка теж працювала в структурі компанії Р.Ахметова. Найявність свого головного представника на такій посаді дозволяє компанії успішно лобіювати свої інтереси в рамках одного з головних політичних інститутів України. Це є серйозним успіхом у тому числі для GR-менеджменту компанії, який вибудовує максимально комфортні умови взаємодії з державними структурами, однак в наших реаліях даний зв'язок часто носить корупційний характер, оскільки мова йде про фактичне поєднання державних інтересів з інтересами великого бізнесу.

При цьому великі енергетичні компанії тривалий час достатньо активно створюють «дорожні антикризові карти» через лобіювання своїх інтересів у державних органах. Зокрема, у компанії ДТЕК вже реалізована частина відповідного плану: обмеження імпорту електроенергії, преференції для "зеленої" енергетики. В документі усе зводиться до назв відомств, через які необхідно провести зазначені рішення, серед них: НКРЕКП, "Укренерго", Кабінет міністрів та Антимонопольний комітет [7].

Іншими яскравими кейсами є лобіювання депутатами інтересів певних енергетичних холдингів (з метою добитися прийняття відповідних рішень, часто сумнівних з точки зору закону) через тиск на НКРЕКП [8].

Енергетичні компанії проводять круглі столи з представниками Енергоатома, представниками НЕК «Укренерго», народними депутатами,

членами міжфракційного депутатського об'єднання «За розвиток атомної енергетики», міськими головами, науковою спільнотою та іншими зацікавленими сторонами. Для прикладу під час круглого столу «Ринок електроенергії. Проблеми та шляхи вирішення» (2020) учасники погодилися, що основне спільне завдання політиків, чиновників та очільників енергогенеруючих державних компаній – лобіювати атомну генерацію, причому на всіх рівнях, а основним завданням є налагодження діалогу та пошук найефективнішого шляху вирішення нагальних проблем в енергетиці [9].

В цілому діяльність GR-департаментів енергетичних компаній в Україні схожа з роботою згаданих департаментів в рамках інших галузей. Вони також прагнуть сформувати максимально комфортне середовище для взаємодії з державою, забезпечити компанії певні переваги і мінімізувати можливі ризики. Не менш важливим є процес побудови системи формальних та особливо актуальної у вітчизняних реаліях системи неформальних зв'язків. Проте є і низка відмінних рис, головна з яких полягає у нерозвиненості інституту державно-приватного партнерства (далі – ДПП) в енергетичній сфері. Як відомо, саме ДПП є одним з ключових каналів взаємодії та співпраці держави і бізнесу. Держава в певному сенсі прагне компенсувати цей момент своїми інвестиціями в галузь, без яких її розвиток буде повільним. В сучасних умовах ринку, та все ж існуючої конкуренції, компанії необхідно довести свою інвестиційну привабливість. Успішна робота GR-департаменту є одним з ключів для вирішення цієї проблеми.

Участь компанії в різних соціальних програмах суттєво покращує її шанси на будь-яке партнерство. Варто згадати про необхідність спільної роботи GR- і PR-відділів, де перші відповідають за вибудовування діалогу з владою, а другі з громадськістю. Один департамент повинен визначити в якій саме сфері держава найбільш зацікавлена в даний момент і чому саме туди повинні бути направлені необхідні ресурси, інший же повинен висвітлити цей процес максимально вигідно для компанії. Тому соціальна відповідальність бізнесу може прослідковуватись у різних сферах, зокрема таких як екологія наприклад.

На сьогодні GR-фахівці в Україні ведуть свою діяльність в умовах відсутності масштабної конкуренції, фактичної олігополії, і досить серйозного впливу держави на великі енергетичні компанії. Якщо при подібній ситуації в побудові взаємозв'язку буде допущений масштабний прорахунок, це призведе до катастрофічних наслідків для стану компанії на ринку, саме тому GR-менеджмент є найважливішим елементом загального успіху компанії.

Список використаних джерел

1. Бізнес + політика + право = GR. Як це працює на юридичному ринку. Юридична газета. №14. 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/biznes--politika--pravo--gr-yak-ce-pracuyue-na-yuridichnomu-rinku.html> (дата звернення 28. 08.2021).

2. Наявні дефіцити взаємодії між органами влади та оператором АЕС України та шляхи їх усунення. Енергоатом : веб сайт. URL: <https://www.energoatom.com.ua/uploads/presentations/ned2019/4%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%9A%D0%BE%D1%88%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0.pdf> (дата звернення 28.08.2021).

3. Як влада рятує монополіста ДТЕК Ахметова за рахунок українців. Бізнес Цензор : веб сайт. URL: <https://biz.censor.net/r3194042>

4. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 28.08.2021).

5. GR - связи с государством. Теория, практика и механизмы взаимодействия бизнеса и гражданского общества с государством. Учебное пособие / под ред. Л.В. Сморгунова и Л.Н. Тимофеевой. М.: РОССПЭН, 2012. С.221.

6. Міжсекторальні взаємодії як основа публічного управління : навч. посіб. / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

7. ДТЕК Ахметова має план по лобіюванню інтересів у держорганах - частина його вже реалізована. Економічна правда. Травень 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/05/21/660781/> (дата звернення 02.09.2021).

8. НКРЕКП звернулася до ДБР через лобіювання депутатами інтересів ДТЕК (доповнено). Українська енергетика. 2020. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/nkrekp-zvernulasia-do-dbr-lobiuvannia-deputatami-interesiv-dtek> (дата звернення 02.09.2021).

9. Атомну енергетику потрібно лобіювати на всіх рівнях. Енергоатом : веб сайт. 2020. URL: https://www.energoatom.com.ua/ua/press_centr-19/novini_kompanii-20/p/atomnu_energetiku_potribno_lobiuvati_na_vsih_rivniah-46125(дата звернення 02.09.2021).

Рейтерович І.В., кандидат політичних наук, доцент,
керівник політико-правових програм Українського Центру суспільного розвитку

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Тридцять років Незалежності України – достатній період для того, аби проаналізувати особливості вітчизняного політичного процесу, дослідити його

місце серед інших суспільних процесів, а також визначити ключові проблеми та перспективи розвитку.

Почнемо з того, що політичний процес – це форма функціонування політичної системи суспільства, яка еволюціонує у просторі та часі. Даний процес відображає реальну взаємодію суб'єктів політики, яка здійснюється не відповідно до намірів правлячої еліти та політичних лідерів, а в результаті дії багатьох різнорідних внутрішніх і зовнішніх факторів. Ця сукупність дій усіх суб'єктів політики щодо реалізації власних специфічних функцій у сфері влади й забезпечує розвиток або занепад політичної системи [3, с. 517]. Ключовими факторами, які впливали при цьому на політичний процес в Україні, є такі:

- *трансформація інституційної системи.* За роки Незалежності в Україні склалася специфічна інституційна система, в якій формальні «правила» гри, закріплені відповідною нормативно-правовою базою, перебувають у своєрідному симбіозі з неформальними (і напівлегальними) практиками впливу олігархічних або кланових груп. Час від часу останні вдавалися до фактичного «захоплення держави» шляхом концентрації влади (в обхід Конституції України) в руках президента країни. Тому показово, що, наприклад, однією з основних вимог Революції Гідності був перехід до парламентсько-президентської республіки, адже головна перевага парламентсько-президентської форми правління полягає в залученні значно більшої, ніж за змішаної чи президентської, кількості політичних акторів до ухвалення політичних рішень, чим створюються умови для усунення політичної монополії фінансово-промислових груп [1, с. 60].

- *роль груп інтересів та груп тиску.* У країнах представницької демократії соціальні групи делегують право представляти і відстоювати власні інтереси в структурах влади своїм представникам, відповідно основною функцією представницьких органів влади є досягнення балансу інтересів максимально можливої кількості соціальних груп [2, с. 58]. Однак в Україні модель представництва інтересів є гібридною, тобто поєднує формальні та неформальні політичні практики, притаманні неопатримоніальним режимам, в результаті чого створюються умови для домінування олігархічних груп. Наслідком цього є існування гібридного політичного плюралізму – формально в Україні за роки Незалежності було зареєстровано 436 політичних партій, проте майже всі вони або існували виключно на папері, або є політичними надбудовами фінансово-промислових (олігархічних) груп. До цього слід додати вкрай низьку інституційну спроможність організацій громадянського суспільства, що в результаті витісняє активних громадян на периферію політичного процесу та змушує фактично «вигризати» сфери компетенції для себе (у той час як у країнах сталої демократії держава радо ділиться власними компетенціями з громадянським суспільством).

- *ціннісна система та поведінковий код вітчизняної політичної еліти.* В основі останніх, починаючи з середини 1990-х років, знаходилися чотири неформальні інститути: непотизм (кумівство), корупція (передусім політична),

клієнтелізм та тіньова економіка (за підрахунками експертів у 2020 році її рівень становив 30% обсягу офіційного ВВП). До цього слід додати розповсюджену практику укладання у середовищі вітчизняного політикуму неформальних угод (в основі яких – принципи «політичної доцільності» та «правила гри для обраних»), що пов'язано, по-перше, з відсутністю взаємної довіри основних політичних акторів один до одного, а, по-друге, з бажанням політичних еліт максимально відсторонити громадян від процесу вироблення публічної політики в державі. Зазначені неформальні політичні практики (довкола яких відбувається перманентна запекла боротьба за право їх формувати) призводять до такого вкрай небезпечного явища як деінституціоналізація, коли влада ліквідує старі, може й неефективні, але загальноприйняті «правила гри», при цьому не пропонуючи нові (особливого поширення дане явище набуло після 2019 року). Наслідком цього є послаблення керованості державою, загальна делегітимізація, сплеск політичної корупції та посилення політичної апатії у суспільства. Крім того, неформальні «правила гри» суттєво обмежують конституційно гарантовані права і свободи людини та громадянина в Україні.

- *взаємовідносини влади та бізнесу*. Оскільки бізнес є активним актором не лише соціально-економічних, а й політичних процесів у країні, його взаємодія з владою має принципове значення як для проведення реформ у різних сферах суспільного життя, так і для вироблення публічної політики. Однак на сьогодні в Україні про завершення формування дієвої інституційної системи, здатної забезпечувати ефективну взаємодію влади та бізнесу, в основу якої покладено чітко встановлені правила та норми їх саморегуляції, поки що не йдеться. Це пов'язано з цілим комплексом невирішених проблем, основними з яких є такі:

1. Недосконалість механізмів комунікації влади з бізнесом щодо визначення основних пріоритетів розвитку країни у політичній та соціально-економічній сферах. Зазначений діалог в основному є ситуативним та активізується виключно як відповідь на внутрішні або зовнішні виклики.

2. Позиціонування влади як головної, домінуючої, а не рівноправної сторони у взаємодіях з бізнесом, яка нав'язує свої «правила гри» (за результатами соціологічних опитувань, переважна більшість респондентів схильні вважати, що держава заважає діяльності малого та середнього бізнесу в Україні).

3. Збереження системи диференційованого ставлення органів публічної влади до бізнесу, в основу якої покладено механізми прямої (персоніфікованої) взаємодії та надання преференцій окремим бізнес-структурам (передусім наближеним до політичних сил, представленим у Верховній Раді тощо).

4. Низький рівень соціальної відповідальності бізнесу, його рентоорієнтована поведінка та намагання інтегруватися безпосередньо у владу (в основному це стосується великих підприємств, які використовують політичну діяльність для розширення власного бізнесу – так званих олігархів).

Інтегруючи своїх представників у владу, бізнес отримує преференції у процесі вироблення політики та задовольняє насамперед не суспільні, а корпоративні інтереси, часто взагалі підмінюючи поняття.

5. Високий рівень корупції, передусім у політичній сфері, що призводить до домінування різноманітних неформальних практик, які фактично витісняють на периферію політико-управлінських процесів формальні інститути, діяльність яких пов'язана з міжсекторальними взаємодіями.

Отже, мусимо констатувати, що станом на сьогодні в Україні сформувалася своєрідна інституційна пастка – неефективна самопідтримувана стійка інституційна рівновага, в основі якої – сукупність формальних та неформальних політичних інститутів (з суттєвим домінуванням останніх) у політичному процесі, яку ніхто з головних акторів не зацікавлений змінювати. Це пов'язано з тим, що в умовах інституційної пастки політичні еліти здатні отримувати ренту (по суті, грабувати країну) та утримуватися при владі. Попри це, окремі інституційні зміни, що відбулися в Україні після 2014 року (розширення спроможності організацій громадянського суспільства, посилення процесів політичної конкуренції, початок реформи судової системи, децентралізація, реформа державної служби, зміна зовнішньополітичних пріоритетів, що впливає на аксіологічну трансформацію українського суспільства тощо) сприяють поступовому виходу нашої країни з інституційної пастки та поступовому переходу від «гібридного» політичного режиму до країни з повноцінною демократією.

Список використаних джерел

1. Державне політичне правління і національна єдність: аналітична доповідь / за ред. О.М.Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2017. 248 с.
2. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / за ред. д. політ. н., професора Г.І. Зеленько. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2014. 164 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.

ПСИХОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Жовтянська В.В., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

Кухарук О.Ю., кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

«МИ І ВОНИ»: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Політичні технології застосовуються для досягнення різних цілей – як тактичних, так і стратегічних. Для політичного життя України здебільшого притаманне короткотривале застосування технологій, приурочене певній події – виборам (найчастіше), прийняттю чи провалу політичних законів, «розігріванню» суспільної думки на певну тему (як з метою популяризації конкретної теми, так і з метою створення димової завіси, щоб відвернути увагу від інших актуальних подій). Значно рідше політичні технології залучаються для системного формування іміджу політиків чи ставлення до певних явищ чи подій. Застосування політичних технологій, як правило, включає в себе апеляцію до цінностей і соціальної ідентичності особистості, її когнітивного та афективно-ціннісного компоненту.

Таке застосування технологій має очевидні наслідки для тих, хто їх застосовує – досягнення або недосягнення короткотривалої політичної мети. З точки зору тривалих соціально-психологічних наслідків, таке використання технологій переважно є деструктивним, таким, що призводить до загострення суспільної поляризації і поділу на «ми і вони». Подія, до якої було приурочене збільшення актуальності і значимості ціннісних аспектів соціальної ідентичності, так чи інакше минає. А наслідком застосування відповідних технологій стає посилення соціальної категоризації, яка лежить в основі формування і підтвердження соціальної ідентичності. Наслідком соціальної категоризації є міжгрупове протиставлення з ін-груповим фаворитизмом і аут-груповою агресією. Звичайно під дією технологій конфлікти процеси, що знаходяться в «сплячому» режимі, актуалізуються. Але закінчення застосування технології часто не призводить до переходу конфлікту в «сплячий» режим, провокуючи уже спонтанне розгортання конфліктних дискусій. Та навіть у випадку повернення конфлікту у «сплячий режим», він

відбуватиметься уже з іншими характеристиками соціальної ідентичності, іншими характеристиками, що присвоюються ін- та аут-групі, і, відповідно, «сплячий» конфлікт при наступному його пробудженні (яке часто може бути уже спонтанним) буде мати інший рівень напруги. Також може змінитись базове, повсякденне сприйняття членів аут-групи, а значить посиляться глобальне протиставлення «ми і вони» у суспільстві.

Слід зазначити, що актуалізація протиставлення «ми і вони» у суспільстві не обов'язково є побічним наслідком застосування політичних технологій. Актуалізація такого протиставлення в інформаційному просторі часто сама є різновидом політичних технологій, спрямованих на підвищення електоральної підтримки певних політичних суб'єктів.

З одного боку протиставлення «ми і вони» може розглядатися як нормальна і навіть універсальна політична практика, якщо говорити про політичну боротьбу представників різних суспільних ідеологій. Сегментація суспільства за політичними поглядами і відстоювання цих поглядів через інститут партійного представництва лежить в основі сучасного політичного процесу. Якщо якась соціальна група відстоює свої інтереси, беручи участь в цьому процесі, то вона вже де факто протиставляє себе іншим учасникам цього процесу, які мають інакші погляди та інакші інтереси. І цілком логічно, що політичні партії, які виражають ці інтереси, у своєму дискурсі будуть апелювати до цього протиставлення, бо воно лежить в основі виокремлення цих партій, як виразників певних політичних ідеологій.

Але ця загальна картина має свої нюанси, якщо говорити про специфіку політичного процесу в країнах з недостатньо усталеними демократичними інститутами і пов'язаною з цими інститутами політичною культурою, яка так само знаходиться в процесі формування. Якщо в цьому контексті розглядати Україну, то неважко помітити, що більшість представлених у сучасному політичному просторі партій не мають чітко визначених ідеологічних прив'язок. Крім того, не завжди є очевидним, якою мірою ці партії відстоюють інтереси свого виборця, а якою – власні інтереси і інтереси афілійованих з ними фінансово-промислових груп.

Саме ця неочевидність, яка зрештою виражається у відносно невисокому рівні довіри населення як до партій, так і до окремих політичних лідерів, змушує політиків до жорсткого протиставлення у своєму дискурсі «ми і вони». При цьому нелояльність однієї групи населення до іншої має компенсувати нелояльність цього населення до політиків, які претендують на те, щоб опинитись для свого потенційного виборця в категорії «ми».

Наслідком застосування такої політичної технології є не лише загострення внутрішніх протиріч і конфліктів у країні. Вона продукує також зниження критичності населення до політиків, які потрапили до категорії «ми», що пов'язано з механізмами внутрішньогрупової прихильності до особи, як прототипного носія соціальної ідентичності. Крім того, знижується електоральна увага до конкретних політичних програм, оскільки фокус уваги в

політичних дискусіях зміщується від обговорення позитивних соціально-економічних пропозицій на обговорення негативів, пов'язаних з діяльністю опонентів.

Узагалі, самозбереження і самопросування еліт через протиставлення у політичному дискурсі «ми і вони» може бути розглянуто у більш широкому контексті. Зокрема, в якості групи «вони» можуть бути взяті громадяни інших країн або націй. Показовими в цьому плані є процеси формування ультраправих режимів у Європі на початку 20-го століття. Не надто вдалі в економічному і соціальному розрізі спроби побудови демократії у низці європейських країн призвели до пошуку винних, на роль яких тоді було обрано не політичні еліти і не широкі верстви населення, а інші держави або представників певних етносів. Наслідки впровадження такої стратегії нам, на жаль, добре відомі. В сучасному світі аналогічна стратегія самовиправдання еліт застосовується в Російській Федерації. Актуалізація у політичному дискурсі теми зовнішніх ворогів зменшує претензії населення до правлячих кіл, які презентуються як захисники вітчизни на світовій арені. Ці приклади дозволяють нам побачити, що протиставлення «ми і вони» загрожує загостренням не лише внутрішніх, а й зовнішніх конфліктів, а також утвердженням авторитарних і тоталітарних режимів правління.

Кім В.В., аспірант інституту соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

(науковий керівник: **Губеладзе І.Г.**, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, президент ГО «Асоціація політичних психологів України»)

ТЕХНОЛОГІЇ НЕВЕРБАЛЬНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Основними методами дослідження є спостереження та вивчення відеоматеріалів, аналіз політичних подій та ролівої поведінки учасників політичних процесів.

Сучасна українська політика має декілька суттєвих ознак, які напряму впливають на актуальність теми маніпуляцій та їх невербальної компоненти. До них можна віднести:

- Швидкість політичних змін та відсутність сталого напрямку розвитку політичних процесів, постійне оновлення складів Верховної Ради, що

демонструє змінність політичних смаків та необхідність пристосовуватись до нових тенденцій.

- Активне втілення в комунікації сучасних маркетингових технологій.
- Традиційна висока привабливість опозиційних політичних сил та їх спроможність впливати на політичне життя протягом усієї каденції чергового владного режиму.
- Притаманна українським виборцям традиційна система цінностей виживання, що провокує інтерес до політичного життя та альтернативних, відмінних від провладного бачення поглядів на розвиток країни.
- Існуючий тренд на розширення переліка комунікативних інструментів, що використовуються в сучасній політичній комунікації, розширення каналів донесення політичної інформації до виборців.
- Демографічний дисбаланс, активне зменшення чисельності чоловіків в старших вікових групах та посилення значення «жіночої» складової в визначенні пріоритетів виборців.
- Розширення переліку учасників політичних процесів за рахунок великої кількості громадських об'єднань та організацій, посилення їх впливу на політичні процеси.
- Велике значення фактору персональних рис лідерів політичних рухів і сил, залежність популярності політичної сили від привабливості та харизматичності її лідера.

Таким чином вище зазначені ознаки складаються в декілька ключових факторів впливу невербальної компоненти на політичну комунікацію взагалі та на її маніпулятивну складову зокрема.

1. Інтенсифікація комунікації. Політична комунікація не залишається лише в просторі політичного життя. Всі учасники політичного процесу активно використовують будь-які комунікативні інструменти за засоби донесення власної точки зору.

2. Впровадження нових маркетингових технологій в питанні формування та просування політичного іміджу політичних сил та окремих політиків. Відбувається постійний пошук нових креативних способів привернення уваги виборців.

3. Актуальні та не реалізовані потреби виборців. Характерні для нашого суспільства цінності виживання формують емоційний характер прийняття політичних рішень та негативно впливають на усвідомленість наслідків цих рішень.

4. Активний та перманентний політичний процес у сучасному політичному житті України. Політичні події не закінчуються лише періодом Президентських чи парламентських виборів. Велику увагу привертають і місцеві вибори, і політичні кримінальні процеси, і багато інших подій, які змушують лідерів думок та політиків усіх рангів втручатись в інформаційний простір та постійно конкурувати один з одним.

5. Зміна формату комунікації в бік все більшого неформального характеру спілкування. Збільшення чисельності політичних «гравців» та їх «загравання» з виборцями міняють сам формат політичної комунікації, спрощують його, збільшують увагу саме до емоційних складових цього процесу.

Таким чином комунікативний процес стає все більш складним та насиченим, він мігрує в бік емоційності та спонтанності спілкування, забезпечуючи більший вплив невербальних факторів в процесі комунікації. Незадоволені ключові потреби населення формують базу для більшого успіху відверто маніпулятивних інструментів впливу.

Метою цієї роботи є потреба у створенні інструменту ідентифікації та оцінювання ступеня застосування в політичній комунікації невербальних маніпулятивних інструментів.

Для досягнення цієї мети необхідне виконання наступних задач:

1. Визначити поняття політичної маніпуляції в комунікативному процесі.
2. Визначити перелік невербальних інструментів впливу та сформувані його опис.
3. Визначити гіпотезу щодо механізму впливу невербальних чинників на психоемоційний стан учасників політичної комунікації.
4. Визначити додаткові фактори, які впливають на успішність застосування зазначених інструментів невербальної комунікації.
5. Визначити технологічну послідовність застосування різних невербальних інструментів для створення суб'єктом комунікативного процесу успішного маніпулятивного акту.

В процесі роботи виникла необхідність розглядати термін політичної маніпуляції не лише як прихований спосіб впливу на індивідуальну, чи колективну думку, але ще як ознака рольового розподілу між суб'єктами політичного процесу. В даному випадку невербальну маніпуляцію слід розглядати як внутрішню потребу маніпулятора підсилити власну емоційну позицію, тобто як ознаку непевності у силі власної переваги в сфері раціонального підґрунтя.

Ключовий аспект застосування невербальних маніпуляцій полягає в необхідності підсилити саме емоційну складову комунікації. Тому жоден маніпулятивний інструмент не застосовується окремо від вербальної інформаційної складової. Окрім цього невербальні інструменти маніпуляції застосовуються групою, підсилюючи один одного.

До таких інструментів слід відносити:

- Характер пози в процесі спілкування.
- Характерні жести, їх локації та повторюваність.
- Голосові характеристики.
- Відповідні мімічні вирази.
- Маніпуляція дистанцією при особистому спілкуванні.
- Фізіологічні ознаки потужних емоційних станів.
- Характерний зоровий контакт.

Прикладом маніпулятивної поведінки можуть бути наступні випадки: виступ української політекині Юлії Тимошенко на Майдані Незалежності 23 лютого 2014 року, одразу після повернення із політичного ув'язнення. Особливостями комунікації на невербальному рівні є наступні риси:

- Динамічна поза, постійний нахил вперед, не дивлячись на те, що пані Тимошенко знаходилась у інвалідному візку.

- Жести: часте притискання рук до себе (характерний жест щирої душевності та схвильованості), активна, але занадто локалізована жестикуляція біля грудей, «благаючи» жести долонями догори, велика кількість жестів стиснутих у кулаки долонь і швидка зміна на направлений догори вказівний палець.

- Активна мімічна картина туги й печалі, підняті вгору внутрішні кути брів, витягнуті вниз кути губ.

- Динаміка інтонацій від відверто жалібних інтонацій на початку виступу, до гнівних, сильних, потужних і промовистих інтонацій в середині та наприкінці виступу. Особливої уваги привертають достатньо традиційні для Юлії Володимирівни Тимошенко інтонації «страждання», коли останні склади останніх слів у фразі набувають протяжності, гучності та періодичної то піднесеної, то зниженої інтонації.

- Чітка направленість жестів або до аудиторії (вперед), або вгору. Така направленість свідчить про намагання «підняти» власні жести вище, щоб їх могла бачити як найбільша кількість людей.

- Наявність жестів, направлених до себе, особливо при згадуванні про нову владу, нову відповідальність, нову розбудову та ін.

- Високий м'язовий тонус, що проявлявся в силі стискання долонь.

Всі ці невербальні ознаки відбувалися на тлі емоційних подій, пов'язаних як з перемогою Майдану, так і з поверненням самої Юлії Володимирівни Тимошенко із політичного ув'язнення. Маніпуляція полягала у занадто високій емоційності самої промови та намаганні привернути до себе увагу і закріпити власний політичний статус політичного лідера.

Попередні результати дослідження дозволяють зробити декілька ключових висновків:

1. Застосування інструментів невербальної комунікації притаманне будь-яким учасникам політичної комунікації і залежить в великій мірі від вмінь, навичок та особистої схильності до маніпулятивної поведінки

2. Базовим посилом до застосування маніпулятивних технологій є почуття власної невпевненості у силі своїх аргументів та здатності переконати співрозмовників.

3. Найчастіше невербальна маніпуляція відбувається в моменти емоційно значущих подій чи в стані ситуацій з невизначеним рольовим розподілом, коли домінація лідерів та аутсайдерів може бути кардинально змінена.

4. Ключовим завданням невербальної маніпуляції є не конкретна дія чи поведінка, яку очікує маніпулятор від інших учасників комунікації, а зміна їх емоційного стану та відношення до того чи іншого аспекту спілкування.

5. Для деяких «гравців» політичного процесу притаманні улюблені інструменти та засоби маніпуляції, які застосовуються частіше та все більш вдало.

Список використаних джерел

1. Непп М., Холл Д. Невербальное общение, 7-е издание. С-Питербург: Изд-во Питер, 2014. с. 435.

2. Основи соціальної психології: підручник для закладів вищої освіти/Ред. М.М. Слюсаревський. – Київ: Талком, 2018. с. 228.

3. Хрестоматія по психології: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов./Сост. В.В. Мироненко; Просвещение. 1987. с. 223.

4. Україна в світовому дослідженні цінностей (WVS-7) [Електронний ресурс]: Український інститут соціальних досліджень/ О.М. Балакірева, канд. соціол. наук.

<https://drive.google.com/file/d/1zBsRKru3xFwMq54aegJGH1nSfqAr81ts/view>

Корсакевич С.С., член Асоціації політичних психологів України,
випускник школи політичних лідерів ВБФ «Україна-Юнеско»,
директор консультаційного центру ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
здобувач ступеня доктора філософії Інституту соціальної і політичної
психології НАПН України, юрист, психолог

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ І ДЕРЖАВНИЦЬКИХ РІШЕНЬ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

«На базовому рівні терміни «комунікація» і «політика» є майже синонімами»
У.Бернстайн

«Мова має дві функції, з одного боку вона пояснює світ, а з іншого його
змінює»
Автор

Легітимація влади складний та багатоаспектний процес. Юридичні, політичні, соціологічні науки торкаються цього поняття, розкриваючи його своїм науковим арсеналом, при цьому психологічні науки часто залишають

осторонь зміст, структуру та форми цього феномену, більше уваги приділяючи вивченню реакції громадян на такі явища.

Дані тези є спробою вивчити психологічну, деякою мірою юридично-психологічну сторону легітимації влади і державницьких рішень з подальшою побудовою змодельованої технології політичної комунікації, як засобу для легітимації владних інститутів, персон та продуктів їх діяльності (закони, постанови, укази тощо).

Ми стисло розкриємо поняття «легітимація» та «легітимність», щоб далі було простіше зрозуміти процеси передуючі цьому явищу та його похідні, які впливають на масове свідоме(несвідоме) громадян, і як результат призводять до дій або бездіяльності.

Легітимність – це тривала згода більшості прийняти правління даного класу, ієрархії, влади в якості законного, яка має безліч інтерпретацій [1].

Ще відомий конституціоналіст В.Е.Чиркін [2] зауважив, що легітимація це стан фактичний, не обов'язково формальний, а частіше неформальний.

Авдійський В.І. розглядає легітимність та легітимацію як складний соціально-правовий феномен, який передбачає: по-перше, «усвідомлення» пануючим суб'єктом (апаратом державної влади) свого права на владу, наявність реальної можливості і здатності здійснювати цю владу; по-друге, сприйняття цієї влади, ставлення до неї з боку підвладного суб'єкта (населення держави) [3].

При цьому, у будь-якому випадку підкреслю найголовніше, легітимність – це факт свідомості людей [4]. Ніякі посилання на документи, економічна й інша доцільність або традиції не зроблять владу легітимною до тих пір, поки ці аргументи не стануть переконливими для більшості або, хоча б, для значної кількості громадян.

Психологічна наука досліджуючи свідомість людини, громадянина та мас знайомить нас із такими поняттями як «навіювання», «зараження», «переконання». Все це – методи впливу на свідомість з одного боку, а з іншого – комунікація, а точніше комплекс комунікативних засобів.

Річ у тім, що комунікація в даному випадку має більш широке розуміння, ніж просто слова. Це такий комплекс комунікативних засобів у якому спостерігаються тілесні, мімичні, інтонаційні ефекти з боку політиків або ведучих мас.медіа, також використовуються візуалізації, набори образів, символів, асоціацій (від цифр, графіків, діаграм до кольорів, занадто ускладнених або занадто спрощених інтерпретацій подій, фактів та ін.). Все це використовується у політичній комунікації. Тепер доречними постають наступні питання: як побудована політична комунікація? Що обумовлює її ефективність? Яка технологія політичної комунікації використовується задля легітимації влади?

Спробуємо коротко і ясно дати опис структури такої технології з психологічної точки зору. Уявімо, що є якийсь політичний інститут, персона або державницьке рішення, нехай в нього недостатньо правових підстав для

існування або навіть його законне існування може викликати обурення, спротив, активізацію альтернативних громадянсько-політичних сил. Як інтегрувати у свідомість такі сумнівні рішення? Як позиціонувати їх необхідними та доречними? Тепер маємо наступну послідовність:

1. З'являються чутки з неперевірених джерел, з заяв де-юре невідповідальних осіб. Поширення контенту про ймовірність реалізації таких політичних рішень у соц.мережах та інших каналах інформації (ми не пишемо тут про попередні або проміжні соціологічні дослідження, адже мова вже про реальний процес легітимації того чи іншого політичного явища) – це дає можливість промоніторити, проаналізувати рівні прийняття, спрогнозувати реакції громадян та політичних опонентів. Метод впливу: навіювання.

2. Імітація реальних дій по легітимації політичного рішення політиками та експертами у формі роздумів вголос, пояснення та візуалізація процедури та позитивних наслідків такого рішення (передачі на радіо та ТБ, інфографіка в інтернеті тощо) – на цьому етапі обирається найдоречніша форма політичного меседжу для найбільш «безболісного» сприйняття громадськістю та політичними опонентами. Метод впливу: переконання.

3. Корекція потрібного політичного меседжу і прийняття мір щодо захисту від політичних опонентів рішень, які підлягають легітимації – фінішний етап перед запуском офіційного, основного рішення.

Після вищеописаних трьох кроків ми спостерігаємо на шпальтах інтернет-видань, в новинах, на онлайн відео-платформах заголовки на кшталт: «Верховна рада прийняла Закон про...», «Кабінет Міністрів ухвалив ...», «Президент підписав призначення...» та ін. І вже не так важливо, чи є відповідність Конституції України, чи є відповідність вже існуючим законам та положенням. Легітимацію нового політичного рішення завершено. Наше ставлення до такої інформації вже більш лояльне.

Варто зауважити, що у подібну структуру «захиті» методи психологічного впливу та прийоми, які ефективно використовуються під час легітимації політичної влади або політичних рішень. Роздивимось деякі з них.

На комунікативному полі спрямованому на легітимацію влади та державницьких рішень, рефлексуючи, можна побачити наступне:

1. Формування інфантильної позиції. Вас намагаються зробити «дитиною» (слова із політичних ток-шоу, інтерв'ю, як приклад: «ця тема занадто складна» - має підтекст, що тема складна для людського, громадянського, народного розуміння, що демотивує навіть цікавитися тим, чи іншим питанням; «народ не може цього терпіти» - вирішують за вас, що ви можете, а що ні; «не дамо зіпсувати наше життя та шлях до Європи» - отже ви даєте це зробити, вас гноблять, ви беззахисні і ваші особисті кроки до Європи ментально, культурно просто нівелюються без участі даного політика чи конкретної політичної сили – такі патерналістські позиції мають мету змусити вас покластися на владу у прийнятті політичного рішення).

2. Формування емоційної пастки – штучної зони ризику, погрози та вірогідної системи покарання. Вас намагаються залякати поганими наслідками в невизначеному майбутньому (слова із політичних ток-шоу, інтерв'ю, як приклад: «якщо ми не будемо дотримуватись ...обмежень, то ситуація може дійти до надзвичайного стану та комендантської години.» - коли, за яких обставин, на який період не уточнюється конкретно, але емоційно ви вже відчуваєте себе некомфортно; «якщо ми не приймемо цей Закон, то вважайте, що ми програли війну» - вас зіштовхують у позицію переможеного, що жодному з нас емоційно неприємно; «без погашення даної позики за кошти бюджету, в тому числі, який формується з податків на нас чекає економічна криза і колапс» - в даному випадку зміст понять «економічної кризи» або «колапсу» і форма їх протікання невизначені але це навіює негативні емоції).

3. Формування об'єму та задання вектору уваги у потрібному напрямку. Вам намагаються пояснити що для вас важливо, а що другорядне (слова із політичних ток-шоу, інтерв'ю, як приклад: «зараз не на часі гратися в лібералів, коли під загрозою життя та здоров'я громадян» - можливо вашому життю та здоров'ю нічого не загрожує, але вашу увагу звертають саме на це; «новопризначений... зазначив, що після попередників залишилося чимало питань, які він має вирішувати» - вашу увагу звернули на проблемну сторону діяльності, а не перспективну, яка вимагатиме стратегії та плану дій з вимірюваними результатами) [5] *.

Таким чином, ми не стверджуємо, що це єдина структура і методи впливу, які спрямовані на легітимацію політичної влади. Ми хотіли лише ознайомити читача з можливою психологічною складовою політичної комунікації, яка має на меті легітимацію влади та державницьких рішень.

Теоретичні та практичні дослідження політичної комунікації, як особливої технології легітимації влади, заслуговують уваги та подальшого вивчення даного феномену не тільки політологами, юристами, політичними психологами або філологами але й пересічними громадянами, що сприятиме більш глибокому розумінню політичних процесів.

* - додаток з цитатами українських політиків, в якому читачеві пропонується особисто визначити підтекст та методи впливу у висловлюваннях:

- «Між іншим, цей вірус дітей не вражає, а зараз помруть всі пенсіонери» - Ілля Ємець

- «А натомість в селах вони підняли у 39 разів єдиний податок для фермера, підняли земельний податок. І ще забрали з фермера ПДВ. Оце їхня децентралізація.» – Вадим Івченко

- «Там (в Мінських угодах) же повна і безумовна амністія. Тобто, ті, хто збили літак малайзійських авіаліній, де загинули майже 300 ваших співгромадян, їм все прощають.» - Анатолій Гриценко. *Пояснення:* міжнародне право та українське законодавство забороняє амністувати військових злочинців та осіб,

які скоїли злочин. Мінські угоди – це правовий документ, який не може суперечити міжнародному та українському законодавству.

«Україна сьогодні є лідером в Європі по дитячій смертності і смертності породіль» - Юлія Тимошенко

“Наразі ледь не половина українців розчаровані в тих, кого обрали, й не бачать заміни” – Світлана Заліщук.

Список використаних джерел

1. Новая философская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/8565/
2. Чиркин, В.Е. Основы государственной власти. – М.: Юрист, 1996. – С.112
3. Авдийский, В.И., Механизм легитимации государственной власти (Историко-теоретическое исследование) : Дис. ... д.ю.н: СПб., 2002. – 342 с.
4. Назаретян А.П. Политическая психология. – М., 2001.
5. База даних проекту VoxCheck «Антологія Брехні» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nepravda.org/#/>, 2019-2021.
6. Філоненко М. М. Психологія спілкування. Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2008.

Кравченко С.І., аспірантка факультету психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЙ КОНСОЛІДАЦІЇ ГРУП ПОЛІТИЧНО РАДИКАЛІЗОВАНОЇ МОЛОДІ

Сучасний світ – це час комплексних задач, вирішення яких потребує об'єднання зусиль та ресурсів. Прогрес несумісний з ідеологічними крайнощами. Для нашої держави, до складу якої до того ж входять люди різних ідентичностей, важливо сформувати технології з досягнення діалогу, створити безпечний простір для їх солідаризації. Це є завданням наукових інститутів, що мають спрямувати вузькі особисті інтереси в русло універсальних благ державних інтересів.

Через відсутність об'єднуючої ідеї та артикульованих політичних цінностей зникає єдиний порядок солідарності, а довіра, відкритий діалог стають неможливими, що підсилює напругу в суспільстві [3]. Домінуючим для українського суспільства є процес формування локальних порядків солідарності. О. Кармадонов, Г. Ковригіна [2, с.19] називають локальну солідарність «партикулярними кон'юнкціями», до яких відносяться в тому числі і політичні кон'юнкції, що потенційно становлять серйозну загрозу дезінтеграції суспільства.

Зміни в свідомості українців після Революції гідності актуалізували відмінності в політичних поглядах і ставленнях та сприяли активізації патріотичних, націоналістичних настроїв та об'єднань, з одного боку (йдеться про об'єднання активістів правого політичного крила, що набуло особливо яскравого прояву в період подій на Майдані). З іншого, про прихильників ліво-орієнтованої ідеології, що відповідає напрямку світових політичних тенденцій. Радикалізація ідей будь-якого крила однаково переходить до порушення прав та взаємного протистояння (при цьому за теорією підкови, ультраправі та ультраліві ближче один до одного, ніж до центру). Адаптація до вимог глобалізаційного світу передбачає гнучкість, взаємопроникнення полюсів та їх взаємозбагачення, що виражається у варіативності підходів та способів вирішення політичного питання в залежності від його змісту.

Для розробки технологій з консолідації ми маємо звертати увагу перш за все на те, що робить людей більш схильними до догматичності та екстремальних ідеологій. Актуальні дослідження в якості маркерів-критеріїв пропонуються такі: нейрональні та генетичні пресупозиції, що схиляють до певного полюсу політичного мислення; когнітивні; а також соціальне середовище як комплекс умов, що стверджують цю радикалізацію. В полі нашої компетенції опиняються дві сфери – когнітивна та середовища, які ми дещо розширимо та запропонуємо конкретні можливі способи впливу з метою консолідації:

1. Когнітивні стилі і схеми. Когнітивні диспозиції – способи сприймання та обробки інформації становлять архітектуру ідеологічного світогляду. Утвердження принципу раціональності вимагає системної роботи над подоланням когнітивних упереджень. Метакогнітивний дефіцит маніфестується у поляризованих і радикальних переконаннях, тому інтервенції з розвитку метакогніцій можуть бути ефективними у зниженні негативних ефектів обробки інформації, відповідно, і рівня політичної поляризації. Показники впевненості у правильності власного рішення та рівень розвитку метакогніцій – складові, що впливають на відкритість людини до коригуючої її думку інформації. Орієнтація в цьому сенсі має бути на зміну когнітивних програм, вплив яких завжди відбивається на способах оцінки та прийняття рішень.

2. Психосемантичні структури, що становлять окремі форми мислення світу груп є джерелом різниці цінностей та карт смислів. Вдала технологія має вибудовуватись на проясненому значення слів та цінностей, щодо яких виступають окремі групи. За відмінними вербальними конструкціями можуть бути невідмінні цінності та смисли. Непрояснені значення відкривають простір для маніпуляцій через підміну понять, що призводить до штучно створених конфліктів. Про процеси зближення понять - результати дослідження О. Артем'євої [1]: у носіїв протилежних позицій, з відмінними на початку показниками, число шкал, що співпадають, збільшується після виконання спільної діяльності, спільного оцінювання (наприклад, зображення). Діють механізми: зближення семантик, включення чужого досвіду, можливість

взаєморозуміння та взаємодоповнення. До того ж, практика виконання спільної діяльності підвищує точність сприймання.

3. Виміри політичних цінностей дозволили нам віднайти світоглядні точки перетину, а також досі непримиримі розбіжності серед ідеологічно орієнтованої молоді. Ми можемо стверджувати, що насправді в них більше спільного, ніж відмінного. Гострі відмінності бачимо за цінностями: демократії, рівності, толерантності (на перших позиціях серед лівих і на останніх – серед правих), традиції і націоналізму (на перших позиціях серед правих, на останніх – у лівих). Як правило, при конструюванні взаємодії акценти зміщуються саме на відмінності, що відповідає політтехнології кліваж (від англ. cleavage – розщеплення)[4]. Cancel culture – це теж технологія поляризації суспільства, за якою висуваються однозначні оціночні судження, розміщуючи прихильників різних поглядів на різних полюсах, збільшуючи тим самим дистанцію між ними.

4. Створення єдиного об'єднуючого наративу. Ми висували спробу щодо консолідації на основі існуючих культурних кодів, беручи показники культурної ідентифікації та включеності, але отримали статистично значущі відмінності між групами, де серед правих показово виражена сформована прихильність культурним цінностям, в той час як у випадку з лівими ця політико-психологічна категорія не є сформованою. А отже, використання існуючих культурних кодів, а точніше, спосіб їх презентації, наразі не може стати основою примирення ідеологічно поляризованих представників суспільств. Для цього має бути сформована нова основа.

5. Запропонувати ідею, яка б не порушувала категорії ідентичності окремих груп. Наразі ідентичності виражаються в термінах конфлікту, право – лівий розподіл пропонує різні форми політичної реальності. Об'єднуюча ідея має формуватись як конвергенція і консенсусний центр, в якому передбачено простір для самовираження, об'єднання навколо спільних досягнень та реалізації можливостей в областях культури, техніки, науки. Реалізація талантів та можливостей. Кожен корисний великому цілому в своїй системі цінностей та смислів.

Різноманіття збагачує. Важливо, яке місце ми цьому відводимо, наскільки вміло включаємо людей з різними здібностями та поглядами і дозволяємо їм реалізовуватись відповідно до їх змісту. В цьому сенсі політичні технології мають бути спрямовані на те, щоб включити людину з її унікальністю до великої державної системи.

Список використаних джерел

1. Артемьева Е. Ю. (1980) Психология субъективной семантики. — М.: Издательство МГУ.
2. Кармадонов О.А., Ковригина Г.Д., (2018) Неочевидность солидарности: проблема эмпирического изучения трудно верифицируемых социальных

состояний. Социологические исследования, 10, 14-23.
DOI: 10.31857/S013216250002154-2.

3. Кочубейник, О. М. (2018). Локальні порядки солідарності як синдром соціальної аномії. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*, 2 (12), 93–110.

4. Ford, R., & Jennings, W. (2020). *The Changing Cleavage Politics of Western Europe. Annual Review of Political Science*, 23(1).doi:10.1146/annurev-polisci-052217-104957.

Палагнюк О.В., кандидат психологічних наук,
докторантка Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

СОЦІАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ: ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ЧИ ПРИРОДНИЙ ПРОЦЕС?

В сучасному світі загострюються проблеми, які так чи інакше на перший план висувають політичні процеси. Так, українське суспільство останнім часом характеризують як трансформаційне або транзитивне, якому властива суттєва реорганізація всіх сфер життя соціуму, що відбувається як множинність взаємовпливів цивілізаційних, геополітичних, політичних, економічних інституційних чинників. Результативність означеної реорганізації, значною мірою, залежить від очевидних складнощів у площині соціальної інтеграції та взаємовідносин суспільства на усіх рівнях. За цієї ситуації сфера громадянського суспільства і публічної політики мала б стати ареною для дискусії з приводу необхідності солідарності українців як найважливішої складової українського буття. Зрештою, все зводиться до потреби осмислення і врахування психологічного виміру цих процесів.

Варто визнати, що на зовнішньому рівні практично усі зміни в житті соціуму напряму залежать в тому числі від розподілу політичної влади, а, отже, від переважаючих ціннісних пріоритетів політикуму [2; 5]. Хоча реально, окремої уваги потребує питанням психології політичних технологій як таких, що спрямовані або на загальне благо, або ж на забезпечення інтересів конкретних людей чи груп. В цьому контексті, особливої гостроти набувають питання політичного життя за умов комплексної кризи в українському суспільстві, де больовими точками тривалий час виступають війна на Південному Сході України та її реальність на інформаційному, соціокультурному, а тому і на соціально-психологічному рівнях в цілому. Адже першорядними завданнями визначаються пошук шляхів досягнення суспільної єдності, задіяння адекватних механізмів підтримання стійкості соціальної системи, інструментів протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, досягнення соціальної солідарності.

Між тим, проблеми солідарності соціальної і питання національної солідарності є спільнокореновими, оскільки соціальна солідарність виконує життєво важливу функцію – відтворення соціальної системи на будь-якому її

ієрархічному рівні, від груп первинних соціальних осередків до соціуму в цілому [1; 3]. Рівень соціальної солідарності в українському суспільстві визначає ступінь гармонійності його функціонування і в цілому життєві шанси і перспективи. А відсутність солідарності несе у собі загрозу соціальної дезінтеграції. У силу цього за нормального функціонування соціуму солідарність, як правило, є об'єктом неослабної уваги, як з боку правлячої в суспільстві групи, так і з боку інших соціальних інститутів, чия діяльність прямо обумовлена рівнем консолідації і кооперації їхніх членів.

Отже, актуалізується потреба з'ясувати, чим насправді є соціальна солідарність: політичною технологією чи природнім процесом? Тобто, за рахунок чого досягається цілісність соціуму, організована на принципах взаємопорозуміння, толерантності, співпраці, справедливості і спільної відповідальності всіх суб'єктів взаємодії, що зможе ефективно протистояти тенденціям аномії, атомізації, диференціації, розшарування, дезінтеграції, поляризації. Чи можливо штучно «організувати» таку спільність, готовність відстоювати спільне благо, підтримувати, появляти співпричетність, виходячи із зовні заданих «програм дій»? Зрештою, це спонукає відповісти на питання: які характеристики, ознаки, показники визначають природу соціальної солідарності і які соціальні механізми лежать в основі зміни цих характеристик.

Як виявилось, вивчення соціальної солідарності досі зосереджувалося на інституційних, політико-правових, суспільно-історичних та соціокультурних аспектах її функціонування, де утверджувався її статус як феномену соціального рівня [1; 2; 4]. Проте з огляду на зростання десолідаризаційних або негативно спрямованих локалізованих солідаризаційних тенденцій актуалізується потреба у локусі уваги на психосоціальному рівні, що поставить акцент на світоглядних настановах, цінностях, соціально спрямованій діяльності, соціально-інтеграційних процесах тощо. Наразі у вітчизняній психології відмічається наявність численних розвідок, релевантних щодо проблематики соціальної солідарності, які стосуються розгляду: проблем національної й соціальної ідентичності, соціально-психологічних властивостей спільноти в перспективі її розвитку (В. О. Васютинський); становлення політико-правової свідомості молоді в межах ідентифікаційних процесів (З. Ф. Сіверс, В. М. Духневич, О. Ю. Осадько); суспільної (національної) консолідації в межах націєтворення (О. В. Сушій); суб'єктних вимірів націєтворення (В. О. Татенко); порядку соціальності та його психологічних детермінант: норм, звичок, традицій, настановлень (О. М. Кочубейник); чинників, видів та механізмів суспільної консолідації (А. О. Овчаров); психології груп і психологічної підтримки суспільних трансформацій в межах рольової взаємодії, детермінованої закономірністю рольової комплементарності (П. П. Горностай). Проте можемо підсумувати, що досі немає цілісної наукової соціально-психологічної теорії соціальної солідарності.

Аналіз існуючих наукових розвідок в означеному напрямку доводить, що в контексті спроби цілісного дослідження соціальної солідарності різні автори

виокремлюють її показники, зв'язок з іншими суміжними феноменами, шляхи і можливості досягнення [3]. Зрештою спостерігається «змішування» психологічних аспектів досліджуваного феномену з явищами іншого порядку. Хоча, гадаємо, для психологічної кристалізації солідарності не зайвим буде звернутись до міждисциплінарного підходу. Зокрема, варто пригадати хоча б приклади в історії, які певною мірою вказують на солідарність, що дозволить візуалізувати психосоціальну підкладку солідаризаційних процесів і виявити можливості технологізацій в цій сфері.

У контексті французьких соціологічних теорій одночасно вчення про солідарність розвивали Ж. Фурьє (Фурьє, 1951), О. Конт (Конт, 2007) і Е. Дюркгейм (Дюркгейм, 1991), які розглядали це явище в якості морального фундаменту суспільства, який є основою консенсусу і забезпечення завдяки домінуванню в ньому соціальних почуттів і соціальних ідей певного типу, а саме тих, що сприяють зміцненню громадської солідарності (Конт, 2007). Отже, солідарність є синонім нормального суспільного стану, а її відсутність розглядається як соціальна патологія (Вебер, 1990; Сорокін, 2010; Мид, 2009; Блумер, 2004; Шютц, 2003). Як відомо, у тоталітарних суспільствах традиційно солідарність досягалася переважно за рахунок насильницького елементу. Європейський шлях формування соціальної солідарності базується на поділі праці, загальних ідеях, моральних правилах, ритуалах і загальних почуттях, а також на взаємодії індивідів [2; 3]. В історії існує чимало прикладів солідарності, яка досягалася і забезпечувалася здебільшого двома способами: штучним (авторитарним) або природнім (відносно демократичним). Так, у ХХ столітті зміни тоталітарної системи демократично спостерігались в багатьох державах Європи, коли демократії терпіли поразку, країни підпадали під владу зовсім недемократичних режимів. У 1922 р. в Італії до влади приходять Муссоліні, у 1933 р. у Німеччині – Гітлер, у 1939 році в Іспанії встановлюється авторитарний режим генерала Франко, що демонструє зміну взаємодії громадянського суспільства та держави. На теренах колишнього Радянського Союзу тоталітаризм був впроваджений і панував значно триваліший відрізок часу. Проте, починаючи з ХІХ століття в Європі активно розроблялась і втілювалась у практику теорія соціальної держави. Юридичне закріплення соціального характеру державності вперше знайшло своє втілення в ст. 20 Конституції ФРН 1949 р., проте ідеалу такої державності у повному обсязі до сих пір не досягнуто. У середині ХХ ст. суспільствознавці виступили з попередженням, що надмірно велика кількість активних груп може паралізувати функції представницької влади і викривити їх на користь більш «організованих» груп, навіть в умовах зрілої «демократії». Таким чином визнавалось, що не лише надмірна присутність держави в економічній сфері, але й громадянське суспільство може «негативно» вплинути на економічну ефективність, що й досі виступає суттєвим аргументом у сучасному глобалізаційному світі ХХІ ст. А це вказує на чіткі детермінанти

солідаризаційних процесів у Європі, обумовленість їх економічною доцільністю в пергу чергу.

Що ж до країн пострадянського простору, то психологічний зміст солідарності тут набуває іншого зовнішнього «обрамлення». Тоталітарна солідарність цієї частини Європи зазнала краху з розпадом Союзу. Проте далі можна простежити доволі різні вектори і особливості солідаризації у незалежних державах. Назвемо кілька найяскравіших прикладів появу солідарності у цій геолокації: Польща, Україна, Грузія, Білорусь. Сьогодні Білорусь прямує шляхом, яким починала йти Польща. Варто пригадати, що у Гданську 31 серпня 1980 року було підписано так звані серпневі домовленості між страйкарями і владою тогочасної комуністичної Польщі, що дало старт боротьбі за демократичні перетворення. Протистояння, що тривало ще майже десятиліття, завершилося падінням комунізму в Польщі. Польська «Солідарність», попри чвари її колишніх засновників та нинішніх прихильників, залишається історією успіху для багатьох народів по всьому світу. Шляхи й способи політичного і соціокультурного «звільнення» Грузії, Білорусі та України супроводжуються балансуванням процесів, здебільшого, деструктивного діалогу між владою і громадянським суспільством. Проте, гадаємо, немає чіткої відповіді, де в цьому дискурсивному полі з клаптиковою ідентичністю має місце політична технологія, а де природний процес. Впевнено можна вести мову про обумовленість солідарності тісним взаємозв'язком між соціально-психологічною та політичною сферами життєдіяльності соціуму. Безсумнівно, що, попри неможливість досягнення і закріплення солідарності як доконаного стану, вона виступає процесом постійного досягнення і підтримання у природньому вияві, що потребує спільних зусиль влади і громадянського суспільства.

Важливо наголосити: солідарність виступає феноменом, який забезпечує внутрішню єдність та самоорганізованість соціуму, що проявляється у його здатності до соціальної саморегуляції, самозбереження і саморозвитку та дозволяє максимально використовувати можливості усіх членів суспільства для індивідуального і всезагального блага. Такі пошуки спрямовують наше дослідження в напрямі теоретичних підходів, де ми знаходимо засадничі положення розуміння сутності соціальної солідарності: традиція вивчення суспільства, що пропонує враховувати суб'єктивні аспекти соціальних феноменів і процесів в історичному контексті (М. Вебер); дослідження великих соціальних груп як колективних суб'єктів з позицій суб'єктно-вчинкового підходу (С. Л. Рубінштейн, А. В. Брушлинський, В. А. Роменець, В. О. Татенко та ін.), осмислення масових явищ психіки, обумовлених приналежністю індивіда до великої соціальної групи (Г. Адорно, Е. Фромм, К. Левін, Г. Теджфел, С. Московічі); психологічні теорії групової згуртованості (П. П. Горностай, А. В. Петровський, Л. Фестінгер, Л. Б. Орбан-Лембрик); положення теорії соціального порівняння, за яким утворення великих соціальних груп є

основою ідентифікації як оцінювання їхніми членами точності своїх особистих переконань і поглядів (Л. Фестінгер, С. Шахтер).

Виходячи з перелічених підходів, ми тлумачимо солідарність як специфічну властивість суспільства, що виникає стихійно або керовано на основі інтеграції особистісних потенціалів солідарності більшості його членів, завдяки чому відбувається конвергенція суспільних процесів (соціальних, політичних, психологічних, освітніх, інформаційних тощо) на спільній меті («під владою певного дискурсу») та формується згуртованість на рівні великих груп. Крім того, стереотипи, громадська думка, соціальні уявлення, історична (колективна) пам'ять, традиції та звичаї, колективні почуття, настрої, які, на наш погляд, забезпечують протооснову об'єднаних тенденцій у суспільстві. Ці протооснови, функціонуючи в умовах конкретної соціально-історичної ситуації, лягають в основу особливих способів тлумачення реальності – дискурсів як впорядкованих сукупностей знань про дійсність, що сформувалися в колективній, а також індивідуальній свідомості. Особистість як член певної сукупності великих груп, одночасно перебуває у смислового полі декількох дискурсів, внаслідок чого формує своє усвідомлене ставлення до тих чи інших перспектив суспільного життя. Психологічним осередком такого ставлення ми пропонуємо вважати «особистісний потенціал солідарності», тобто якісну характеристику особистісної спроможності діяти вільно, активно та усвідомлено у напрямі сконструйованої певним дискурсом ціннісно-ідеологічної смислової системи. У певному сенсі мова про особистісний потенціал солідарності може йти як про систему індивідуальних відмінностей, пов'язану із інтенціями на згуртованість навколо певних смислів, цілей та цінностей. Відтак перспективами подальших досліджень виступає вивчення структурних компонентів особистісного потенціалу солідарності, її соціально-психологічні чинники й механізми досягнення та підтримання.

Список використаних джерел

1. Журавлев А.Л. Юревич А.В., Мироненко И.А. Психологическая наука в глобальном мире: вызовы и перспективы. Психологический журнал. 2018. Т. 39. № 2. С. 58-71.

2. Ідентичність та соціальна солідарність у Центрально-Східній Європі. Т. Каменська, Я. М. Курчевський, П. Ожеховський та ін. ; за ред. проф. Н. Коваліско, д-ра А. Скратеринчука, проф. О. Лісеєнко, проф. Р. Радзіка. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка ; Lublin : Wydawnictwo UMCS ; 2020. 224 с.

3. Клименко М. І. Соціально-філософське осмислення поняття "соціальна солідарність" : теоретичні витoki і практики дослідження. Вісн. НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. 2007. № 2(20). Ч. 2. С. 69–72.

4. Криза в Україні: зони ураження. Погляд соціологів. Упорядник М.О.Шульга. К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2010. 104 с.

5. Рябчук М. Цінності та ідентичності. Збруч. 23.10.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/83879>

Ракова М.О., студентка II курсу бакалаврської програми
кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Фурсенко А. Р., студентка II курсу бакалаврської програми
кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Костецька Л.М., кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

ЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

Політична психологія як наукова дисципліна зародилася на порубіжжі науки про політику, з одного боку, і психології, насамперед соціальної – з іншого. Цей процес був надто тривалий, позаяк не одразу склалося усвідомлення того, що людина є соціальною істотою, і в суспільній, громадській діяльності багато залежить безпосередньо від неї, її складу характеру, індивідуальних особливостей.

Нині під політичною психологією розуміється наука про закономірності, механізми, умови і чинники прояву політики як соціально-психологічного феномену. Політику творять конкретні люди, особистості. Як особистостям їм властиві специфічні, унікальні конкретні риси. А тому необхідно враховувати, що дії і вчинки людей безпосередньо пов'язані з їх психологічними особливостями. Саме почуттєве сприйняття людиною політичної ситуації призводить до того, що в історії політики і політичної діяльності існує так багато логічно незрозумілих політичних дій. Саме це й слід враховувати, коли постає потреба визначити політичну психологію як окрему, відмінну від інших науку [2].

Складність та багатоплановість феномену влади проявляє себе в системі суспільних відносин і відповідних їм сфер – політиці, управлінні, моралі та праві. Стає зрозумілим, що в основі ефективного управління та політики лежать певні технології, але є очевидним, що під технологіями, особливо під політичними, фахівці розуміють цілий комплекс методів, засобів та прийомів. І чітке визначення змісту та предметного поля політичних технологій є

актуальним і важливим завданням для фахівців, які досліджують відповідну наукову сферу [6].

Але політичні технології – це не тільки методологічно об'єднана сукупність процедур цілеспрямованої діяльності, мета якої – отримання бажаного заданого результату для замовника, але послідовність дій, спрямованих на вироблення відповідних алгоритмів поведінки суб'єкта, це особливо очевидно під час аналізу виборчих політичних технологій. Саме певні установки, які визначають вибір тієї чи іншої політичної сили суб'єктом виборчого процесу, є метою політичних технологів. І сьогодні в політичному житті вони займають вагоме місце і стають одним з методів соціального управління. В такому разі актуалізується питання з'ясування можливості та етичності застосування сучасних політичних технологій та методів, у тому числі і маніпуляційних, для розв'язання проблем державного управління [5].

Політичні технології зумовлені сутністю всього політичного процесу як сукупної діяльності суб'єктів політики. Саме політичний процес охоплює найрізноманітніші види політичної діяльності в межах конкретної політичної системи.

Політичні технології мають певний характер і особливості, механізм дії і впливу на окремих громадян, усе суспільство загалом. Проте застосування політичних технологій, їх дієвість багато в чому залежать саме від психологічного складу характеру того, хто їх використовує. Крім того, особливості їх використання значною мірою зумовлені рівнем політичної культури суб'єкта політики. Йдеться про конкретного політика, його людські індивідуальні якості, рівень моралі, громадянської свідомості, відповідальності за свої дії не лише перед власною совістю, а й перед людьми, яких стосується його політична діяльність. Звідси постає питання про моральність політичних дій, вчинків конкретного політика, політичної партії, об'єднання, інших суб'єктів політичного процесу. Тобто не можна спрощено сприймати і поділяти думки, що політика, мовляв, – брудна справа, бо за кожною політичною дією стоїть особа чи особи, які є джерелом, ініціаторами, виконавцями таких дій.

Політичні технології є системою засобів, завдяки яким реалізуються політичні цінності, інтереси. Вони є невіддільним структурним елементом політичної культури окремих суб'єктів політики, суспільства загалом [3].

Пошук ефективних форм управління в умовах публічності політичного процесу є насущною потребою практики сучасних суспільств і безпосереднім чином пов'язаний з дослідженням політичного процесу, політичної ситуації та політичних подій. Ефективність управління безпосередньо пов'язана з наявністю об'єктивної інформації про об'єкт управління або впливу. Отримати сьогодні відповідну інформацію без відповідних технологій практично неможливо. Ще однією технологією, без якої в умовах публічної політики управління може стати безрезультатним, є політична аналітика, яка в даному контексті є технологією збирання, обробки та інтерпретації інформації, потрібної для прийняття рішення в умовах прозорості та публічності. Крім

того, на пошук нових теоретико-методологічних підходів до розв'язання зазначених проблем нашої країни потреба подолання перманентного кризового стану влади, при поглибленні негативних тенденцій у державному управлінні. На жаль, основною проблемою трансформаційних процесів в Україні є те, що нові завдання вирішуються переважно старими засобами, оскільки нові демократичні механізми в державних інституціях та суспільстві відсутні. Разом з тим головним елементом демократичного суспільства, який передбачає узгодження інтересів різних суспільних груп у процесі підготовки та ухвалення рішень органами влади, є взаємодія публічної політики та управління. Глибинна сутність публічної політики полягає у залученні до процесу прийняття політичного рішення всіх зацікавлених сторін у вирішенні конкретної проблеми [1, 4].

Підсумовуючи викладене, зазначаємо, що політичні технології – це не тільки методологічно об'єднана сукупність процедур діяльності, мета якої є отримання бажаного заданого результату для замовника, але послідовність дій, спрямованих на вироблення відповідних алгоритмів поведінки суб'єктів. Зокрема, це чітко видно під час маніпулювання свідомістю громадян, замаскованого психологічного тиску, зокрема, на виборців під час виборчих процесів, які є різновидом політичного процесу.

Враховуючи вагомість психології як науки, роль політичної психології у політичних технологіях і процесах, а також її вплив на державне управління загалом, акцентуємо на актуальності частково досліджуваної нами теми, на значенні та вмілому застосуванні політичних технологій у державного управління. Тому, проблематика психології політичних технологій буде темою наших подальших розвідок.

Список використаних джерел:

1. Головатий М. Ф. Політична психологія : навч.-метод. посіб. Київ. 2006. С. 3-10.
2. Кочубей Л. О Категоріальне осмислення виборчих процесів. *Політ. Менеджмент*. Київ. 2009. № 4. 37 с.
3. Психологічні особливості політичних технологій. URL: <https://buklib.net/books/31815/> (дата звернення 07.09.2021).
4. Ринковий Т. Політичні технології як складова публічної політики та управління на сучасному етапі державотворення. Київ : Вісник НАДУ, 2009. С. 223-229.
5. Телешун С. О., Титаренко О. Р., Рейтерович І. В., Вировий С. І. Вступ до політичної аналітики : навч. посіб. Київ : Вид-во НАДУ, 2006. 168 с.
6. Телешун С. О., Сьомін С. В., Титаренко О. Р. Політична аналітика в системі публічного управління : навч. посіб. Київ : Вид-во НАДУ, 2008. С. 135-190 с.

Стрижкова Є.І., студентка II курсу бакалаврської програми
кафедри публічного управління та економіки
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Юрганов О.С., студент II курсу бакалаврської програми
кафедри публічного управління та економіки
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Костецька Л.М., кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЇ

Без знання особливостей, класифікації, специфіки політичних технологій та без вміння їх використовувати досягти успіху в політичній діяльності практично неможливо. А для практичного оволодіння ними передусім потрібні відповідна науково-теоретична підготовка, вміння вивчати й аналізувати об'єктивні умови, в яких діють конкретні суб'єкти політики. Це стосується соціально-економічної, політичної ситуації в країні, регіоні; особливостей функціонування соціальних і національних груп у суспільстві, їх потреб й інтересів; розстановки політичних сил; статусу та рівня впливу на громадян політичних партій, рухів, об'єднань, засобів масової інформації.

У світовому арсеналі політичних дій нагромаджено чималий досвід використання як позитивних, так і негативних засобів досягнення стратегічних цілей і реалізації завдань політики. Для підвищення ефективності політичної діяльності використовують спеціально розроблені й випробувані на практиці політичні технології [1, с. 415].

Поняття «політична технологія» не має вичерпного трактування. Технологія – це процес застосування прийомів, спрямованих на досягнення конкретної мети реального суб'єкта і результат цієї діяльності. Тобто, технологія є результатом певного застосування різних прийомів, яке відбувається, коли повторювані дії для досягнення цієї мети продемонстрували більш оптимальні і економічні способи вирішення проблеми. Водночас, технології слід відокремлювати від прийомів і методів взаємодії [4, с. 318].

Політичні технології є сукупністю цілеспрямованих дій, зорієнтованих на досягнення відповідного політичного результату як методу «перетворення» об'єктивних законів політики на механізм управління, тобто перекладу з абстрактної мови політичної науки на конкретну мову рішень, документів, нормативів, вказівок, що регламентують діяльність людей і стимулюють їх на як найефективніше досягнення зазначеної мети [3, с. 344].

Тому, політичні технології, якими є сукупність прийомів, методів, способів, процедур, використовують суб'єкти політичної діяльності, а саме, громадяни, політичні і суспільні групи, політичні партії, громадські об'єднання, групи тиску тощо.

Сучасні політики і політологи дедалі активніше застосовують психологічні поняття, за допомогою яких намагаються пояснити зміст і характер таких суспільних явищ, як ментальність, політична мобілізація, реактивність, ригідність, рівень домагань, фрустрація тощо, дати психологічний портрет політичних лідерів.

Психологічна перебудова, необхідність підвищення ролі психологічного компонента в суспільно-політичному житті стали одним з центральних завдань сучасного етапу розвитку суспільства, держави, людини. Його вирішення ґрунтується на знанні динамічної мотиваційно-вольової сфери свідомості та діяльності суб'єктів, їхніх соціально-психологічних зв'язків та відносин. Недооцінка психологічного компонента в політичному житті, тим більше заперечення його, призводить не лише до низького рівня вивчення психологічного аспекту політичної свідомості мас, а й до великої помилки – ідеологізації політичної свідомості і форм політичної діяльності суб'єктів [2, с. 400].

Політико-психологічним регуляторам відводилася другорядна роль, що негативно позначилося на політичних інтересах та політичних діях людей, соціальних груп, організацій. Для сучасного політичного життя характерне панування емоцій, суперечливих та швидкоплинних настроїв мас, які виплескують назовні своє невдоволення діями влади, окремих політичних лідерів, що акумулюють бурхливі нестримні не пристрасті, але зазвичай, не пропонують конкретних механізмів і шляхів виходу з політичної кризи [6, с. 184].

З позиції між словом і ділом, перевагу отримує слово. Останнє за умов мітингової демократії розпалює натовп, психологічно орієнтує його на пошук чергових «ворогів». Зростають і поглиблюються відчуття занепокоєння, небезпеки, ненависті, а роздуми і сподівання відступають на другий план. Усе це може мати небезпечні наслідки, якщо в політичній поведінці не враховувати психологію мас, мотиви, інтереси, потреби, політичні установки у поведінці людей, у діяльності організацій, рухів, колективів.

Психологією, як правило, називають науку про активне ставлення людини до навколишнього світу в усій її діяльності, що відображається у формі почуттів, інтересів, волевиявлень та в інших феноменах психіки. Це наука про психічні компоненти, душу людини, колективу, нації, народу, про їхній внутрішній світ. Єдиний внутрішній світ суб'єкта є психологією на рівні мислення (образи, уявлення, стереотипи, переконання) і на рівні поведінки (мотиви, потреби, інтереси, традиції, установки) [5, с. 78].

Підсумовуючи зазначаємо, що успіх у політиці, політичній діяльності досягається завдяки багатьом обставинам, але найбільше він залежить від

особистих психологічних якостей політика, його підготовленості до такої діяльності. Йдеться не лише про його знання, здібності, а й про особисті риси і якості та відповідну підготовленість до політичної роботи, тобто вміння застосовувати певні політичні технології. У свою чергу, політичні технології є сукупністю цілеспрямованих дій, зорієнтованих на досягнення відповідного політичного результату як методу «перетворення» об'єктивних законів політики на механізм управління, тобто перекладу абстрактної мови політичної науки на конкретну мову рішень, документів, нормативів, вказівок, що регламентують діяльність людей і стимулюють їх на найбільш ефективне досягнення зазначеної мети.

Список використаних джерел

1. Гетьманчук М.П., Гришук В.К., Турчин Я.Б. Політологія: навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 415 с.
2. Головатий М.Ф. Політична психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2006. 400 с.
3. Іщенко М.П., Іщенко О.М. Практикум з політології: навч.-метод. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2004. 324 с.
4. Погорельый Д.Е. Новейший политологический словарь. Р на/д.: 2010. 318 с.
5. Психологія масової політичної свідомості та поведінки / відп. ред. В.О. Васютинський. Київ, 1997.
6. Ткач В. Політичний тероризм як вид сучасного тероризму. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2018.

Чуніхіна С.Л., кандидат психологічних наук, заступник директора
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

СПІЛКУВАННЯ ЗІ СКЛАДНИМИ АУДИТОРІЯМИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Очікування спікерів, пов'язані з необхідністю спілкуватися зі складними аудиторіями, як правило стосуються трьох основних аспектів комунікативної ситуації:

- суб'єктивного стану спікера (зокрема, страху публічних виступів і пов'язаної з ним актуалізації захисних форм поведінки);
- упередженості аудиторії або, у крайніх випадках, її ворожого налаштованості до спікера;

- потенційно негативних наслідків або впливу на аудиторію конкретної проблеми/питання/рішення, що комунікуються [Почепцов, 1999; Почепцов, 2000; Beard, 2000].

Відповідно, психологічний супровід або фасіліація комунікативної дії, яка кваліфікується спікером як «складна», доцільно фокусувати на трьох цільових напрямках: суб'єктивному (настановлення і стан спікера), інтерактивному (взаємодія з аудиторією) і змістовому (тема та контекст повідомлення).

1. Суб'єктивний напрям (настановлення і стан спікера)

Страх публічних виступів нині належить до найбільш гострих і поширених фобічних станів у представників різних культурних, вікових, професійних груп [Dwyer, Davidson, 2012]. Виходячи з цього, комунікація з будь-якою аудиторією може перетворитися на складне випробування. Узагальнений запит на психологічний супровід, фасілітацію або допомогу при підготовці до публічних виступів або інших форм комунікації з широкою аудиторією стосується подолання страху та опанування тривожними станами. Між тим справжнім ускладненням для ефективної комунікації часто є не страх чи тривога як такі, а породжувані ними неефективні – захисні – форми комунікативної поведінки з боку стривоженого спікера. Захисна поведінка в комунікативній ситуації має кілька характерних проявів, які блокують взаєморозуміння з аудиторією, стимулюють ворожість та тривогу, відволікають увагу учасників комунікації від сприймання повідомлення і викривляють його смисли. Крім того, захисна поведінка спікера утворює порочне коле зворотного зв'язку, оскільки провокують аудиторію на захисні реакції у відповідь, які, у свою чергу, ще більше стимулюють спікера до самозахисту [Gibb, 1961]. Що більш інтенсивною є потреба спікера захищатися, то менш чутливим він/вона стає до потреб, мотивів, цінностей своєї аудиторії і то менше уваги аудиторія починає приділяти змісту спілкування, фокусуючи увагу на взаєминах зі спікером, які сприймаються як такі, що стрімко псується.

Форми захисної поведінки є легко впізнаваними, оскільки це найбільш поширений тип реагування на складні комунікативні ситуації у вітчизняній політиці. Йдеться, передусім, про образи і обзивання опонентів, звинувачувальну риторику, зверхність щодо опонентів і аудиторії в цілому, зловживання термінологією та іншою інформацією, складною для сприймання цільовою аудиторією, а також усі форми заперечення, брехні і маніпулювання. Хоча всі ці реакції вже сприймаються як політична норма, жодна з цих не веде до завоювання симпатій з боку «складних аудиторій» та досягнення конструктивних комунікативних цілей, і тому не може вважатися ані успішною, ані нормальною.

Для встановлення робочого контакту з аудиторією та успішного донесення необхідних повідомлень спікеру не обов'язково долати або штучно пригнічувати страх виступу. Достатньо виробити альтернативний захисному спосіб комунікативної поведінки у стресовій для себе ситуації.

Дж. Гібб в якості альтернативи захисній позиції комунікатора виводить підтримуючу позицію (див. табл. 1).

Таблиця 1

Форми комунікативної поведінки спікера у захисній та підтримуючій позиції

Захисна позиція	Підтримуюча позиція
1. Оцінні судження	1. Нейтральне описання
2. Контроль над аудиторією	2. Спільне розв'язання проблеми
3. Сплановані реакції	3. Спонтанні реакції
4. Відстороненість	4. Емпатійність
5. Вищість	5. Рівність
6. Категоричність	6. Відкритість

Зупинимося детальніше на порівняльному аналізі поведінкових проявів підтримуючої і захисної комунікативних позицій.

1. Оцінні судження vs нейтральний опис ситуації

Продуктування оцінних суджень, навіть цілком позитивної модальності, завжди вказує на комунікативну нерівність, оскільки оцінка може бути виставлена виключно з позиції «зверху». Мова оцінних суджень є більш природньою і звичною для нашої політичної культури, тому потрібні цілеспрямовані зусилля для переходу до безоцінного дискурсу. Одним з варіантів послаблення тиску оцінних суджень у комунікації є їхня заміна на так звані «я-висловлення», коли негативна оцінка тієї чи іншої ситуації виражається як суб'єктивне невдоволення нею.

2. Контроль над аудиторією vs спільне розв'язання проблеми

Спроби керувати чи маніпулювати аудиторією, навіть нерозпізнані нею на свідомому рівні, можуть справити негативне враження і викликати опір. Намагання контролювати аудиторію сприймається як вороже настановлення та ознака відсутності довіри, а відкрита готовність обговорювати з нею важливі проблеми та способи їхнього вирішення, навпаки, спонукає до зустрічної відкритості і готовності співпрацювати.

3. Сплановані vs спонтанні реакції

Домашні заготовки чи завчені техніки реагування можуть бути помічними для спікера, оскільки у ризикованих ситуаціях дають йому/їй відчуття впевненості. Проте зловживання ними чи покладання тільки на спланованість як єдиний спосіб реагування на комунікаційну кризу може навпаки все ускладнити. Щирі спонтанні реакції спікера, які, звісно, можуть

виглядати недосконало, водночас можуть зробити важливий внесок у розбудову взаємин з аудиторією.

4. Відстороненість vs емпатійність

Емоційність політичної промови часто сприймається як ознака некомпетентності спікера, його/її нездатності до самоконтролю. Іноді так і є. Однак емоційна відстороненість, особливо в складній комунікативній ситуації, часто є лише удаваною, штучною і, відповідно, нещирою. У такому випадку здатність спікера підтримувати емоційний зв'язок з аудиторією і чутливо реагувати на її запити може бути більш надійним фундаментом для формування довіри.

5. Вищість vs рівність

У ситуації спілкування з широкою аудиторією спікер за визначенням має більш високий статус. Тому додаткові зусилля зі підтримання або навіть нарощення цієї нерівності комунікативних статусів можуть перешкодити взаєморозумінню. Йдеться, наприклад, про намагання конкурувати з аудиторією, змагатися з нею поінформованості, компетентності або досвідченості. Більш надійним способом порозумітися з аудиторією є створення атмосфери партнерства і співпраці.

6. Категоричність vs відкритість

Компетентність спікера зовсім не дорівнює його здатності знати відповіді на усі без виключення запитання або мати монополію на істину. Навпаки, вміння спікера дослухатися до іншої думки, досліджувати проблему разом зі слухачами, експериментувати і ризикувати надає аудиторії важелі контролю над перебігом ситуації і, водночас, сприяє сприйманню спікера як компетентної людини.

2. Інтерактивний напрям (взаємодія з аудиторією)

Незнання особливостей аудиторії істотно ускладнює для спікера взаємодію і комунікацію з нею. Існує кілька підходів до аналізу аудиторії, що є необхідною складовою підготовки до публічного виступу або іншого комунікативного акту [Ede, 1984]. Зазвичай виокремлюють такі складові або напрями аналізу:

- очікування аудиторії (йдеться про очікувані напрями і результати комунікації, очікування щодо типу контакту зі спікером тощо);
- ступінь обізнаності аудиторії у темі, яка буде обговорюватися;
- ставлення або настановлення аудиторії до цієї теми;
- розмір аудиторії та її демографічні характеристики;
- добровільність та вмотивованість аудиторії.

Складений на основі такого аналізу портрет аудиторії дасть змогу точно сформулювати зміст виступу та надати йому належну форму.

Ще один підхід до планування взаємодії зі складною аудиторією полягає в ідентифікації в ній учасників з передбачуваним типом поведінки. З учасниками, які можуть бути ідентифіковані як лояльні, зазвичай рекомендується встановлювати більш частий і тривалий зоровий контакт, і на

основі зв'язків з ними вибудовувати більш довірчі відносини з аудиторією в цілому. Також варто ідентифікувати учасників, які, навпроти, можуть ускладнювати комунікативний процес. Зокрема, фахівці консалтингової групи Ginger виокремлюють п'ять типів так званих складних учасників аудиторії, умовно називаючи їх «клоун», «снайпер», «сніговик», «незваний гість», «чорна хмара». Кожен з цих умовних типів учасників по-різному вмотивований щодо конфронтації зі спікером або, навпаки, демонстрації повної відсутності інтересу до комунікації, і відповідно потребує окремої стратегії взаємодії [Ginger, 2015].

3. Змістовий напрям (тема і контекст повідомлення)

Найбільш складні для комунікації питаннями стосуються подій з важкими наслідками, відповідальність за які повністю або частково лежить на спікері [Dodd, 2016; Weissman, 2005].

Опанування таким комунікативним завданням потребує кілька напрямів:

- Формулювання основного змісту виступу або послання у чіткому, недвозначному і простому вигляді. Неодмінною складовою послання має бути перелік запланованих дій, спрямованих на відшкодування або пом'якшення наслідків та визнання відповідальності принаймні за відновлювальну роботу.

- Визначення ширшого контексту, в якому може бути прокомунікований конкретний інцидент. Контекст може будуватися на основі історичної перспективи, питань колективної ідентичності та цінностей тощо.

- Ідентифікація панівного емоційного стану аудиторії, її очікувань на нагальних потреб, до яких необхідно звертатися під час комунікації.

- Утримання від надмірної експресії власних емоцій, використання ненормативної лексики, чорної риторики тощо. Зміст повідомлення має бути вагомим за його емоційне навантаження.

Список використаних джерел

1. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. М.: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 2000. 352 с.
2. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. К.: Ваклер; М.: Рефл-бук, 2001. 656 с.
3. Beard A. The language of politics. London ; New York : Routledge, 2000.
4. Dodd M. Great Answers to Tough Questions at Work. John Wiley & Sons, May 24, 2016. 312 p.
5. Dwyer K. K., Davidson M.M. Is Public Speaking Really More Feared Than Death?, Communication Research Reports, 2012, 29:2, 99-107, DOI: 10.1080/08824096.2012.667772
6. Ede L. Audience: An Introduction to Research. College Composition and Communication, vol. 35, no. 2, National Council of Teachers of English, 1984, pp. 140–54, <https://doi.org/10.2307/358092>.
7. Freimuth V. S., Mettger W. Is There a Hard-to-Reach Audience? Public Health Reports (1974-). 1990. 105(3), 232–238. <http://www.jstor.org/stable/4628863>

8. Gibb J. R., Defensive Communication, Journal of Communication, Volume 11, Issue 3, September 1961, Pages 141–148, <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1961.tb00344.x>

9. Ginger. The five types of difficult audience members... and how to handle them, 2015. <https://www.gingerleadershipcomms.com/article/the-five-types-of-difficult-audience-members-and-how-to-handle-them>

10. Weissman J. In the Line of Fire: How to Handle Tough Questions...When It Counts: How to Handle Tough Questions ...When It Counts. FT Press, Jun 23, 2005. 216 p.

Шидловський А.М., Член Асоціації політичних психологів України

УСВІДОМЛЕНІСТЬ ВИБОРЦЯМИ ДЕФОРМАЦІЇ ПРЕДИКАТУ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВИБОРІВ В КОНТИНУУМІ ДЕМОКРАТІЯ-ДИКТАТУРА

Фундаментальний недолік сучасної плебісцитарної демократії під час політичних виборів – це насамперед маніпуляція свідомістю народних мас під виглядом вільного волевиявлення серед певних незалежних кандидатів. Про це добре говорить австро-американський соціолог і економіст Й. Шумпетер стверджуючи, що як конкурують між собою підприємці на ринку, а це зазвичай реалізується через нав'язливу рекламу свого товару, так само конкурують між собою і політичні гравці на політичному полі. А коли при владі вже існує своя певна еліта, то вони і є головними гравцями «політичного ринку», яка детермінує подальше соціальне і політичне буття. Як пише сам Й. Шумпетер: «Способи формування спірних питань та народної волі щодо цих питань повністю аналогічні способам комерційної реклами. Тобто ми бачимо ті самі спроби впливати на підсвідомість. Ми бачимо ту саму техніку створення сприятливих і несприятливих асоціацій, які є тим ефективніші, чим менше в них раціонального. Ми бачимо ту саму ухильність, те саме замовчування й те саме спритне формування думки багаторазовим твердженням, ефект якого залежить саме від того, наскільки воно уникає раціональної аргументації та небезпеки збудити в людині критичне сприйняття» [1, с. 327]. Як ще зауважує соціальний психолог С. Мілгрем в контексті впливу інформації на свідомість індивіда, що ідеологам потрібно лише поставити під контроль те, як людина інтерпретує свій світ і тоді вони легко зможуть нею маніпулювати [2, с. 218].

Проте за цією маніпуляцією приховуються не тільки власні інтереси політичної еліти влади, але й те, як деформується вектор реалізації самої демократії в країні. Нездатність індивіда усвідомлювати для подальшого рефлексивного детермінування цю деформацію, продукує маніпуляцію лідера та відсутність колективної відповідальності самих громадян. Адже голосуючи

за демократію і *de facto* отримуючи авторитарне та тоталітарне правління, рядовий громадянин, як правило, знімає з себе потім відповідальність, тому що він вірив риториці виборця яка начебто відповідала предикату ідеології демократії. І саме цю проблематику я хочу підняти і розкрити більш детально.

Як виборець обирає свого легітимного представника влади? Згідно конституції, він голосує за ім'я, чи назву політичної партії, які отожднюють себе з тою чи іншою ідеологією. Проте як сильно усвідомлюють та беруть за це колективну відповідальність виборці, за ту конкретну політичну програму та стратегію свого обраного кандидата, яка деформує і завжди деформує предикат основної політичної ідеології? Іntenціонально у свідомості потенційних виборців фокус уваги зосереджений на тому чи іншому лідері чи партії, але він втрачає свою пильність щодо предикату самої ідеології, яка сприймається індивідом лише перцептивно, а то і зовсім втрачає сенс, особливо при ідеалізації кандидата. Зокрема, українське суспільство функціонує під системою правління і соціального буття, що має назву демократія. Проте потенційні українські виборці здебільшого апперцептивно не сприймають, як головний атрибут цієї ідеології – *Libertas*, тобто свобода, зазнає своїх політично-векторних змін у континуумі, який американський відомий політичний психолог Ф. М. Мохаддам охарактеризував як «континуум диктатура-демократія» у своїй роботі «Психологія диктатури» [3]. Тобто це феномен, коли *de iure* еліта влади, що представляє собою ідеологію демократії і її головний предикат (*Libertas*), який в риториці лідера чи партії залишається тим ж самим по своєму сенсу, *de facto* вже має інший вектор реалізації, якщо не в бік глобальної свободи (лібералізм), то в бік диктатури і глобальної диктатури (тоталітаризм). Як описує цей феномен та потенційну проблематику усіх сучасних демократичних і не тільки країн Ф. М. Мохаддам: «Мы можем представить континуум с абсолютной диктатурой на одном полюсе и абсолютной демократией – на другом. Большинство обществ находятся где-то между этими двумя полюсами, только некоторые больше склоняются в сторону абсолютной диктатуры, а другие расположены ближе к полюсу абсолютной демократии. Но даже крайние случаи, расположенные ближе к одному или другому полюсу, следует рассматривать как непостоянные, потому что диктатура при определенных условиях может переместиться в сторону демократии, а демократия может сместиться в сторону диктатуры» [3. с.35]. Мохаддам ставить наголос, що вектори реалізації тієї чи іншої ідеології – це лише процес постійного становлення. Тобто в країні існує не демократія як щось фактичне та статичне, а процес і завжди лише постійний процес становлення демократії, тому що будь який новий політичний висуванець і представник еліти влади а рїогї вносить свої політичні кореляти щодо ідеології, де її основний предикат каузально зазнає змін в континуумі «диктатура-демократія». Це та сама політична деформація ідеології влади. Вона може бути конструктивною в бік абсолютної демократії, або деструктивною в бік абсолютної диктатури.

Але проблематика нашого питання стосується здебільшого самих виборців, які обираючи для себе легітимну владу, по-перше – взагалі не усвідомлюють цей феномен, особливо під час виборів, що предикат правлячої ідеології демократії завжди зазнає зміни шляху своєї реалізації; а по-друге, що виборці здебільшого голосують за політичні наративи, а не за конкретні стратегії тих чи інших політичних висуванців, через що потім втрачається колективна відповідальність. Тому політичні лідери так часто і використовують популізм у своїх передвиборчих компаніях. Лідер керується під час свого висування наративами предикату ідеології демократії, електорат його в цьому підтримує, але потім, коли перший стає легітимно обраною владою, рядовий індивід не помічає або сприймає як даність, що політика дій цього лідера більше має характер тоталітаризму та авторитаризму.

Як можна запобігти цьому? По-перше – це громадянська усвідомленість і тому відповідальність, що кожна ідеологія має свої основні атрибути та предикати, тобто головні постулати як то свобода вибору, особистості чи комуна або монарх понад усе тощо. Та те, що з приходом нової обраної еліти влади, цей предикат завжди зазнає політичної деформації якщо не в бік диктатури, то демократії. Адже кожен політик проводить власну політику щодо правління, реформацію покращення соціального буття. По-друге, сучасному демократичному суспільству необхідно створити певний незалежний від влади (можливо міжнародний) орган, який би проводив постійну аналітику політичних дій еліти влади в континуумі «демократія-диктатура». Тобто влада розроблює та впроваджує свої певні реформи, а цей орган виходячи з конкретних сформованих критеріїв, ставить оцінку та для суспільства малює криву, де показує в який бік рухається вектор предикату демократії: в бік абсолютної диктатури чи демократії. Тим саме суспільство зможе спостерігати та рефлексивно детермінувати наслідки реформ та взагалі політичних рішень і намірів своєї влади. Те ж саме стосується і передвиборчої кампанії; замість популізму – політичний висуванець декламує свою конкретну стратегію дій. Аналіз цих стратегічних дій висуванця, проводить даний незалежний орган. А потім ще до початку волевиявлення громадян, він інформує суспільство, в який бік континуума цей висуванець має намір політично рухатися. Таким чином, суспільство буде продукувати колективну відповідальність за свій вибір та відрізяти стратегію від популізму.

Список використаних джерел

1. Шумпетер, Йозеф А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Пер. з англ. В. Ружицького та П. Тарашука.— К.: Основи, 1995.— 528 с..
2. С. Милгрэм Подчинение авторитету : Научный взгляд на власть и мораль / Стэнли Милгрэм; Пер. с англ. – М. : Альпина нон-фикшн, 2018. – С. 201, 218.
3. Ф. М. Мохаддам. Психология диктатуры/ Пер. с англ. – Х.: изд-во «Гуманитарный центр» / Михнова Е.Д., 2017. 328 с.

Якушева Є. М., старший викладач Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Особистість як елемент групи, верстви або нації є самостійним феноменом, який залежно від конкретних обставин включається в політичну діяльність, уособлює певний ступінь втілення політичної свободи конкретного суспільства. Потреба саме такого підходу зумовлена тим, що кожна людина в будь-якому суспільстві є не лише об'єктом, а й суб'єктом політичних відносин. Будь-яке усунення людей від участі в політичному житті може призвести до негативних наслідків щодо її ефективності: якою б значною не була роль політичного діяча будь-якого рангу, будь-якої ланки, поведінка людей у сфері політики залишається вирішальною, особливо коли йдеться про демократичне суспільство. Політична особистість є унікальною, що зумовлено і її спадковими особливостями, і умовами соціально-політичного середовища, в якому вона формується, розвивається, реалізується, виявляється.

Термін «політична самосвідомість» широко застосовується не тільки у політичній психології, а й у філософії, політології, соціології, культурології та в інших науках і наукових дисциплінах і тому розглядається найчастіше у взаємозв'язку з такими феноменами як політична культура, політична ідеологія і пропаганда і т. д. Як синоніми розглядаються поняття «політична самосвідомість» і «політична ідентичність», хоча ряд авторів, як правило, диференціюють ці поняття.

У сучасній науці діапазон можливих ідентичностей та кількість ідентичностей, пропонованих окремим людям, збільшується, що також стосується політичних ідентичностей. Ідентичності насамперед прийняті для обслуговування базових потреб, таких як автономія та управління відносинами. Деякі ідентичності нав'язуються нам, що навіть може бути у випадку, коли голосування є обов'язковим виключно зовнішнім визначенням ролі. Більш добровільно люди приймають ідентичність, щоб пристосуватися, набути ролей, переконань, установок та зберегти та забезпечити свою зв'язок із суспільним та політичним світом. Ідентичність також включає процес визначення нас, як правило, в опозиції до них.

Практика або твердження, які конструюють політичну ідентичність на основі спільного походження, мови чи культури, називаються «рорационалістичними». Етнонаціоналізм стрімко поширився у сучасному світі. Хоча ідеології націоналістів зазвичай подають етнічну солідарність просто як успадковану, суспільствознавці в цілому аналізують її як витвори ідеологічної та політичної мобілізації. Дебати залишаються активними щодо того, наскільки етнічна спадкоємність пояснює націоналізм, а також щодо ролі

держави як центру або джерела націоналізму. Етнонаціоналізм зазвичай протиставляється громадянському націоналізму, оскільки останній представляє добровільну асиміляцію в політичній спільноті. У будь-якому конкретному випадку різниця полягає в пропорції, а не в повному протиставленні. Етнонаціоналістичні ідеології міцно, але не однозначно асоціюються з націоналістичними конфліктами та насильством.

Суб'єктом політичної самосвідомості може виступати окрема особистість. У цьому випадку говорять про індивідуальний політичний самосвідомості, про усвідомлення себе як сприймає, мислячої, що відчуває і свідомо діючу пенсійну систему політиці особистості. Багато досліджень у сучасній психологічній науці стосуються того, як політики представляють свою політичну ідентичність та намагаються формувати політичну ідентичність громадськості. Дослідження політичних переконань, однак, загалом було спрямоване на те, щоб послання політиків могли вплинути на політичне ставлення цілі (тобто на громадськість). Типові дослідження такого типу передбачає порівняння ставлення цілі до певного політичного питання (наприклад, податкової системи) до та після впливу переконливого повідомлення щодо цього питання (наприклад, політичний дискурс на користь скорочення податкового навантаження на заробітну плату). Останні дослідження в цій області зосереджені на так званому ефекті відповідності, згідно з яким переконливий вплив різних типів повідомлень змінюється у залежності від заданих характеристик цілі. Наприклад, Lavine et al. досліджував різний переконливий вплив політичних повідомлень, пов'язаних із загрозою та винагородою, на людей, які характеризуються різним ступенем авторитаризму. Повідомлення мали на меті переконати молодь проголосувати на президентських виборах. У той час як повідомлення, пов'язані із загрозою, підкреслюють можливі негативні наслідки неголосування (наприклад, "Неголосування дозволяє іншим позбавити ваше право висловлювати ваші цінності"), повідомлення, пов'язані з винагородою, підкреслюють можливі позитивні наслідки голосування (наприклад, "Голосування дозволяє здійснювати види державної політики, у які він вірить"). Потім було виміряно зміну ставлення до голосування після контакту з будь-яким типом повідомлення, порівнявши учасників з високим та низьким ступенем авторитаризму. Повідомлення, пов'язані із загрозами, мали високий переконливий вплив на авторитарних людей та низький вплив на неавторитарних людей, а протилежні повідомлення мали місце навпаки. Таким чином, відповідний ефект свідчить про те, що адаптування політичних повідомлень з урахуванням характеристик цілі (наприклад, авторитаризму) може сприяти збільшенню переконливого ефекту цих повідомлень.

Політична самосвідомість розуміється як процес і результат вироблення стійкої усвідомленої системи уявлень суб'єкта політичних відносин про самого себе в соціально-політичному плані, на основі якої суб'єкт цілеспрямовано буде свої взаємини з іншими суб'єктами і об'єктами політики як всередині

соціально-політичної системи, так і за її межами, і відноситься до самого себе. Це усвідомлення себе в політиці як самостійного діяча, цілісна оцінка своєї ролі, цілей, інтересів, ідеалів і мотивів політичної поведінки.

Політичне самосвідомість незалежно від специфічних особливостей суб'єкта включає три основних компоненти: когнітивний, поведінковий та афективно-ціннісний.

Когнітивний аспект (політичну самосвідомість в найвужчому, буквальному сенсі, як набір усвідомлених об'єктивних знань про своє місце в політиці) має на увазі наявність певного інформаційного рівня, що дозволяє зіставити наявну інформацію про пристрій навколишнього соціально-політичного середовища з уявленнями суб'єкта про власну роль і можливості в цій середовищі. Так, в ході політичної соціалізації формується політичне самосвідомість окремої особистості: засвоюючи соціально-політичні знання нормативного характеру, індивід зіставляє їх з власними можливостями впливати на політичне життя і усвідомлює, зокрема, що ці можливості пов'язані з набуттям права голосу і низкою інших атрибутів «політичного громадянина». Відповідно, для нього когнітивний аспект політичної самосвідомості включає знання щодо як мінімум двох великих етапів свого розвитку: до і після набуття відповідного статусу.

Афективно-ціннісний аспект політичної самосвідомості виражається в певному емоційно пофарбованому суб'єктивному ставленні до знання свого об'єктивного політичного статусу. Останній може влаштовувати або не влаштовувати, сприйматися як високий або низький, сприятливий або несприятливий та ін. З емоційним аспектом політичної самосвідомості пов'язані такі явища, як політичний самоповагу (властиве, наприклад, представникам сил, які панують в політичній системі) або, навпаки, політичне самознищення (що відрізняє зазвичай представників змирилися зі своїм пригніченням груп і прошарків), політичне себелюбство (особливо виявляється на рівні індивідуальних амбіцій політичних діячів, які прагнуть до особистої влади), та ін.

Поведінковий аспект політичної самосвідомості тісно пов'язаний з емоційним і проявляється, перш за все, в прагненні підвищити політичну самооцінку, завоювати політичне повагу, знайти або зміцнити політичний вплив, авторитет, а в кінцевому рахунку - політичну владу. Це може проявлятися в різних формах. На рівні індивідуального суб'єкта політичної самосвідомості - як боротьба, наприклад, за масову підтримку того чи іншого кандидата на виборну посаду. На груповому рівні - як ті чи інші лобістські тенденції, пов'язані з просуванням до влади своїх представників. На соціальному макрорівні це може виражатися в масовому прагненні, наприклад, пригнобленого соціального шару до соціальної революції, радикальних перетворень в соціально-політичній системі суспільства.

У своїй сукупності, три названих аспекти політичної самосвідомості утворюють цілісний політичний образ самого себе, хоча і існує на різних рівнях

розвитку практично у всіх реальних або віртуальних, створених ідеологічною пропагандою, суб'єктів соціально-політичного життя. Такий образ являє собою інтегроване поєднання декількох компонентів, включаючи реальне політичне уявлення про себе в даний час; ідеальне уявлення про те, яким суб'єкт, по його думку, мав би стати і про те, яку роль він мав би грати в суспільстві відповідно до своїх здібностей і можливостей; динамічне представлення про те, яким суб'єкт має намір стати в щодо найближчим часом і ін. Названі компоненти відображають ступінь розвиненості і деталізованості політичної самосвідомості, його розгорнення в соціально-політичному часі (включаючи історичні проєкції в минуле і майбутнє, уявлення про «історичну місію» і т. п.) і просторі (наприклад, уявлення про масштаби можливої і бажаної соціально-політичної експансії впливу даного суб'єкта).

Політичне самосвідомість виступає одночасно і як передумова і як результат соціально-політичної взаємодії. Це діяльнісної, а не умоглядне політико-психологічну освіту.

У політичній практиці політичну самосвідомість проявляється, по-перше, як усвідомлене політичне самовизначення або як виражене прагнення до нього, і, по-друге, як прагнення до реальної соціально-політичної незалежності і автономності для реалізації визначив себе політичної самосвідомості - у вигляді прагнення до політичної суверенізації суб'єкта політичної самосвідомості.

Список використаних джерел

1. Гуревич, П. Политическая психология/ П. Гуревич. – М. : Юнити, 2015. – 543 с.
2. Політична психологія [Електронний ресурс] : навч. посіб. / О. М. Тиньков, С. Л. Чуніхіна, Є. М. Якушева. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2021. – 103 с.
3. Christopher M. Federico. The Political Self: How Identity Aligns Preferences With Epistemic Needs/ Christopher M. Federico, Pierce D. Ekstrom. Volume: 29 issue: 6, page(s): 901-913. - Psychological Science, 2018.
4. Gerber, A. S., Huber, G. A., Doherty, D., & Dowling, C. M. (2011). The Big Five personality traits in the political arena. Annual Review of Political Science, 14, 265–287.

ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ТЕНДЕНЦІЙ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Гонюкова Л.В., доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічної політики

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Однією із найважливіших цінностей демократії є людина. Демократичні цінності – це те, що забезпечує життєздатність демократії, те, заради чого демократію варто захищати. Цінності демократії - це та особливість, що робить демократії привабливою для багатьох людей, те, завдяки чому люди об'єднуються навколо неї. Але людина не буває абстрактною. Кожна людина – це особистість зі своїми потребами та проблемами, зі своїм поглядом на життя, зі своєю належністю до певної статі, групи, спільноти тощо. Отже, демократична держава, орієнтуючись на демократичні цінності, здійснює врядування в інтересах конкретних людей, жінок і чоловіків. "Врядування (governance) – вироблення і реалізація публічної політики на засадах партнерської взаємодії державної влади, місцевого самоврядування, які створюють сприятливі політико-правові і фінансові передумови з приватним сектором, що генерує робочі місця і забезпечує доходи, та громадянським суспільством, яке мобілізує внутрішні ресурси для досягнення пріоритетних цілей суспільного розвитку. Врядування охоплює, з одного боку, практику публічного адміністрування на усіх рівнях, з другого – інститути, механізми, процеси, через які організовані групи громадян, окремі громадяни виражають і узгоджують свої інтереси, врегульовують суперечності, реалізують законні права і виконують громадянські обов'язки. Поняття “врядування” відображає зміни, що відбуваються у функціонуванні системи публічної влади за умов поглиблення процесів демократизації і децентралізації [1, с.103]. Сучасне розуміння даного терміну, як зазначає І.Дегтярьова, сформувалось і почало активно використовуватись у 90-х роках ХХ ст. для позначення сучасного способу управління демократичною державою, що виходить за межі традиційного управління органів влади, коли до ухвалення рішень залучаються усі зацікавлені сторони [2, с.133].

Українське суспільство складається з жінок і чоловіків, хлопчиків і дівчаток, що різняться за національною та релігійною приналежністю, станом здоров'я, сексуальною орієнтацією і гендерною ідентичністю, регіонами проживання, типами населених пунктів тощо. Права різних соціальних груп повинні поважатись (Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»). Інтереси та потреби різних груп громадян України повинні бути гідно представлені у різних сферах суспільного життя, тому що це – основа демократичного суспільства. Враховувати потреби та вирішувати проблеми різних соціальних груп покликана концепція "врядування".

Гендерні підходи, тобто врахування потреб різних груп жінок і чоловіків, хлопчиків і дівчаток у політиці розвитку держав, сьогодні імплементуються в усі сфери життя демократичних суспільств. Про це свідчать, зокрема, Цілі сталого розвитку (Ціль 5), Резолюція РБ ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека», Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки, Європейська Хартія рівності жінок та чоловіків у житті місцевих громад, партнерство Біарріц.

В Україні активна гендерна політика (а не політика підтримки жінок і сім'ї) почала запроваджуватись у 2000-х роках. І сьогодні ми можемо говорити про гендерно орієнтоване врядування. Якщо виходити із визначення врядування як вироблення і реалізація публічної політики на засадах партнерської взаємодії усіх зацікавлених сторін, практику публічного адміністрування на усіх рівнях, а також – інститути, механізми, процеси, через які організовані групи громадян, окремі громадяни виражають і узгоджують свої інтереси, врегульовують суперечності, реалізують законні права і виконують громадянські обов'язки. Таким чином, під гендерно орієнтованим врядуванням ми розуміємо політику, спрямовану на забезпечення потреб жінок і чоловіків, хлопців і дівчат, а також використання специфічних інструментів для забезпечення можливості та рівноправної участі жінок і чоловіків у формуванні та реалізації публічної політики.

Що може забезпечити гендерну орієнтованість сучасного врядування? Відповідна організаційна структура органів публічного врядування і правила, тобто нормативно-правове забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Якщо розглядати організаційну структуру органів влади в Україні, то можемо виділити їх гендерну складову. Так, у II Розділі Закону України "Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків" закріплено механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Цей механізм складають Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; громадські

об'єднання. Законодавець визначив, що "органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, організації та установи, громадські об'єднання сприяють збалансованому представництву статей в управлінні та прийнятті рішень" [3]. За забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Уряді відповідає Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, який координує взаємодію центральних органів виконавчої влади з питань гендерної рівності. У Секретаріаті Кабінету Міністрів України утворено апарат Урядового уповноваженого. Налагоджено системну роботу з уповноваженими особами (координаторами), якими є заступники міністрів чи керівників відомств та заступники голів обласних державних адміністрацій. За ініціативи Урядової уповноваженої для консолідації зусиль громадськості та Уряду під час формування та реалізації державної гендерної політики створено Національну платформу „Рівні права та можливості”, до якої увійшли 57 громадських організацій. На запит Віце-прем'єр-міністра проведено функціональний аналіз обсягу та розподілу повноважень на загальнодержавному, регіональному та місцевому інституціональних рівнях для реалізації гендерної політики. Станом на квітень 2020 року інституційний механізм забезпечення гендерної рівності на центральному рівні представлено 66 уповноваженими особами (координаторами), 31 відповідальним структурним підрозділом, 8 радниками з гендерних питань, консультативно – дорадчі органи діють у 10 ЦОВВ. В усіх обласних державних адміністрацій (25) призначено уповноважених осіб (координаторів), діють відповідні структурні підрозділи та консультативно-дорадчі органи, радників з гендерних питань призначено у 8 ОДА [4].

У спеціально уповноваженому центральному органі виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (Мінсоцполітики) функціонують Експертна група з питань протидії торгівлі людьми, домашньому насильству та гендерної рівності Директорату розвитку соціальних послуг та захисту прав дітей (5 осіб, утворена у 2018 році в межах реформи державної служби), а також Відділ з питань реалізації гендерної політики Управління реалізації європейських стандартів рівності (5 осіб).

Протягом 2017-2020 років Мінсоцполітики розроблено 23 нормативно-правових актів у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі (набули чинності), у тому числі 7 нормативно-правових актів, які визначають напрями державної гендерної політики та створюють систему для інтеграції гендерних підходів у всі сфери життєдіяльності суспільства.

В Уряді також розробляються секторальні документи. Міністерство фінансів України розробило та схвалило Методичні рекомендації щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі.

Порядок проведення гендерно-правової експертизи визначає Кабінет Міністрів України (див. ст. 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»). Постанова Кабінету Міністрів України від 28

листопада 2018 р. № 997 «Питання проведення гендерно-правової експертизи» визначає порядок проведення гендерно-правової експертизи:

- чинного законодавства (здійснює Міністерство юстиції України);
- проєктів НПА (здійснюють ЦОВВ);
- проєктів НПА, які підлягають реєстрації Міністерством юстиції України (здійснює Мінюст).

Постановою також запроваджено можливість та порядок проведення громадської гендерно-правової експертизи [5]. Наказом Міністерства юстиції України від 27 листопада 2018 р. № 3719/5 були затверджені Методичні рекомендації з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проєктів нормативно-правових актів.

У жовтні 2020 р. Уряд України долучився до міжнародної ініціативи «Коаліції дій для сприяння досягненню гендерної рівності», яку ООН Жінки організували спільно з урядами Мексики та Франції. Ця ініціатива спрямована на досягнення помітних результатів в питанні гендерної рівності. Урядом у грудні 2020 р. був схвалений План заходів з реалізації зобов'язань України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності [6].

Отже, ми можемо стверджувати, що в Україні здійснюється гендерно орієнтоване врядування. Разом з тим, для утвердження гендерної рівності надалі потрібен системний підхід та консолідовані дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
2. Дегтярьова І.О. Багаторівневе регіональне врядування та багаторівневе регіональне управління: аналіз співвідношення сутнісних характеристик. Держава та регіони. Серія: державне управління, 2016, №2 (54). С. 132-137.
3. Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 24.09.2021)
4. Дев'ята періодична доповідь України про виконання Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19890.html?PrintVersion> (дата звернення: 24.09.2021)
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 р. № 997 «Питання проведення гендерно-правової експертизи» усунула певні недоліки попереднього періоду. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.09.2021)

6. Розпорядження КМУ від 16 грудня 2020 р. № 1578-р Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи “Партнерство Біарріц” з утвердження гендерної рівності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1578-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.09.2021)

Гоцул І., аспірант кафедри публічної політики
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(наук. керівник **Гонюкова Л.В.**, доктор наук з державного управління,
професор)

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ

Система управління галуззю фізичної культури та спорту, що є сьогодні, спрямована на культивування споживацьких настроїв серед українського суспільства. Спорт продовжує занепадати. Спортивна інфраструктура майже не розвивається. Значною проблемою є те, що практично вся спортивна інфраструктура недоступна для осіб з інвалідністю. Існує також проблема відтоку професійних і компетентних тренерів та перспективних спортсменів.

Одним із найголовніших завдань нашої держави в галузі фізичної культури та спорту має стати піднесення престижу спорту і створення умов для занять фізичною культурою населення, пересічних громадян, осіб з інвалідністю. Важливим завданням є також пропаганда фізичної культури та спорту як елемента здорового способу життя і профілактики негативних явищ, що існують у суспільстві.

На сьогоднішній день можна відмітити стратегічну справедливість розробленої під керівництвом Міністерства молоді та спорту України Концепції реформування сфери спорту в Україні, яка головними напрямками реформування управління у галузі фізичної культури і спорту визначає:

- 1) Євроінтеграцію. Розширення співробітництва з міжнародними організаціями, розвиток європейського виміру у спорті. Це також сприятиме євроінтеграції України в цілому;
- 2) Конкуренцію за правилами. Спорт стає основою для формування та підтримки у суспільстві навичок чесної конкуренції за правилами;

3) Деретуляцію і аутономію спорту. Розбудова недержавного сектора країни через розширення повноважень громадських об'єднань, у тому числі – спортивних [1].

Щоб покращити ефективність формування та реалізації публічної політики в галузі фізичної культури та спорту в Україні на законодавчому рівні необхідно закріпити сучасний понятійний апарат фізичної культури та спорту, надати дієвих повноважень управлінським органам. Прийняття нового закону дозволило б створити юридичну базу для регулювання відносин в царині дитячого, юнацького і професійного спорту, врегулювати правове становище спортсменів у всіх видах спорту, забезпечити створення сприятливих умов для фізичного виховання і фізичного розвитку населення [2, с. 9–10].

Нагальна потреба приведення основ управління спортом в Україні до визнаних міжнародних стандартів, зокрема Олімпійської хартії, Європейської спортивної хартії, Міжнародної хартії фізичного виховання та спорту спонукала до проведення з ІV кварталу 2015 року пілотного проекту – експерименту щодо залучення національних спортивних федерацій з видів спорту до реалізації окремих, покладених на Міністерство молоді та спорту, завдань [3]. Основною метою експерименту було залучення інститутів громадянського суспільства до реалізації публічної політики в сфері фізичної культури і спорту, вироблення нового механізму співпраці між державою та громадськими організаціями, виявлення суперечностей у діючому законодавстві, пошук шляхів ефективнішого планування бюджетних коштів, підвищення оперативності організації і якості проведення спортивних заходів.

Така форма роботи зорієнтована на міжнародні стандарти у спорті, поєднання вітчизняних традицій і досягнень зі світовим досвідом у цій сфері, приведення основ управління спортом в Україні до визнаних міжнародних стандартів. Так, певні федерації були залучені до організації і проведення спортивних заходів, включених до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів на відповідний рік, спрямованих на забезпечення підготовки спортсменів національних збірних команд з відповідних видів спорту та їх участі у спортивних змаганнях всеукраїнського та міжнародного рівня.

Важливим завданням перед управлінцями галузі фізичної культури і спорту також є забезпечення організації навчання та підвищення кваліфікації фізкультурно-спортивних працівників відповідно до кращих європейських практик із залученням іноземних експертів. Необхідно проводити якісні навчання для спортивних федерацій з тем спонсорства, фандрайзингу в спорті, принципів правильного управління в спорті, управління фінансами спортивної організації.

На вирішення цілого комплексу проблем у галузі фізичної культури і спорту спрямована Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 р. № 1089. Метою реалізації Стратегії є формування у

населення культури здорового способу життя, створення умов для розвитку сучасної і доступної спортивно-оздоровчої інфраструктури, збільшення кількості населення, яке регулярно займається руховою активністю, забезпечення підготовки, участі національної збірної команди в іміджевих змаганнях, сприяння входженню України до числа кращих спортивних держав світу [4]. Разом з тим, серед стратегічних цілей реалізації державної політики немає розбудови недержавного сектора галузі фізкультури і спорту через розширення повноважень громадських об'єднань.

Необхідно перейти до нової моделі формування та реалізації публічної політики в галузі фізичної культури та спорту, що притаманна цивілізованим країнам світу, в першу чергу, – країнам Європейського Союзу. Нова модель має бути спрямована на гармонійне поєднання державної підтримки спорту як соціального явища та громадської ініціативи, що реалізовується через громадські організації спортивного спрямування, федерації. Якщо пріоритети та завдання в цьому аспекті будуть чітко визначеними та відбудеться передача повноважень громадським організаціям спортивного спрямування, федераціям (із визначеними фреймами), то й останні вже не будуть такими пасивними.

Список використаних джерел:

1. Концепція державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1320-2015-%D1%80#Text> (17/09/2022).
2. Мальона С. Б. Організаційно-правові основи фізичної культури : курс лекцій / С. Б. Мальона. – Івано-Франківськ, 2008. – 345 с.
3. Про проведення експерименту щодо залучення Міністерством молоді та спорту національних спортивних федерацій з окремих олімпійських видів спорту до організації і проведення спортивних заходів та внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 8 липня 2009 р. № 695 і від 29 лютого 2012 р. № 152 Постанова Кабінету Міністрів України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/573-2015-%D0%BF> (17/09/2022).
4. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text> (17/09/2022).

Костецька Л.М., кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Протягом всього розвитку суспільно-політичної думки питання про владу становило особливий інтерес.

Питання влади починають турбувати дослідників ще у давні часи. Класичний погляд на природу влади знаходимо ще в Аристотеля, який зазначав, що володарювання та підпорядкування – речі не лише необхідні, але й корисні. І далі – вже безпосередньо з моменту самого народження деякі істоти відрізняються тим, що одні з них ніби призначені підпорядковуватися, інші – владарювати. Аристотель вважав це загальним законом природи, якому підпорядковані істоти живі [1].

Влада як наукове поняття являє собою складний суспільний феномен, пояснення якого обумовлюється історичними, соціальними, політичними та іншими факторами. Вона є постійним і невід’ємним елементом будь-якого суспільства та необхідною умовою його існування. Разом з тим, сила влади концентрується в комунікативній діяльності суб’єктів державного управління, оскільки завдяки цьому вирішується низка завдань щодо побудови взаємовідносин держави і суспільства, державної влади та громадськості.

Тому, підтвердженням цьому є підвищена увага науковців (філософів, соціологів, істориків, політологів, юристів тощо) до комунікативної складової суспільного розвитку, до проблем комунікації, зокрема, у політичному процесі.

Під політичним процесом розуміють сукупну діяльність суб’єктів політико-владних структур, партій, соціально-класових груп, еліт та окремих осіб, завдяки якій забезпечуються функціонування політичних інститутів, діяльністю політичних суб’єктів і розвиток політичної системи.

Комунікація може трактуватися як:

– постійний процес передачі інформації, завдяки якому інформація циркулює у певних соціальних системах та між ними;

– процес інформаційного обміну між суб’єктами певної сфери діяльності з метою забезпечення впливу один на одного;

– взаємодія між суб’єктами шляхом обміну певними повідомленнями. Такими суб’єктами є певні особи, групи людей, організації, соціальні інститути, для яких комунікація є необхідним елементом їх соціального буття.

Суб’єктами ж у політичному процесі є активно діючий індивід чи група, чії дії спрямовані на досягнення позитивних змін у суспільстві, суспільного добробуту та сталого розвитку.

Взаємодія суб’єктів політичних процесів – це невід’ємна складова будь-яких форм суспільних відносин і людської діяльності.

Важливо зазначити, будь-які політичні процеси в країні відбуваються при взаємодії публічної влади, інституцій, громадянського суспільства, що в результаті впливає на суспільний розвиток.

Дослідження існуючих проблем такої взаємодії, зокрема, процесів розвитку комунікації між суб'єктами політичного процесу, із врахуванням часто суперечливих їх інтересів, ролі політичних еліт і патрон-клієнтських стосунків в ході обміну інформацією, забезпечення надійного зворотного зв'язку з громадськістю, а також обґрунтування шляхів вирішення цих проблем, що є основою державотворення не втрачають своєї актуальності і сьогодні.

Поняття солідарності, консенсусу, злагоди фіксують постійне чи тимчасове узгодження уподобань різних соціальних груп, політичних інституцій, партій, держави загалом. Тому, таке поєднання різноманітних захоплень, наприклад, людини, нації, загальнолюдських інтересів є однією з істотних умов поступального розвитку суспільства, зміцнення самої держави.

У контексті взаємодії суспільства і держави важливими є філософські погляди Аристотеля. На його думку людина – це «політична тварина», яка може жити лише в суспільстві і бути його складовим елементом, виконувати певні державні функції. У своїх працях філософ зазначав, що держава – це форма гуртожитку громадян, що користуються політичним устроєм, а політичний устрій трактував як порядок, який лежить в основі розподілу державної влади [2, с. 839]. Аристотель також наголошував, що вироблені століттями і перевірені не одним поколінням людей цінності є головною платформою, на якій базується злагода, а отже, соціальна єдність та державна сила.

Тому, враховуючи судження цього давньогрецького науковця-філософа, взаємодію між публічною владою, інституціями, громадянським суспільством, слід розуміти як безперервний діалог, комунікацію задля об'єднання навколо мети, руху вперед, подолання випробувань, вміння брати на себе відповідальність за прийняті рішення.

У сучасному світі визначальним фактором всіх державотворчих процесів є обмін інформацією у системі публічної влади та управління, тобто комунікації розглядаються як сполучний процес у менеджменті державних установ. Насамперед це стосується проведення реформ, надання громадянам та організаціям публічних послуг тощо.

Доведено історично і часом, що ефективне функціонування будь-яких організацій, інститутів і держави можливе лише при забезпеченні належних комунікацій. Разом з тим, управлінська практика свідчить, що створення ефективної, надійної системи обміну інформацією, яка відповідала б вимогам повноти, достовірності, оперативності, гнучкості, – це одна з найскладніших проблем у різних інституціях.

Сьогодні в Україні спостерігається вплив на суспільство через цілеспрямовану інформованість населення шляхом маніпулювання суспільною

свідомістю, наприклад, передвиборча кампанія 2019 року. Прикладом популізму, який все більше призводить до зневіри громадянське суспільство є, зокрема, обіцяні чинною владою заробітна плата вчителям у чотири тисячі доларів, збільшення заробітної плати медпрацівникам, пенсій, покращення життя громадян тощо, при реальному падінні економіки у країні, безробітті, збільшенні цін на продукти харчування, комунальні послуги, ціни на газ та електроенергію, обкладання податками тощо. Водночас, поряд з катастрофічним зuboжінням населення країни спостерігається збагачення політичних еліт, підтвердженням цьому є щорічні електронні декларації посадовців.

Слід також акцентувати, що у комунікації між суб'єктами політичного процесу кожному учаснику належить своя активна роль. Ці ролі взаємопов'язані та впливають на сприйняття і розуміння інформації іншою особою. Незадовільний стан комунікаційного процесу, інформування не як обмін інформацією, щоб покращити чи вирішити нагальні проблеми, а як формальна одностороння інформація задля інформації призводить до серйозних непорозумінь, до появи конфліктів і криз.

Тому, враховуючи зазначене можна наголосити, що сьогодні спостерігається відсутність комунікації національних державних інституцій з громадянським суспільством, громадськістю, неефективність діяльності органів державної влади. Разом з тим, варто акцентувати на терпимості українського народу.

Сучасний глобальний інформаційний простір актуалізує комунікацію, оскільки комунікаційні процеси відіграють дедалі більш важливу роль як у внутрішньому, так і в міжнародному житті суспільства. Без адекватної інформаційної підтримки не можуть ефективно працювати ні національні держави, ні міжнародні структури. Будь-яка держава, претендуючи бути демократичним утворенням і виступаючи на захист демократії, повинна здійснювати ефективну комунікаційну політику, яка передбачає не лише інформування громадян про процес та результат прийняття рішень, але й участь громадян в обговоренні цих рішень задовго до їх прийняття [3].

Отже, ефективність діяльності держави полягає у забезпеченні реалізації прав і свобод людини і громадянина, своєчасному прийнятті потрібних громадянам рішень, наближенні управлінських послуг до їх споживачів та наданні їх у повному обсязі, створенні умов для сталого розвитку суспільства, розвитку демократії тощо.

Демократія неможлива без ефективної комунікації. Демократія буде процвітати лише тоді, коли громадяни будуть знати, що відбувається, та будуть у змозі брати участь у демократичних перетвореннях. Громадяни очікують, що держава запропонує їм процвітання, єдність та безпеку в епоху глобалізації, тому оприлюднення програми ефективної комунікаційної політики набуває особливої важливості.

Список використаних джерел

1. Аристотель Политика. Афинская полития. – М.: Мысль, 1997. С. 40-41
2. Давлетов А. М., Миннигалеєв И. Р., Назаров Т. З. Социальная философия Аристотеля. Молодой ученый, 2016. № 27. С. 839-841. URL: <https://moluch.ru/archive/131/36261> (дата звернення: 02.09.2021).
3. Карпчук Н. П. Засади комунікаційної політики: досвід країн-членів Європейського Союзу : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 440 с.

Марухленко О.В., доктор наук з державного управління,
доцент кафедри управління, Київський університет імені Бориса Грінченка

ЗАВДАННЯ ЩОДО НАРОЩУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

За останні роки людство багато в чому сформувало основи ідеології розвитку світу на найближчі десятиліття. Очевидно, що головною концепцією майбутнього в XXI столітті є сталий розвиток.

Сталий розвиток вимагає чіткого підходу до використання ресурсів. Такий підхід пов'язаний з нашою здатністю розумно використовувати, створювати і фінансувати ресурси, що становлять основу нашої економіки.

Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях до сталого розвитку ще на Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р., підписавши Декларацію з навколишнього середовища і розвитку та Порядок денний на XXI століття.

З того часу в Україні на виконання рішень Конференції ООН 1992 року вживалися певні заходи, проте значною ефективністю та результативністю вони не відзначилися.

Зокрема, в Україні не була прийнята Стратегія сталого розвитку. Неодноразові спроби затвердити на законодавчому рівні Концепцію сталого розвитку країни не увінчалися успіхом. Не були прийняті:

- законопроект «Про Концепцію сталого розвитку України» № 3234 від 25.04.2001;

- законопроект «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» № 3234-1 від 19.12.2001;

- проект Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» № 5749 від 02.07.2004;

- проект Концепції переходу України до сталого розвитку, який був розроблений Національною Академією Наук України у 2012 році та направлений до Кабінету Міністрів України [1].

Україна характеризується крайньою диференціацією в територіальному розрізі, як за рівнем розвитку соціальної інфраструктури, так і по соціальним

потребам, причому ризик посилення подібної неоднорідності і сформованих диспропорцій зростає. Так, демографічна динаміка здатна перепрофілювати навантаження на системи охорони здоров'я, освіти і соціокультурного обслуговування, внаслідок чого необхідно вже зараз переструктурувати їх в напрямку розвитку стаціонарних об'єктів, мобільних, дистанційних засобів і засобів надання послуг, що призведе їх в відповідність з реальними і прогнозованими умовами функціонування.

Основні загальносистемні проблеми розвитку соціального потенціалу регіонів України обумовлені:

- негативними наслідками світової фінансової та економічної кризи;
- міграційним впливом працездатного населення, небезпекою «демографічної ями» в період з 2015 по 2020 рік, підвищення смертності в умовах карантину у період 2020-2021 рр.;

- десинхронізацією ринків праці та освітніх послуг, незабезпеченістю перспективних інвестиційних проектів кадрами високої кваліфікації, особливо інженерних і робітничих професій;

- різкою галузевої (професійною) і територіальною диференціацією населення за рівнем життя (ця проблема розпадається на наступні складові - неприйнятно висока соціальна поляризація і збільшення асиметрії в соціально-економічному зростанні між «центрами» регіонів і їх «периферіями», промисловими і непромисловими районами, наростання відмінностей в доходах населення, зайнятого в різних секторах економіки, посилення структурного дисбалансу за ступенем і пріоритетами розвитку між окремими напрямками соціокультурної політики, поглиблення відставання рівня оплати праці працівників соціальної сфери від середньої зарплати по економіці в цілому);

- зростанням обмежень розвитку і зниженням якості інфраструктури внаслідок недостатності або відсутності заділів в області інноваційного переозброєння соціальної сфери.

На вирішення ключових проблем націлені основні напрямки розвитку соціального потенціалу загальносистемного характеру. Серед них виділяються:

- використання унікальних конкурентних переваг економіки і соціальної сфери регіонів;

- формування єдиного міжрегіонального соціокультурного простору за участю регіонів;

- широке використання програмно-цільового методу управління розвитком соціального потенціалу;

- залучення до формування та реалізації соціокультурної політики регіонів на регулярній основі представників промисловості і соціальної сфери, ділових кіл, наукових та освітніх установ, громадських організацій (профспілки, регіональні громадські організації, неурядові об'єднання та ін.);

- заохочення соціальної відповідальності бюджетоформуючих і містоутворюючих підприємств, їх участі у виробленні соціальної політики регіону та реалізації соціально значущих проектів;

- впровадження гнучких моделей мережевої взаємодії установ культури, освіти, спорту і соціального обслуговування;
- забезпечення будівництва значущих об'єктів соціально-культурного призначення;
- широке використання інструментів підтримки малого і середнього підприємництва;
- заохочення ділової активності в соціальній сфері, в тому числі розвиток системи регіональних благодійних, інвестиційних і венчурних фондів в соціальній сфері;
- раціоналізація розміщення опорного каркаса мережі бюджетних установ, підвищення їх господарської та фінансової самостійності за рахунок перетворення частини з них в автономні установи, що працюють на принципах відповідального фінансового менеджменту;
- підвищення психологічної мотивації до життєдіяльності та ведення бізнесу за умови дотримання принципів сталого розвитку на основі участі різних верств суспільства, в тому числі активна пропаганда в державних і регіональних засобах масової інформації та комунікації принципів, цілей і завдань соціокультурної політики;
- формування (з залученням регіональних громадських організацій і інших інститутів громадянського суспільства) відкритого соціального інформаційно-психологічного простору при дотриманні балансу індивідуальних, громадських і державних інтересів в інформаційній сфері;
- організація і проведення цільових піар-кампаній, спрямованих на широке громадське обговорення і популяризацію великих соціально-значущих проектів з метою підвищення престижу затребуваних в регіоні соціальних професій і створення позитивного психологічного фону в суспільстві;
- широка популяризація на регіональному рівні великих соціальних проектів і залучення до обговорення ходу їх реалізації та досягнутих успіхів різних активних верств населення, а також легальних і немаргінальних громадських об'єднань і груп;
- заохочення і повномасштабне сприяння об'єднанню (на основі усвідомлення і захисту своїх інтересів) населення в громадські організації (професійні спілки, партії, рухи, асоціації, громадські корпорації), призначені здійснювати легальні соціально корисні форми діяльності, а також підключення їх до процесів управління соціальною політикою;
- розробка і впровадження механізмів, що стимулюють формування або ротацію регіональних еліт і залучення активних зацікавлених верств населення до процесів управління соціальною політикою;
- створення стабільних умов праці;
- розробка і реалізація системи заходів економічного і неекономічного стимулювання працівників соціальної сфери;
- скорочення рівня смертності та професійних захворювань за рахунок переходу в сфері охорони праці до системи управління професійними

ризиками, а також за рахунок економічної мотивації для покращення роботодавцем умов праці.

На тлі збереження в більшості регіонів України високого освітнього рівня населення і його унікальних якісних характеристик відбувається збільшення кризи системи підготовки кадрів для економіки макрорегіону (особливо робочих і інженерних професій), а також самої соціальної сфери. Це призводить до необґрунтованих витрат і без того невеликих державних коштів, що виділяються на підготовку фахівців, а також до невідповідності структури підготовки кадрів потребам регіональних ринків праці. Посилення дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили відбувається в територіальному і професійному відношенні (дефіцит робочих і інженерних спеціальностей і надлишок незатребуваних фахівців в банківському секторі, операціях з нерухомим майном, торгівлі, а також людей, які не мають професійної освіти, тобто зниження освітнього рівня зайнятих). Таким чином, значні зміни мають бути в структурі зайнятості за секторами економіки. Відносно попиту на трудові ресурси значно зросте частка сфери послуг.

Рішення проблеми нестачі висококваліфікованих кадрів, перш за все в промисловості, можливо при дотриманні кардинальної зміни структури освіти в бік різкого посилення і переважаючого в ній середнього професійно-технічної освіти, а також підвищення соціальної і матеріальної престижності робітничих професій. Реалізація зазначених умов може бути здійснена тільки при цілеспрямованій участі державних органів влади і органів державної влади регіонів України.

Цілями розвитку ринку праці регіонів України є збереження і розвиток трудових ресурсів відповідно до перспективних напрямків модернізації регіональних економік, а також продуктивна зайнятість населення, гармонізація попиту і пропозиції робочої сили шляхом підвищення ефективності функціонування ринку праці, підвищення якості робочої сили та її трудової мобільності, забезпечення реалізації прав громадян на захист від безробіття. Досягнення цих цілей передбачає реалізацію наступних заходів:

- розробка середньострокових і довгострокових прогнозів ситуації на ринку праці України, в тому числі включають оцінку потреби у випускниках початкової, середньої та вищої освіти до 2025 року, а також приведення обсягів та напрямів професійної підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до потреб економік регіонів;

- стимулювання створення нових ефективних робочих місць, які передбачають високу продуктивність праці;

- сприяння самозайнятості населення, в тому числі в сільській місцевості, за рахунок створення підприємств сфери послуг, малих підприємств з переробки місцевої сировини і реалізації програм мікрокредитування малого і середнього підприємництва;

- створення умов для розвитку територіальної та професійної мобільності громадян, що проживають у регіонах з низьким розвитком соціального потенціалу;

- створення умов для інтеграції в регіональний ринок праці іноземної робочої сили з урахуванням перспективних потреб економіки регіонів в трудових ресурсах на основі принципу пріоритетного використання національних кадрів;

- підвищення ефективності професійного навчання та перенавчання громадян за рахунок розвитку системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, включаючи розвиток внутрішньофірмового навчання і професійного навчання безробітних громадян;

- підвищення ефективності функціонування інститутів ринку праці (розвиток мережі центрів зайнятості населення, в тому числі мобільних), підвищення якості та доступності державних послуг у сфері сприяння зайнятості населення з використанням сучасних інформаційних технологій, в тому числі розширення інформування населення та освітніх установ щодо стану та перспектив розвитку галузей економіки, прогнозованої потреби в кваліфікованих кадрах у різних галузях, формування і створення мережі спеціалізованих кадрових агентств з підбору персоналу.

Таким чином, на основі проведеного дослідження запропонуємо парадигму щодо нарощування соціального потенціалу для досягнення цілей сталого розвитку регіонів:

- глобальна цінність в парадигмі сталого розвитку регіону - акцентування уваги на формуванні, раціональному використанні, розвитку і збереженні соціального потенціалу;

- регіон розглядається як складно структурована соціально-економічна система. При цьому кожному елементу цієї системи відповідає конкретний механізм управління;

- методологія парадигми, крім системного, передбачає використання комплексного і інституційно-синергетичного підходів. Комплексність полягає в необхідності врахування різних факторів, що впливають в їх динаміці, розгляді стійкості розвитку регіону, як інтеграції інституційної, економічної, соціальної, екологічної, фінансової стійкості;

- застосування інституційно-синергетичного підходу, що дозволяє узгодити стратегічні цілі на різних рівнях управління; вибрати оптимальну стратегію сталого розвитку регіону;

- полісуб'єктність регіонального управління сталим розвитком;

- облік природних, економічних, етнічних, соціально-культурних особливостей регіону.

Список використаних джерел

1. Global Compact Network Ukraine. Цілі сталого розвитку. – URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku/>

Пірен М.І., доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та соціальної роботи
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Федірчик Т.Д., доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету педагогіки, психології та соціальної роботи
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДО УЧАСТІ У ПУБЛІЧНОМУ УРЯДУВАННІ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Не влада розбещує людей.
Це окремі люди, які залізли на її верхівку, розбещують владу.

Бернард Шоу

Мистецтво публічного управління на сьогодні полягає не тільки в управлінні та координації виконавчої гілки влади, але і у включенні мешканців територіальних громад до вирішення проблем її ефективного розвитку. Це, зокрема, стосується сфери освіти та проблем розвитку інноваційного шкільництва в умовах реформування української освіти.

Вміння йти до демократичних змін у системі освіти – архіважливе завдання освітян на сучасному етапі. Без нього успішної держави побудувати неможливо.

Інноваційні процеси, які виникають у зовнішньому середовищі, вимагають мобілізації значної частини внутрішніх резервів (научіння, фінансів, виховання, захисту своєї території, історичних цінностей, прагнення до свободи та творення нового).

Головним пріоритетом сучасної освіти є особистість, створення оптимальних умов для її розвитку, формування компетентностей, забезпечення можливостей для її самореалізації. Українське суспільство, що обрало демократичний шлях розвитку, має забезпечити повагу до особистості, яка навчається і навчає, ставиться одна до іншої за принципом «рівний – рівному».

Одним із шляхів досягнення цієї мети є демократизація освітнього процесу на всіх рівнях і в закладах освіти, зокрема. Аналіз низки сучасних наукових розвідок засвідчив посилення уваги вітчизняних дослідників до різних аспектів проблем демократизації освіти, зокрема, і до публічної політики, а саме: В. Андрущенко, В. Кремія, Г. Калашніка, Г. Назаренка, О. Сухомлинської, Л. Панченка, О. Петроє та ін.

У змісті професійної підготовки майбутніх фахівців у процесі навчання необхідно забезпечити формування різних компонентів демократичної культури. Наголосимо, що фахівці різних спеціальностей не лише самі мають

бути носіями такої культури, але й формувати її компоненти для майбутньої практичної реалізації, в тому числі і для майбутньої участі в публічній політичній діяльності у територіальних громадах.

В умовах побудови українського суспільства на засадах демократії важливо навчити фахівця основних складових демократичної культури, а саме: навичок аналітичного, критичного мислення, що сприятиме аналізу інформації, спостереженню, узагальненню, розпізнанню упереджених суджень, виявленню причинно-наслідкових зв'язків, правильному формулюванню питань і відповідей, вмінню переконувати, передбачати наслідки, робити відповідні висновки та імплементувати їх у практиці.

Прикладом ефективного запровадження у практику освітньої галузі може стати феномен «критичного мислення» як складової демократичної культури. У процесі публічної політичної діяльності процес вчасного та правильного прийняття рішень є основою ефективної роботи. Спостерігаючи за сучасною політичною українською елітою, бачимо, що не кожен її представник гідно володіє навичками аналітичного та критичного мислення, щоб грамотно відстоювати свою позицію щодо тих чи інших соціальних та політичних проблем.

Навички критичного мислення у публічній політичній діяльності фахівця, депутата, громадянина необхідні для правильної оцінки будь-яких матеріалів, виступів та оцінки суджень про них, щоб це не привело до непорозумінь, конфліктів та різного типу протистоянь в громаді.

В зв'язку з цим у процесі навчання фахівців та самоосвіти в подальшому бажано дотримуватися народної мудрості – «перш ніж сказати, треба подумати». Освітяни у процесі навчання наголошують на серйозному ставленні до критичного мислення, яке включає:

- узгоджувати інформацію з наявними фактами та досвідом;
- актуальність, чіткість, надійність, доцільність, корисність;
- правильно оцінювання думок і припущень;
- усвідомлення призначення інформації (позитив чи критиканство);
- керування чіткими критеріями при оцінюванні інформації тощо.

Слід зауважити, що інноваційна освіта сьогодні проникає у всі сфери життєдіяльності людини, в тому числі в публічну політичну сферу. Тут теж є потреба у специфічних інноваційних технологіях, що дозволить усунути одноманітність, утвердити смислово-ціннісну переорієнтацію особливостей особистості на поєднання з вимогами гуманістичної взаємодії з метою пізнання нового.

Реалії ХХ століття в контексті розвитку інформаційних технологій суттєво впливають на всі сторони суспільного життя. Вони призвели до формування суспільства нового типу – інформаційного. У ньому публічне політичне врядування теж має свою специфіку, вимагає фаховості, гуманізації, толерантності, правдивості, відповідальності у житті.

Інноваційність в інформаційному суспільстві ставить перед освітянами завдання залучення молоді до публічної політичної діяльності через навчання, в тому числі з метою задуматись над такими проблемами особистісного характеру:

- як примусити власний час працювати на себе;
- як навчитися правильно і раціонально розподіляти час;
- як визначити пріоритети, щоб відповідно до відведеного часу їх реалізувати.

Також сучасні політичні та соціально-економічні перетворення в Україні ставлять перед освітньою галуззю нові завдання, пов'язані з теоретико-методологічним обґрунтуванням необхідності вдосконалення механізмів управління освітою на основі найкращих національних традицій та з урахуванням світових тенденцій та економічних можливостей держави.

Систему основних механізмів публічного управління освіти складають організаційний, інституційний, фінансово-економічний, нормативно-правовий, інформаційний, інноваційний та соціальний. У даному контексті бюджетне фінансування є найважливішим важелем впливу. В той же час, освітяни відчують суттєві проблеми, над якими повинні дуже відповідально працювати як державне керівництво, так і керівництво територіальних громад. В протилежному випадку інновації в науці та освіті не можуть бути реалізованими, а це вплине на великий потік міграції молоді та принесе втрати для державотворення.

І, нарешті, освітянське осмислення існуючих реалій «за» і «проти» щодо оцінки публічної політики наголошує, що в Україні має місце низка проблем, які проявляються у наступних позиціях:

- суперечливе сприйняття політичних цінностей в суспільстві;
- значна проблемність цінностей парламентаризму;
- слабка ефективність фаховості парламентаризму;
- наявність високого рівня корупції у суспільстві;
- недостатній рівень проведення фахово-просвітницької роботи щодо єдності суспільства на активну участь у державотворенні;
- кризові стани в економіці, екології, політичних протистояннях, що спричинили зростання песимістичних настроїв та недовіри.

Список використаних джерел

1. Пірен М.І. Сучасна освітянська парадигма підготовки особистості – фахівця задля сталого розвитку України (навч. посібник-практикум). Чернівці: Технодрук, 2020. 288 с.

2. Пірен М.І. Територіальна громада – першооснова демократичних змін і соціального забезпечення: навч. посібник-практикум. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, 2021. 304 с.

3. Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м.Чернівці, Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, 2021. 328 с.

4. Сердюк Л.З. Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців: системно-синергетичний підхід [монографія]. Київ: Університет «Україна», 2012. 323 с.

5. Федірчик Т.Д. Забезпечення якості вищої освіти на внутрішньо університетському рівні в умовах реформування освітньої системи України. //Технології професійної підготовки фахівців у сучасному освітньому просторі. //Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.Чернівці, 17 травня 2019 р.). Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2019. С.120-123.

6. Федірчик Т.Д. Розвиток педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи (теоретико-методологічний аспект) [монографія]. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, 2015. 448 с.

Пірен М.І., доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та соціальної роботи
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Шманько О.В., кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

За існуючих політичних інститутів,
іноді ще доводиться рахуватися з чужою думкою
Уінстон Черчіль

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ – ОСНОВА ПРОГРЕСИВНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Україна зробила свій вибір на користь європейських цінностей, ідеалів демократії, поваги до свободи людини та права державної незалежної політики на міжнародній арені.

Сьогодні європейський вибір як пріоритетний для українського суспільства призвів до необхідності пристосування української моделі публічної влади до моделі, характерної для країн ЄС. Модель публічної влади країн ЄС характеризується розгалуженою і розвиненою системою права, коли

фахово підготовлений керівник теж повинен мати хорошу юридичну підготовку, загальні засади знань з управлінської культури сучасного рівня.

На сьогоднішньому етапі суспільно-політичного розвитку українського суспільства простежується певний брак розуміння базових євроінтеграційних процесів. Йдеться не лише про аналіз правових, економічних та інших необхідних змін, а й насамперед про недостатню поінформованість громадян щодо їхньої участі у державотворчих процесах, усвідомлення ролі та значення європейських цінностей як детермінанти прогресу і змін.

Разом з процесами глобалізації та регіоналізації змінюються не лише окремі тенденції та явища, але і держави. Тому для українців важливо зрозуміти й усвідомити, яку позитивну роль наша держава буде відігравати в сучасних процесах суспільно-політичної динаміки на предмет її позитивного розвитку та ефективної співпраці з країнами ЄС.

Більше 800 млн людей є європейцями, поєднуючи свої культурні, духовні та соціальні цінності. Вплив на цінності європейців справили Римська імперія, християнство та Просвітництво. Цінності є типовим суспільним феноменом, яким позначаються предмети, речі, властивості та відносини у реальному світі, ідеї, норми, цілі й ідеали, явища природи і суспільні явища, що спрямовані на суспільний прогрес і розвиток особистості у проблемному світі.

Дуже важливою європейською, а також загальнолюдською цінністю у наш час є відповідальність політиків, духовенства, освітян, усіх землян за мир, існування життя на всій планеті, а для українських громадян ще й очищення своєї землі від ворога та негативів, що гальмують суспільний інтерес, утвердження незалежної демократичної держави – України.

Наголосивши на європейських цінностях у системі публічної влади, варто відзначити, що основоположні принципи європейської інтеграції, які вважаємо європейськими цінностями, чітко визначені в Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, прийняті 7 грудня 2000 р. в м. Ніцца (Італія). Сьогодні політикам, урядовцям, освітянам та і громадянам важливо пам'ятати, що положення про соціальні права та принципи містять застереження про те, що вони реалізуються «на умовах, закріпленім правом Союзу та національними законодавствами і національними практиками».

Формування демократичних засад публічної політики щодо управління в сучасному українському суспільстві – важлива потреба нейтралізації негативних тенденцій, що вбачається у посиленні тиску на діяльність урядових структур з боку громадянського суспільства. На нашу думку, публічну політику необхідно формувати на інноваційно-правових основах, які вимагають усвідомлення складності щодо творення та її реалізації. Це вимагає усвідомлення потреб проводити серед громадян активну професійно-просвітницьку роботу як політичними партіями, так і освітянами й громадськими організаціями.

Публічна сфера виконує у суспільстві цілу низку функцій складного характеру, а саме:

- акумуляції важливих суспільних інтересів, виступаючи ареною їх формування та озвучення в такому форматі, щоб привернути увагу влади та громадян;

- вона запроваджує інноваційні ідеї і цінності у життя. Прогресивна філософія Гуманізму і демократії ставить у центр публічної політики суверенну людську особистість, демократичні принципи та соціальні потреби, де фундаментальною основою публічного управління визначається людиноцентризм і його демократичний характер.

Конституція України (ст.1 і 3) найкраще звеличує українську людину та включає в себе демократичні цінності, ідеї миролюбності і людинолюбства; вона передбачає відмову міжнаціональної, міжрасової ворожнечі, запобігання війнам та захист миру і справедливості;

Інноваційні ідеї Гуманізму і демократії конкретизують шлях до пошуку реально гуманного конструктивного державотворення.

Сьогодні в період кризових станів тальки соціально-гуманні, ліберально-демократичні цінності можуть врятувати Україну і все людство від кризових станів.

У зв'язку з цим актуалізується проблема зміцнення української державності шляхом освітянського виховання патріотів у процесі професійного зростання та залучення до політико-соціальних та управлінських справ у територіальних громадах патріотів-професіоналів.

Сьогодні у світовій практиці країн ЄС в процесі публічного управління йде переорієнтація на потреби громадян у процесі формування, створення та реалізації публічних послуг, спрямованих на задоволення потреб клієнтів, відповідно до запитів у суспільстві.

За сучасних умов потенціал інтелектуальної та духовної енергії є основою для формування політичних засад публічного управління. В науці зустрічаємо вислів «йде переміщення від цінностей обов'язку до цінностей саморозвитку». Цьому на даному етапі сприяє позбуття психології атеїзму і повернення до духовності, навчіння цьому освітянами, духовенством, приклад видатних науковців світу, які висловлюють позитивні думки, що світом управляє Бог.

Отже, виходячи з реалій сьогодення, формування сучасної ефективної публічної політики та публічного управління є неможливим без соціальної консолідації суспільства, розширення громадянської підтримки і ефективної діяльності влади на усіх рівнях. Без залучення до публічного врядування громадянського суспільства та місцевого самоврядування подолати сучасні кризові стани неможливо. У той же час найважливішою умовою роботи органів публічної влади є відкритість, публічність і обов'язковість обґрунтування прийнятих рішень з інформацією для народу, бо чомусь останнім часом це обходять стороною.

В сучасній Україні варто акцентувати увагу і на тому, що ми є парламентсько-президентською республікою, а ключовим аспектом публічного управління є народ (ст. 5 Конституції).

Проблема європейських цінностей насправді є дискусійною складовою у наукових колах. Важливою проблемою є усвідомлення та збереження громадянами своїх цінностей та кращих якостей: волелюбності, гідності, любові до життя, патріотизму, сили волі і духу, готовності захищати рідну землю (те, що простежується впродовж історичного розвитку України від Київської Русі і до наших днів). Ми маємо їх розвивати і зберігати з метою існування вираженої національної ідентичності.

Висновок для громадян України в контексті європеїзації публічної влади один – творити демократичну державу для її громадян, утверджуючи чесною працею право, свободу, повагу до людини.

Список використаних джерел

1. Петрос О.М. Соціальний діалог у державному управлінні: Європейський досвід та українські реалії (Монографія). К.: НАДУ. 304 с.
2. Пірен М.І. Європейські цінності – якісно новий формат державотворення в процесі реформування українського суспільства на шляху до демократії // *Вісник НАДУ при Президентові України. Серія «Державне управління»*. 2015. С.87-92
3. Пірен М.І. Освітньо-мотиваційний потенціал демократичного державотворення в Україні: Посібник-практикум. Чернівці: Технодрук, 2021. 256 с.
4. Шманько О. Сучасні підходи щодо управління процесами соціалізації та формування громадянських цінностей молодого покоління // *Місто як простір формування і реалізації соціального капіталу: українські та польські візії: Матеріали міжнародної науково-практичної відео-конференції*. 20-21 квітня 2018 р. – Чернівці: Чернівецький національний університет. С.328-332.
5. Шманько О.В. Трансформація цінностей орієнтацій української молоді // *Електронний науково-образовательний журнал «StudiaHumanitatis» (Гуманитарные дисциплины)*, 2016. №4. <http://st-hum.ru/content/shmanko-ov-transformaciya-cennostnyh-orientaciy-ukrainskoj-molodezhi>.

Петрос О.М., доктор наук з державного управління, професор,
завідувач відділу дослідницької діяльності університетів
Інституту вищої освіти НАПН України,
голова ГО «Аналітично-консалтинговий центр публічного врядування і права»

ЦІЛІ ТА ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ З РОЗБУДОВИ ПРОСТОРУ «ВІДКИТОГО УРЯДУ» ТА «ВІДКРИТОГО ВРЯДУВАННЯ» В УКРАЇНІ

Тема відкритості, прозорості, громадської участі, підзвітності упродовж останніх років залишається однією з ключових у питаннях модернізації системи публічного врядування, демократизації процесів і процедур прийняття управлінських рішень, формування і реалізації публічної політики в умовах динамічних глобальних та внутрішніх соціальних, економічних, політичних, технологічних змін і викликів та ін.

Ключовим моментом актуалізації цінностей та технологій відкритого врядування, глибокого залучення громадськості до впровадження нових підходів у публічній політиці, кардинальних організаційних, комунікаційних, цифрових трансформацій, стали виклики, що постали проблемами найвищого рівня невизначеності для урядів, громадянськості та усього суспільства, спричинені пандемією коронавірусної хвороби COVID-19 [3].

Тому, упродовж останніх років тема відкритого урядування не втрачає свого значення - над довгостроковими реформами, рекомендаціями та ресурсами для відкритого реагування та відкритого відновлення, зміцнення спроможності та стійкості до подолання майбутніх потрясінь, працюють вітчизняні і зарубіжні вчені, політики, громадські експерти.

За результатами узагальнення підходів до теоретичних інтерпретацій [5; 8; 9], можна виокремити сутнісні ознаки «Відкритого урядування» “Open governance” як *моделі публічного врядування*, що: 1) ґрунтується на інноваційній культурі публічної політики та практики; принципах прозорості, підзвітності, участі, демократії та інклюзивного зростання; правах громадськості знати та брати участь у розробленні політик, прийнятті рішень; 2) створює основу для зміцнення публічного врядування та демократії, відкритої розробки та реалізації локальних, національних та глобальних програм.

Значний вплив на розбудову простору відкритого врядування в Україні та світі має започаткована у вересні 2011 р. на сесії Генеральної Асамблеї ООН міжнародна ініціатива «Партнерство відкритого уряду» (The open Government Partnership's, OGP) [7]. Керуючись цінностями відкритості урядів та їх співпраці з громадянами для покращення якості послуг, управління державними ресурсами, сприяння інноваціям та створенню більш безпечних спільнот, учасники ініціативи прийняли декларацію «Open Government Declaration, OGD» [6].

З метою досягнення кращих умов для добробуту та людської гідності у країнах-членах та у світі, у декларації «OGD» було визначено пріоритети розбудови “Open Government” [6]:

1) збільшити доступність інформації про діяльність уряду - громадяни мають право на інформацію про діяльність уряду на всіх рівнях управління;

2) підтримувати участь громадян у прийнятті рішень та формуванні політик;

3) впроваджувати найвищі стандарти професійної доброчесності у всіх адміністраціях - дотримуватися високих етичних стандартів та кодексів поведінки державних службовців, проводити жорстку антикорупційну політику, забезпечувати прозорість управління державними фінансами та державними закупівлями та зміцнювати верховенство права.

4) збільшити доступ до нових технологій для відкритості та підзвітності.

Узагальнюючи результати діяльності OGP та оцінюючи загальну ситуацію щодо відкритості урядів за десять років, експерти ООН відзначають, що ініціатива з розвитку партнерства здобула значну підтримку з боку не лише урядів (до складу OGP входять 78 національних членів), але й великої кількості органів місцевого самоврядування та тисяч учасників громадянського суспільства. Результатом їх спільної діяльності стало впровадження понад 4000 реформ, спрямованих на посилення відкритості урядів. Водночас, вони також засвідчують такі тенденції в системі публічного управління як відступ від демократії, звуження громадянського простору та зростання авторитарної та популістської політики, у тому числі в країнах - членах OGP [10].

Тому, ключовими сферами подальшого впливу міжнародної ініціативи OGP визначено державу, зобов'язання, теми та глобалізацію, й обґрунтовано відповідні цілі щодо їх трансформацій для забезпечення відкритості урядів (рис.1).

Рис. 1. Ключові сфери впливу та цілі OGP

Джерело: Складено автором на основі [10, с.4]

Основними принципами «Відкритого Уряду» як одного із головних суб'єктів системи відкритого врядування є [10]:

прозорість: інформація про діяльність уряду є відкритою, всеосяжною, своєчасною, вільно доступною для громадськості, і такою, що відповідає основним стандартам відкритих даних;

участь громадян: уряд залучає громадян до участі в обговореннях, що сприяє прийняттю рішень, які враховують громадську думку, є більш інноваційними та ефективними;

підзвітність: наявність правил, норм і механізмів, які змушують урядові структури до обґрунтування своїх дій, здійснення діяльності відповідно до визначених для них вимог, реагування на критику, прийняття відповідальності за недотримання законів або невиконання зобов'язань;

технології та інновації для прозорості та підзвітності: уряд враховує важливість надання громадянам відкритого доступу до технологій, а також усвідомлює роль нових технологій в просуванні інновацій та важливість розширення можливостей використання технологій громадянами.

Стратегічними підходами, за допомогою яких учасники OGP від влади і громадянського суспільства зможуть забезпечувати досягнення цих результатів, є підходи, спрямовані на [10]: 1) збільшення потужності універсальної платформи OGP щодо підтримки реформаторів з просування OGP на місцевому, національному та регіональному рівнях для всіх 78 національних країн-членів; 2) виконання зобов'язань OGP щодо впливу на результати для громадян, надання кращої підтримки реформаторам щодо створення ефективних коаліцій для змін, активізація політики підтримки, надання знань та ресурсів для реалізації відкритих державних реформ за допомогою платформи OGP; 3) країни OGP повинні стати «яскравим світлом», їх «Відкриті уряди» мають слугувати зразком для наслідування, і виступати прикладом партнерства з розбудови відкритого врядування; 4) члени OGP та громадянське суспільство мають просувати політику, яка сприяє утвердженню стандартів відкритого, інклюзивного та гнучкого уряду, який поширює інновації та заохочує їх імплементацію усіма членами OGP; 5) стимулювання глобальних стратегій з просування національних дій «Відкритого уряду».

Варто зауважити, що десятирічний досвід впровадження ініціативи OGP відображає різноманітний характер відкритих реформ на рівні різних держав. Наприклад, ключова мета планів дій Бельгії, Чехії та Німеччини полягає у покращенні прозорості публічного сектору. Австралія та Канада, виходячи за межі традиційного підходу, визнають кінцевою метою впровадження програми відкритого уряду економічне зростання. Греція реалізує ініціативи відкритого уряду з основною метою запобігання та протидії корупції, а Корея прагне підвищити довіру громадян до державних установ [8].

Стандарти та стратегічні розробки ініціативи OGP мають важливе значення для розбудови партнерства «Відкритого Уряду» та простору відкритого врядування і в нашій країні. Україна є учасницею ініціативи OGP з

дня заснування – на її впровадження в Україні було розроблено п'ять Планів дій, створених спільно з громадянським суспільством, у яких викладено конкретні зобов'язання щодо підвищення прозорості, підзвітності Уряду та участі громадськості [2] (табл.1).

Таблиця 1

Плани дій України щодо впровадження Ініціативи OGP

Роки	2012-2013	2014 – 2015	2016-2018	2018-2020	2021-2022
<i>Плани дій</i>	<i>Перший План дій</i>	<i>Другий План дій</i>	<i>Третій План дій</i>	<i>Четвертий План дій</i>	<i>П'ятий План дій</i>

Джерело: складено автором на основі [2]

Основними досягненнями від партнерства Уряду України з громадськістю упродовж усього циклу впровадження ініціативи OGP за 2011-2021 роки є [1]: електронна система публічних закупівель «ProZorro» та «DoZorro»; доступ до інформації у форматі відкритих даних; електронні петиції, електронні звернення; відкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників; імплементація стандартів Ініціативи прозорості видобувних галузей (EITI); запровадження міжнародних стандартів забезпечення прозорості будівництва (CoST); Е-декларування про доходи, майно і витрати державних службовців; єдиний веб-портал системи використання публічних коштів; доступ до архівів органів комуністичного тоталітарного режиму (1917-1991) щодо репресованих; децентралізація повноважень з надання публічних послуг через ЦНАП, запровадження надання електронних послуг та ін.

Сьогодні Уряд України і громадські організації працюють над виконанням п'ятого Плану дій, одним із завдань якого передбачено «формування в Україні державної політики відкритої науки, яка забезпечить утвердження принципів відкритості не лише до публічної інформації у формі відкритих даних, а і до наукових та освітніх даних, дасть змогу надати вченим, освітянам, інноваторам, промисловцям, іншим заінтересованим сторонам максимально можливий доступ до дослідницьких інфраструктур, публікацій та даних, створить умови для забезпечення рівних можливостей та рівного доступу жінок та чоловіків в науці» [4].

У цілому ж, досвід впровадження партнерства «Відкритого Уряду» в Україні та світі демонструє позитивний вплив, який ця ініціатива здійснює як на владу так і на громадян.

Відтак, пов'язані з нею очікування й надалі спрямовані, з одного боку, на активізацію участі громадян, підвищення їх обізнаності про діяльність Уряду, нагляд за витрачанням бюджетних коштів, а з другого, на підвищення ефективності та якості надання публічних послуг, удосконалення системних функцій публічних інституцій, підвищення довіри громадян до публічної влади та інші.

Список використаних джерел

1. Міжнародній ініціативі «Партнерство «Відкритий Уряд» 10 років.
URL: <https://auc.org.ua/novyna/mizhnarodniy-iniciatyvi-partnerstvo-vidkrytyu-uryad-10-rokiv>.
2. Партнерство «Відкритий Уряд». URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad/koordinacijna-rada>.
3. Петроє О., Піжук Ю. Стан дотримання прав працівників в умовах змін, запроваджених на запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : аналіт. звіт / за ред. О. Петроє, Ю. Піжука. Київ : ТОВ «Академпрес», 2021. 76 с. URL: https://drive.google.com/file/d/16yZp6q_eV4szRQUy8KbJ8gdP5x6Ay-9X/view?usp=sharing.
4. План дій із впровадження Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” у 2021-2022 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 149-р. URL: Про затвердження плану дій із ... | від 24.02.2021 № 149-р (rada.gov.ua).
5. Open governance standards. Standards to promote citizen empowerment and participation. Revised draft 25/02/2014 JMM. URL: https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/kproducts/TI_open_governance_standards.pdf.
6. Open Government Declaration. Open Government Partnership. 2011. URL: <https://www.opengovpartnership.org/process/joining-ogp/open-government-declaration/>.
7. Open Government Partnership. 2011. URL: <https://www.opengovpartnership.org/process/joining-ogp/open-government-declaration/>.
8. Open government strategies and objectives. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/gov_glance-2017-64-en.pdf?expires=1633553928&id=id&accname=guest&checksum=5A9BAB1867AB7741795B62CB76F0C5C6.
9. Open governments. URL: <https://opengov.uclg.org/en/open-government>.
10. The open Government Partnership’s. Implementation Plan 2020-2022. March 2020. 34 p. URL: [OGPs-Implementation-Plan-2020-2022-FINAL.pdf](#).

Степаненко О., голова правління ГО «Інститут альтернативних рішень»

(Науковий керівник: **Петрос О.М.**, доктор наук з державного управління, професор)

МІСЦЕ ТА РОЛЬ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ТЕНДЕНЦІЙ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Глобалізація та технологічний розвиток наче б то мали допомогти у поліпшенні якості комунікації в суспільстві. Наявність значної кількості гаджетів та застосунків сфокусовані на те, щоб зблизити людей, зробити їх спілкування швидшим, якіснішим та різнобарвним, попри відстані та інші перепони.

Однак кількість конфліктів, що кожного дня невинно зростає, не може залишатись без уваги. Суперечки виникають у широкому спектрі відносин та предметних сферах права. Для того, щоб задовольнити потреби сторін спору та сприяти їх врегулюванню доцільним може бути застосування альтернативних способів вирішення, що якраз покликані збільшити кількість домовленостей та сприяти росту довіри в суспільстві.

Процеси, що сьогодні відбуваються в розрізі як політичних так і суспільних відносин в цілому не можуть ігноруватися, а тим більше, не можуть бути врегульовані за допомогою підходів, що допомагали раніше. Підходи, що застосовувались вже не надають потрібного ефекту: рішення перестали виконуватися та дотримуватися, стало все важче шукати рішення і розуміти один одного. Особливо, коли це стосується політичних процесів. Так, різні бачення – це цілком нормальні політичні явища, однак коли учасники таких процесів не мають можливості домовитися, то вже суспільство зазнає суттєвого напруження та породжує нові конфлікти вже на іншому рівні суспільних відносин. Можливо, саме тому, в дечому може не зовсім усвідомлений запит на нові, чи навіть, давно забуті методи врегулювання спорів, набирає популярності та визнання в соціумі.

Вже сьогодні, альтернативне врегулювання спорів стає все більш затребуваним, а тому і має зростати роль держави у формуванні довіри до таких інструментів в суспільстві. Гарним прикладом може стати звернення політиків до таких методів при врегулюванні не лише політичних, а й особистих розбіжностей. Таке, в дечому, показове застосування альтернативних методів врегулювання спорів емонструє їх ефективність, можливість пошуку домовленостей в інтересах всіх сторінна довгі роки.

Глобальні проблеми у сфері енергетики та клімату, які вже самі собою неодноразово стають причинами політичних конфліктів, ще більше закріплюють нас в думці, що світ сьогодні – це все ж єдиний організм, що

стрімко трансформується і зміни одного елементу невпинно відображаються на всіх інших складових.

Це, в свою чергу, може бути сигналом того, що наш світ у найширшому розумінні, та і у масштабі кожної країни, потребує більшої гнучкості і швидкості у прийнятті рішень, іншої реакції на виклики від усіх своїх учасників. Цього ж суспільство очікує і від урядів та існуючих правових систем, інституцій та механізмів врегулювання конфліктів. Розвиток альтернативних методів врегулювання спорів відображає спробу переоцінити та усвідомити роль міжнародного права, правових систем і систем публічного управління у швидкозмінному сьогоденні. Уряди інших держав все частіше почали визнавати роль альтернативних методів врегулювання до яких рекомендують звертатися перед застосуванням норм національної правової системи[3].

Досвід дипломатії показує, як шляхом альтернативних інструментів комунікації можна віднайти ефективні правові рішення, що в подальшому формують прийнятні та зрозумілі правила у соціумі. Альтернативні інструменти врегулювання спорів дозволяють сформувати довіру, що не лише передусе домовленостям, але й слугує запорукою виконання таких рішень[2].

Серед факторів, які суттєво впливають на вибір альтернативних методів врегулювання спорів є відносна швидкість такого способу врегулювання, тобто сторони фокусуються на обговоренні актуальної для них теми, уникаючи проходження формальних календарних процедур та очікування строків, що не сприяють врегулюванню. Що ж стосується фінансової складової, то такий підхід дозволяє ефективніше використовувати кошти, особливо, якщо справа стосується публічно-правових спорів і витрати покладаються на бюджет.

Хоч відповідно до чинної редакції Конституції України уст. 124 передбачається, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Проте, лише цю згадку про альтернативне врегулювання спорів не можна вважати достатньою для розвитку та формування культури усвідомленого звернення до таких інструментів. Запровадження нової культури комунікації між громадянами та органами влади сприятиме розвитку взаємовідносин нового типу, що забезпечить учасникам таких відносин кращий рівень додержання прав і свобод [1].

В той же час, слід звернути увагу і на той факт, що який би з альтернативних методів врегулювання спорів не був би обраний, йому завжди передусе складний вибір для сторін. Це відображається у необхідно відкласти ~~на якийсь час~~ найбільш звичні підходи до врегулювання спорів, а замість них підпорядкувати врегулювання ситуації альтернативним правилам. Така особливість стосується лише формату домовленостей, але аж ні як не применшує чи розширює вже існуючі права та обов'язки сторін. Однак, з власної волі сторони мають право обирати як саме їм скористатися їх правом.

Окрім цього, всім, хто має бажання скористатися альтернативним підходом до врегулювання спорів має врахувати те, що формат переважно

передбачає комунікацію сторін одна з одною, але, і як виключення, це може відбуватися через нейтральну сторону.

Єдине є незмінним – це рішення, над яким сторони працюють спільно, і яке приймають із врахування інтересів, в залежності від виду альтернативного врегулювання спору.

Як наслідок, рішення, що приймаються після застосування методів альтернативного врегулювання спору дозволяє відновити комунікацію між сторонами спору, сформувати довіру сторін одна до одної, розробити формат взаємодії на майбутнє, віднайти рішення, яке сторони добровільно виконуватимуть. Всі ці складові дозволяють сформувати як в політиці так і в суспільстві атмосферу співпраці та безпеки.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/ВР України, дата оновлення: 07.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення 16.09.2021)
2. Pamela Esterman, Michael Kenneally, Jr. and Howard Protter //The Benefits of Alternative Dispute Resolution for Resolving Municipal Conflict // Dispute resolution section, NYSBA // January 2011 // дата оновлення: 30.01.2011 URL: <https://nysba.org/NYSBA/Sections/Dispute%20Resolution/Dispute%20Resolution%20PDFs/Municipalwhitepaper12-21-2010.pdf> (дата звернення 16.09.2021)
3. Eileen Carroll and Karl Mackie, International Mediation: The Art of Business Diplomacy 2nd Edition, Kluwer Law International; 2nd edition. – 2006. – 200 pages.

Тимошенко Т.О., кандидат наук з державного управління,
консультант з питань стратегічного планування, розвитку громад і туристичних
дестинацій та проєктного менеджменту Програм U-LEAD з Європою, USAID
ERA

СИСТЕМА СТАЛОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИЗМОМ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Протиепідемічні заходи, вжиті в рамках протидії поширенню коронавірусу у світі, серйозно обмежили переміщення людей навіть в межах країн, де вони живуть, не кажучи вже про закордонні поїздки. З початком карантинних заходів, обмеження на поїздки, пов'язані з COVID-19, діяли у більшості країн світу. 1 червня 2020 року 156 урядів повністю закрили свої

кордони для міжнародного туризму. Це стало причиною падіння доходів в сфері туризму, як в'їзного, так і внутрішнього.

Близько 6 мільйонів працівників туристичної галузі ЄС вже втратили роботу через пандемію COVID-19. Жінки, які складають 54% туристичної робочої сили, молодь та працівники у неформальній економіці знаходяться в найбільшій зоні ризику. Показники втрат робочих місць туристичного сектору в Європі за підсумками 2020 року коливались від 14,2 до 29,5 мільйонів.

Невизначеність все ще домінує, і тривалість пандемічних обмежень буде ключовою для визначення збитків у цьому секторі.

Передбачалося, що наслідки пандемії COVID-19 для туристичної галузі України мають бути не такими болючими як в інших європейських країнах, оскільки обсяг міжнародної туристичної складової України в загальній економіці туризму є набагато меншим. Переорієнтації туристів на внутрішній ринок мала сприяти відновленню туристичного сектору країни. Отже, пріоритетом державної підтримки в сучасних умовах має бути розробка та впровадження програм стимулювання розвитку туризму за концепцією “*Smart Tourist Destination*” та використання кластерної методології на засадах Європейської системи індикаторів туризму (ETIS) для менеджменту сталого розвитку, що передбачає для досягнення результатів виконання умов 3-х секторного збалансованого (сталого) розвитку:

- 1) економічне зростання;
- 2) дбайливе ставлення до природних ресурсів та збереження культурної спадщини регіону;
- 3) забезпечення підвищення соціальних стандартів життя мешканців громад (створення робочих місць, розвиток зростання зайнятості та самозайнятості, підвищення рівня доходів, якості послуг тощо)

Сучасними векторами розвитку туризму, задекларованими Всесвітнім економічним форумом спільно зі Всесвітньою туристською організацією визначаються зниження бар'єрів для економічного зростання, сприяння комплексному розвитку територій, підтримка роботодавців щодо створення нових робочих місць, підвищення рівня якості сервісу на ринку туристичних послуг у контексті сталого розвитку територій.

Подорожі та туризм стимулюють розвиток інвестиційних проєктів з розбудови транспортної та готельно-туристичної інфраструктури (зокрема, аеропортів, шляхів, морських портів, реставрацію та відновлення пам'яток історичної та культурної спадщини, музеїв, розвиток природних охоронних зон), що підвищує і якість життя місцевого населення, і рівень обслуговування туристів.

Сталий (збалансований) розвиток туристичної дестинації полягає у забезпеченні та підтримці такої активності учасників ринку туристичних послуг, яка б за співвідношенням рівня та темпів розвитку була комплексно-пропорційною розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер.

Простіше кажучи, управління туристичною дестинацією передбачає вжиття необхідних заходів для забезпечення створення ланцюга доданої вартості та капіталізації активів певної території.

Висновки. За підсумками проведеного аналізу відповідності світовим практикам структури управління галуззю туризму і курортів в громадах України та, враховуючи потребу у розбудові сучасної системи сталого управління туристичною дестинацією на підставі концепції *Smart Tourist Destination*, можемо сформуувати такі висновки та рекомендації:

1) управління туристичною дестинацією має відбуватися на міжмуніципальному (співпраця між територіальними громадами) та міжрегіональному рівні (співпраця між обласними радами та адміністраціями), формуючи дієві взаємозв'язки та ефективні комунікації між окремими самостійними адміністративно-територіальними одиницями;

2) управління туристичною дестинацією має бути представлено системою органів та організацій, які діють на різних рівнях (ринковому, міжсекторальному, міжмуніципальному та міжрегіональному, що виконують відповідні функції та представляють збалансовані інтереси різних цільових груп учасників ринку (суб'єктів господарювання, представників органів влади та управління, споживачів послуг, мешканців та фахівців галузі);

3) з метою комплексного сталого розвитку території в цілому управління туристичною дестинацією має бути спрямоване на:

- керування та облаштування місця призначення (Place),
- налагодження комунікацій між учасниками ринку, органами влади і управління, споживачами (People),
- формування якісних та безпечних комплексних туристичних продуктів (Product),
- формування та впровадження ефективної системи інформування; дослідження, аналізу, оцінки (контролю); планування; розвитку – в рамках розробки програм та заходів реалізації з метою розвитку дестинації; промоцію та маркетинг (Process)

4) з метою практичного впровадження системи сталого управління дестинацією, рекомендується забезпечити виконання функціональних обов'язків структурних підрозділів, відповідальних за розвиток туризму та курортів, за концепцією "*Smart Tourist Destination*", яка має містити наступні елементи:

- аналітика, дослідження з використанням сучасних цифрових інструментів (система індикаторів сталого менеджменту туризму ETIS);
- управління туристичною дестинацією та створення комплексних туристичних продуктів на засадах партнерства (за кластерною методологією), управління якістю, розвиток туристичної інфраструктури;
- навчання кадрів, інновації та менторство в рамках *Tourism Destination Management School* (рамки кваліфікацій працівників галузі мають формуватися за участі роботодавців в галузі туризму);

- *Destination Marketing* (створення цифрових каталогів послуг і продуктів, запровадження он-лайн систем бронювань і продажів, використання маркет-плейсів)

5) Спільні органи управління туристичною дестинацією повинні мати рівне представництво органів місцевого самоврядування громад-учасниць, які входять до складу спільних органів управління території відвідування.

6) Фінансування діяльності спільного органу управління туристичною дестинацією передбачає спільну фінансову участь засновників та/або учасників, виходячи із організаційно-правової форми та статутних положень зазначеного спільного органу. Мають бути передбачені також відповідні можливості для використання додаткових зовнішніх джерел фінансування потреб та видатків.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>

2. Всесвітня туристська організація ООН (UNWTO). Практичні рекомендації щодо комплексного управління якістю туристичних дестинацій. Концепції, реалізація та інструменти для організацій, що займаються управлінням дестинаціями ISBN (друкована версія): 978-92-844-1797-1, ISBN (електронна версія): 978-92-844-1798-8. Опубліковано Всесвітньою туристською організацією (UNWTO). Перший випуск: 2017 [Електронний ресурс]. URL: http://www.ntoukraine.org/assets/files/GuidelinesQuality_UA.pdf

3. Національна економічна стратегія України на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 [Електронний ресурс]. www.kmu.gov.ua URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

4. Destination Management Guidelines ISBN: 978-1-99-000478-0 (print), ISBN: 978-1-99-000477-3 (electronic). MBIE 5272 January 2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.mbie.govt.nz/assets/destination-management-guidelines-2020.pdf>

5. A. K. Tripathy, P. K. Tripathy, N. K. Ray, and S. P. Mohanty, “iTour: The Future of Smart Tourism”, IEEE Consumer Electronics Magazine, Volume 7, Issue 3, May 2018, pp. 32-37.

6. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» : прийнятий 17.06.2014 року [Електронний ресурс]. [Zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

Шутовська З. О., аспірантка Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СОЦІОКУЛЬТУРНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Історично склалося так, що держава не може існувати без влади, проте часто існує «владна асиметрія», яка визиває дисбаланс між «управлінцями» та суспільством, що призводить до нівелювання норм закону, заважає реалізації демократичних принципів та професійності кадрів, негативно впливає на рівень економіки, знижує рівень добробуту населення.

Згідно стаття 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. [1].

На думку В. Лісничого, публічна влада – це державна організація політичного життя, що здійснюється за допомогою спеціального ієрархічно та територіально організованого апарату, легітимного використання примусу та права видавати нормативні акти, обов'язкові для всього населення. Крім прямого примусу або заради його використання, держава в реалізації публічної влади спирається на матеріальні та моральні імпульси, які досить помітно впливають на ефективність реалізації владних повноважень [2].

О. Сушинський вважає, що основою публічної влади є ідея контролю як необхідність реалізації прав і свобод людини і громадянина посередництвом виконання державновладних та муніципально-владних функцій та повноважень [3].

Публічна влада може бути представлена на державному, регіональному, місцевому рівнях через публічну службу.

На думку О. Попової, публічну службу слід розглядати як реалізацію народом влади через виконання завдань і функцій держави, спрямованих на забезпечення публічних інтересів особами на постійній професійній відплатній основі за рахунок бюджетних коштів в органах виконавчої влади, апаратах всіх гілок органів влади, органах місцевого самоврядування на підставі адміністративно-правового акту призначення на посаду [4].

Слід відзначити, що виконання представниками публічної служби своїх безпосередніх посадових обов'язків у органах публічної влади завжди пов'язано з ризиками, серед яких: перевищення посадових повноважень, непередбачуваність дій службовця, прийняття суб'єктивних рішень посадовцем, розголошення державної таємниці, неналежне зберігання конференційної інформації громадян, обмеження тих чи інших прав громадян, нехтування демократичними принципами, конфлікт інтересів, дублювання функцій та завдань одночасно деякими посадовцями або підрозділами, недостатній рівень професіоналізму та культури, політична та соціальна

заангажованість, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення службовців, відсутність мотивації, непрозорі кадрові зміни.

Отже питання ефективності та результативності роботи органів публічної влади є вкрай актуальним і залежить від професійності посадових осіб, як представників влади.

Згідно статті 4 Закону України «Про державну службу» професіоналізм визначається як компетентне, об'єктивне і неупереджене виконання посадових обов'язків, постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності, вільне володіння державною мовою і, за потреби, регіональною мовою або мовою національних меншин, визначеною відповідно до закону [5].

Відповідно до статті 2 вищезазначеного Закону професійна компетентність - здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [5].

На нашу думку професіоналізм представників публічної влади не може базуватися тільки на знаннях, уміннях, навичках (набутих під час навчання, підвищення або перепідготовки кадрів) та завдяки існуючому досвіду без врахування особистісних якостей службовця, його моральних та культурних цінностей, соціальної орієнтації, що в комплексі об'єднує в собі соціокультурні компетентності.

Соціокультурна компетентність особистості трактується В. Киливник як якість, яка дає змогу успішно спілкування з представниками іншомовної культури, почуватися впевнено та комфортно в іншомовному соціокультурному середовищі; характеризує теоретичну і практичну готовність до соціокультурної діяльності; визначає відповідні ціннісні орієнтації особистості та сприяє їх формуванню; є важливим фактором розвитку особистості, соціалізації її в сучасному суспільстві, самореалізації та культурного самовизначення [6].

Соціокультурні компетентності є вкрай важливою складовою професійності, оскільки вони сприяють комунікації між владою та суспільством, впливають на формування комфортного психологічного клімату та товариського настрою всередині установи, дають змогу діяти на принципах моральності, толерантності, неупередженості, прозорості та відкритості, базуючись на повазі до оточуючих, мінімізують прояви ризиків, що пов'язані з виконанням посадовцями своїх повноважень.

Отже запорукою професійності публічної влади є професійно підготовлені, соціокультурно компетентні, орієнтовані на громадян та потреби службовці, які виконують свої посадові повноваження базуючись на демократичних принципах, толерантності, соціальних та культурних цінностях, повазі до прав інших громадян.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96>.
2. Лісничий В.В. Концептуальні засади політичних наук: теорія та історія. метод. та дидактичні матеріали до модуля 1 / укл. В.В. Лісничий. – Х. : УАДУ ХФ, 2001. – 36 с.
- 3 Сушинський О.І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти : моногр. – Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2002. – 468 с.
- 4.Попова О. В. Поняття та ознаки публічної служби в Україні / О. В. Попова // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 583 – 587. URL: http://nbuv.gov.ua–JRN/FP_index
- 5.Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
6. Киливник В. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в системі педагогічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 "Теорія і методика проф. освіти" / Киливник Вікторія Вікторівна; Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – Дата захисту 26.11.2019. – Вінниця, 2019. – 290 с.

Наукове видання

СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Матеріали

Всеукраїнської відкритої науково-практичної конференції
(Київ, 17 грудня 2021 року)

Підписано до друку 17.11.2021 р. Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк різнографія.

Умов. друк. арк. 10,23. Обл.-від. арк 12,4

Наклад 50 прим. Зам. № 1711-1

Видавництво та друк ТВО «ДКС центр»

пров. Куренівський, 17, м. Київ, тел. (044) 537-14-34

свідоцтво про і внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру ДК № 3457 від 08.04.2009 р.